

VÄRSKE RÕHK

number 43 / sügis 2015

Septembris on Värske Rõhu aastatellimus
vaid 5 eurot.

Telli endale särtsakaim kirjandusajakiri!

Vormista tellimus
www.tellimine.ee/kumme
või telefonil 617 7717
märgusõnaga KÜMME

INDREK LÕBUS

jutustaja lugu

Me kõik olime surutud müüride ette.
Mõned meist pöördusid meie vastu. Mõned kukkusid heasse mulda.
Sinule avati väravad.

„Palun, su peavari,” ütlesid nad, „palun, meie austus su vastu.
Palun, sidemed, mis seovad su haavu. Palun, meie parim vein.”

Nõnda nad kuulasid ära su loo, nõnda saatsid arstide järele.
Nõnda nad ravisid sind
ja nõnda mõistsid hukka.

Ja lõpuks, kui sa enam ei tea, kuidas õigesti lahkuda,
kui linn on su teinud enda omaks,
lähed sa veel ühte lugu jutustama.

Ja sa jutustad temast, kes täis on vihkamist ja palveid,
taevariiki, mis on kõrbe sarnane.
Sa jutustad sellest, et lumi on tulemas,
ja vaiksetest paikadest ja põgenemistest,
mida sa enam ei mäleta.

Nõnda jutustad sa neile oma viimase loo ja jood oma viimase veini.
Ja nõnda lähed sa avama väravaid temale, kes sa kord olid.

rohuaed

Sa tulid, sina, kes sa elad vana seaduse järgi,
mis hoiab mind minu, sind sinuna,
rahu, rohuaeda suletuna.

Sa tead, et me mõlemad pidime põgenema
pimedusse oma osa nõudjate eest,
kes sinult minu, mult sinu osa nõuavad.
Ja nüüd, kus see pimedus meid mõlemaid katab,
ma leian su ukسلävelt kõhklemas.
Sa tead, et kui tulid, tulid sa lepingut tühistama.

Siit nad ei leia meid üles.
Siin võid sa kleidist välja astuda
ja paista õlilambitules, mis meid mõlemaid valgustab,
mis mind sinuni ulatab,
mis paradiisist sinus endas sind paradiisi tagasi juhatab.
Siin võid sa võtta teisest puust.
Siin võid sa lepingu tühistada.

heade asjade rikkuja

Kellad on vaikinud,
aga mina elan veel siin
selles tornis, kus ei ole kedagi teist,
mõeldes nüüd, kuidas sinu kätt oma käes hoiaksin.
Mis on muidugi tobe.

Minu ülesannete kõrgus on siit kadunud.
Minu ülesannete kõrgus kaob nüüd siit
igal hommikul su lahkumisega.
Mis on muidugi kurb.

Ja ikkagi,
kui viirastused minevikust vaatavad laitvalt minu peale,
kui kõrvahargid aknast sisse ronivad
ja vihm nüüd minust mööda sajab,
kui tunnen kuulumise tunnet,
mida on raske taluda,
ja kui kellad, tõesti, on vaikinud,
kuulen ma kõikjal meie ümber
elusid raisku minemas.
Ja kui ilusasti see kõlab.

Aitäh sulle selle eest
ja kõige eest,
mis jääb sellest üle.

Ismael

See linn, ma näen, on su kodu, mu sõber, kus me peatuse tegime,
kus sa tapsid mu teemajades ja tänavail,
kus ma ei pääsenud su käest.

On hilja. Kas sa veel mäletad teed, mida mööda me tulime?
Siis võta nüüd mu kirjad, mu nimi ja mälestused
ja ehita oma maja selle äärde,
selle tee, mida mööda me kõrbe minema pidime.

Ja siit, neist paikadest, mis ei ole minu paigad,
ma mäletan nüüd ja vaatan sinu järele.
Siit ma vaatan sinu surija viimase palve täitmata jätmist.
Siit vaatan ma, kuidas sa unustad,
kuidas sa ei lähe enam müürile vaikima.

Kuid veel on tulemas ööd, kui taevas on kõrge
ja jääkülm laskub su peale.
Vaata ette, Ismael, su palveid võetakse kuulda.

Ja nemad, kes on tühermaal, ootavad seal,
kuni tänavad jäävad üha tühjemaks ja taimed tõusevad sillutisest läbi
ja müürid ja katused varisevad.
Ja ükskord on kukkunud kõik kivid, mis kukkuma pidid,
ja liiv leiab lõpuks tee kõrbest linna.

Kas see on siis Kõigekõrgema hää! Jah, see on siis I-nda hää!
Kas see on siis Jumala hää! Jah, see on siis Jumala hää!

Ükskord pead sa kasvatama puu

Ükskord pead sa kasvatama puu,
et ta küünlavalguses õitseks.

Me anname valguse sinusse ja see teeb sulle haiget,
ja siis teeb see haiget neile, kes on su lähedal.

Ükskord pead sa kasvatama puu,
et ta küünlavalguses õitseks.

KELLY TURK

Kui ma oleks laulja

Luuletamine
mis võiks veel piinlikum
olla
ma parema meelega
laulaks
või
oleks isegi näitleja
nemad oskavad ka
tavaliselt laulda
ja näitleja
on
Eesti riigis
nagu püha amet
temaga ühes ruumis
viibimine on juba
suur privileeg
kuid vot laulda
see tundub peaaegu
Issanda õnnistusena
ja
vanemad saavad ka uhked
olla
näidata
oma ihuvilja kõigile
lasevad mul muudkui
lõõritada
kõigi ees
ja
võivad lõpuks
rahus surra

Enam-vähem
kauni häälega
saad vähemalt
bändi teha
või
osaleda kusagil
talendisaates
või
meenutada kuidas
kooli lauluvõistlusel
said kolmanda koha
süüdistada
et inimesed ei oska
kunsti
ja
minu vokaalset talenti
lihtsalt hinnata
ihuda hammast
selle peale
kuidas
tulevikus näitan kõigile
minus peituvat
superstaari
ja
kui ma rikkaks
saan
siis kõik kahetsevad
et nad minuga sõbrad
polnud
ja
et nad
kooli lauluvõistlusel
minu poolt
ei hääletanud
(tõprad!)

Kodus voodis väherdes
on idülliline unistada
elu muutvast plaadilepingust

ja
andunud fännidest
kujutleda end
uue laulva Messiana
unistada elulooraamatust
eliidipidudest
autogrammidest
ja
rohkest alkoholist
sest laulja olla
on nii raske
kaunis hääl
on kui valulik armastus

Ja kui ma ükskord
peaks surema
kuigi ma võiks
elada igavesti
ja
muudkui väsimatult laulda
siis vähemalt on kõik kurvad
nii kurvad
et neil on raske
oma eluga edasi minna
mis oleks jäänud
justkui stopi peale
sest
neil jäävad ju nii paljud
hitid
kuulmata

Oh
oleks
mul vaid
lauluhääl
maailm oleks
parem koht

Vähemalt
minule

Söök

Mulle tundub
et maise elu kõige olulisemad
otsused
pöörlevad ümber söögi
ma kohe ei teagi
mida jubedat ma eelmises
elus korda saatsin
et säärase karistuse sain
võib-olla sõin kellegi
elusalt ära
või
mõnitasin pakse inimesi
või
olin hästi rikas
ja loopisin vaeseid toiduga
või
olin lihtsalt ise paks
ja
selles elus pean õppima
end distsiplineerima

Kõige vastakamaid
emotsioone
tekitab minus
täis kõht
ja
kõige seksikamana
tunnen end siis
kui ma pole söönud
ainult siis viitsin seksida
kui mu kõht on tühi ja lame
tegelikult seksin üldse vähe
kuna selliseid momente
lihtsalt juhtub nii harva
või on viga teistes
sest neid valdab täissöönuna

sugutung
see on nii nilbe
sellepärast ma ei suutnud vaadata
seksi ja linna
sest nad muust ei jahunudki kui
maasikatest ja vahukoorest ja šampusest

Aastaid tagasi
sõin ja ropsisin
see oli omamoodi peen kunst
pidin järgemööda
omandama teadmised
õigest ja mugavast oksendamisest
sisimas lootsin
et mind tabab sama õnn
mis veterane
et lõpuks vupsab toit
ise rõõmsalt välja
säastes mind punastest silmadest
ja ringi käivast peast
see oleks olnud nagu eile
kui öökisin müslit välja
ja mõtlesin et annan alla
ja lasen sel minna kintsudesse
see oli nii kuradi valus
kogemus
isegi süütuse kaotamine polnud nii jõhker
silma oli niiske
ja
kurk oli pärast hell
kõige meeldivam oli
jogurti ja saia väljutamine
põnev oli jälgida koloriiti
kui suskasid hambaharjavart sügavamale
ainuke niru asi oli see
et ma hakkasin pidevalt söömisest
und nägema
varem nägin atraktiivseid näitlejaid
nüüd aga muffineid ja plaadipirukaid

õudusunenägusid sellest
et olin unes juba oma hommikusöögi ära söönud
ja pidin elama teadmisega et täna rohkem
ei või
ärkasin alati pihud higised

Kõik sünnipäevad
ja muud üritused
on minu jaoks paras nuhtlus
jaanipäeva ei pea ma juba aastaid
jõule kardan kõige rohkem
pean siis alati mitu nädalat
ennast ette valmistama
vaimselt ja füüsiliselt
sisimas soovin
et mul oleks võimalik
põgeneda mõnda riiki
kus puuduvad kulinaarsed traditsioonid
ja
juuakse ainult rohelist teed
või veini
sest olen endale sisendanud
et vein ei anna kaloreid
vähemalt ühte valet võib endale elus lubada
muidu vist ei peaks vastu
kui mõtlen enda peale
aasta pärast
halvimal juhul viie
siis loodan südamest
et olen tselluliidist lahti saanud
ja saan lõpuks lühikesed püksid
jalga panna

See on mu lapsepõlve
suurim
soov

LAI

BA

LÖ

KS

LINDA-MARI VÄLT

Ärkasin alles öösel, aga ei saanud sinna kauemaks jääda. Mingit põhjust poldki, lihtsalt tunne oli selline. Ajas oksele. Teised magasid, diivanil, madratsil, põrandal, joped ja mantlid üle pea tõmmatud, tanksaapad jalas. Või tennised. Ajasin end püsti, ta haaras veel käest, pomises midagi, ma vastasin: „Ära.” Ta ei hakanud vastu vaidlema, käsi kolksas vastu põrandat, ta vajus sinnasamma, magas edasi.

Kui uks mu selja taga kinni klõksas, tundsin kergendust. Enam ei saanud tagasi minna, telefoni mul polnud, aknaid pold mõtet kloppida, niikuinii poleks keegi kuulnud või hoolinud. Tõmbasin käega üle pehkinud uksepiida, mulle meenus see pilt, foto, mida Hunt paari päeva eest näidanud oli. Fotol oli sama uks lahti ja paistis räämas koridor. Prügihunnikute vahel vedeles üks mees, kaltsakas, räbalapundar.

„Politseikroonikas näidati,” itsitas Hunt. „Saad aru, see mees on kutu. Mättasse löödud, mõikad!”

Ta itsitas ikka veel. Ma vaatasin pilti uue, iseendale vastiku, aga ahne huviga.

„Vaata, vaata!”

Ta toppis sõrmustes nimetissõrme mehe pea juurde. Foto kvaliteet oli halb, midagi polnud näha.

„Tal on kolju sisse löödud. Näed, näed, aju paistab!”

Ja ta hakkas naerust läkastama. Ma pöörasin pilgu ära, ma ei saanud aru, teeb ta minuga mingit nalja või mis. Tegelikult ma ei uskunud, et ta nalja teeb. See pilt paistis kuidagi liiga tõeline, sealt oli kohe tunda, et ... surm. Mõelda, siinsamas, kõigest meetri kaugusel minust ... keegi lõi kedagi, tappis.

Keegi tappis kedagi.

Ma kummardusin, pigistasin uksepiita, roopisin kõik selle neetud viina välja, nii et jalad värisesid, selg oli higist märg. Ja hakkasin minema. Bussid veel ei käinud, aga see polnud mul esimene kord sealt niimoodi minna. Tööstustühermaa kasvas kiiresti kesklinnaks, juba sõitis üks auto minust

mööda, tuttava baari silt virvendas. Ma nõõpisin mantli kinni, võdisesin. Mu riided olid liiga nirud selle hommiku jaoks.

Koju jõudes hahetas juba. Taevas oli kuidagi liiga roosa, midagi ülemäärast oli selles, õõvastavat. Aga ma olin nii väsinud, et ei jaksanud isegi vahtida. Katsusin hoopis ust, vandusin, vajutasin kella. Tuli unise näoga isa, koridor, esik, üle läve, veel veidi, veel, ja voodi.

Virgusin kerge ehmatusega. Süda kloppis, läks veidi aega, kuni taipasin, et olen oma voodis. Valgus paistis juba ere ja lõõskav. Tõusin aegamisi, põrand kräuksatas jalge all. Riided, juuksed ja käed haiesid sigarettide järele. Pea hakkas pisut tuikama, uimerdasin kööki. Nemad istusid kahekesi laua taga, teekann auras nende vahel.

„Hommikust,” kohmasin neile. Ema puhus suust suitsujoa, isa kustutas koni.

„Hommikust.”

Istusin maha, välgumihkel klõpsas mu kõrva ääres. Valasin teed ja rüüpasin mõrkja lonksu.

„Kas mett on?”

Köögilauale kogunenud tasside ja toidupakkide vahelt paistis mingi purk. Oligi mesi. Alumiiniumlusika vars läks pisut kõveraks, kui suhkrustunud massi kangutasin.

„Tulid sa öösel või?” küsis ema. Noogutasin, ta tõmbas sügava mahvi.

„Ära täna enam välja mine.”

Segasin tassis mett. Pude kamakas lagunes üha väiksemateks kildudeks.

„Homme on kool. Sa pead kooli minema.”

Tema häälede oli sünenenud õrn hüsteeriline noot. Rüüpasin uue lonksu nüüd juba magusat teed.

„Okei,” pobisesin lepitavalt. Aga ema oli juba käima läind.

„Saad sa aru, sa lihtsalt pead kooli minema! Ma ei suuda su õpetajaga enam rääkida. Eelmine kord rippus tal koll ninast. Terve see aeg ma lihtsalt vahtisin seda kolli ja naeratasin, endal selline tunne, nagu kaevaksin kellelegi auku. Aga mida ma pidin siis ütleva? Vabandage, teil ripub ninast koll?”

Ema kustutas närviliselt sigareti. Ma rüüpasin teed, isa ütles: „See meenutab mulle üht mu patsienti. Teda häirisid kõik need pisiasjad. Ta ütles, et ...”

Aga ema katkestas teda kriisates: „P i s i a s j a d ? Oleksid sa seda kolli näinud! See oli ...” Ja ta ajas käed laiali. Ma koukisin purgist mett ja

näksisin seda lusikalt. Veel ja veel, kuni süda pahaks läks. Isa seletas oma patsiendist. Vālgumihkel klōpsas mu kōrva āāres, kuni kōōk oli suitsust sinine.

Jārgmisel hommikul olin ma vāsind, nii vāsind. Bussis oli liiga palju inimesi, istuda ei saanud, muidu oleksin lasknud pea seljatoele ja silmad kinni vajuda. Ema hala oli mu kodust vālja ajanud, nūūd sōitsingi kooli. Koukisin kotist pāeviku, seal laiutas juba mitmendat kuud tūhjus. Vahtisin seda totralt, siis pistsin pāeviku kotti tagasi. Ūks vanamutt tōusis tāpselt mu kōrval, aga millegipārast oli mul piinlik tema asemele istuda. Kohe jõudis keegi must ette, mingi jõmm. Ta hoidis telefoni kōrva āāres.

„Ma ei jaksa enam,” ütles ta. „Ma olen nii vāsinnud kogu sellest jamast. Ta sōōb mul hinge seest, saad aru, ta nārib ja nārib mind. Ma kōnnin nagu noa tera peal, saad aru – noa tera peal!”

Piilusin silmanurgast jõmmi poole – no tāiesti tavaline jõmm. Siilisoenguga, Adidase dressidega, jalad laiali, rōōtsakil. Oleksin ma temast tānaval mōōda lāinnud, oleksin mōēlnud, et – jõmm. Kui ma ūldse oleksin midagi mōēlnud. Ma vist polekski midagi mōēlnud. Aga tuleb vālja, et tema hoopis kannatab. Kōnnib nagu noa tera peal. Ākki haaras mind kummaline kitsikustunne. Kōik need inimesed mu ūmber said liialt tōelisteks, kōik need elud pressisid peale, litsusid mu ūmber, nagu lāmma-taks. Jōmm muudkui rāākis.

„Oleks vāhemalt ūks koht, kus olla. Kuhu tulla peale rasket pāeva. Rahusse. Kōigi nende jamade eest. See tōō jama. See laenu jama. Aga kodus on veel kōige hullem. Pane vōi nōōr kaela, jumala eest. No ei jaksa enam. No ei jaksa.”

Telefoni teisest otsast kostis suminat. Jōmm kuulas. Mina kuulasin. Kogu buss kuulas hinge kinni pidades. Lōpuks pomises jõmm: „Ta ūtleb, et tema peas on kāsi, mis pigistab.”

Mul jooksis kŭlm jutt ūle turja. Kuulsin vist valesti. Jōmm vahtis enda ette – tema vasak suunurk tōmbles. Telefon sumises. Bussikōlarid prāāk-satasid peatuse nime, ukseid libisesid lahti ja ma astusin vālja, ise kahetsedes, et jõmm must maha jāāb. Ma oleks tahtnud temaga kaasa sōita, vāljuda koos temaga, kōndida nagu muuseas tema jārel, tema teed pidi, mŭriseva maantee āāres, mootoringus ja bensiiniloikudes.

Olin nii mōttesse vajunud, et koolimaja ette jõudes peaaegu ehmusin. Tōmbasin viimase mahvi ja viskasin koni rentsliisse. Ma pold ammu nii vara kohale jõudnud, pāris esimeseks tunniks. Poolhāmaras.

Koridoris jooksis psühh must mööda.

„Agnes!”

Ma tardusin, psühh heitis mulle etteheitva pilgu.

„Sa pole juba kaks kuud käinud,” ütles ta. „Meil oli ju kokkulepe!”

„Jah ...” pobisesin ebamääraselt. Psühh vahtis mind.

„Mis tund sul hakkab?” küsis ta.

„Kehka,” pakkusin huupi. Psühh pidas aru.

„Siis tuled minuga,” ütles ta lõpuks.

Kabinetis oli palav. Tundsin, kuidas selg higist kihelema hakkas. Psühh vahtis ekraani, seinte peal rippusid värvilised, justkui lapse käega kritsel-datud pildid. Aga miski ei klappinud. Lapse pildis pole valskust.

Psühh tõstis pilgu. Ta oli väsinud moega, lauale jäetud kruusist paistis jahtunud kohv.

„Sa käisid eelmisel nädalal ainult kolmes tunnis,” ütles ta. Ma nühhisin ketsinina põrandat, kuivanud poriliistakud pudenesid hunnikusse.

„Nojah ...”

„Tahad sa üldse selle kooli ära lõpetada? Kui nii edasi läheb, siis ei saa ma sind enam kuidagi aidata. Meil oli ju kokkulepe! Meil oli ju ...”

Poriliistakud muudkui pudenesid. Ma ei osanud midagi kosta. Äkki ei saanud ma enam üldse aru, miks ma seal istun. See kõik tundus nii nõme ja mõttetu. Psühh muudkui seletas ja seletas, jäädes siis äkki vait, nagu peaksin mina nüüd midagi ütlema. Aga mida mul oli öelda. Ma olin vait ja vahtisin oma ketsininasid. Kuivanud poripritsmed paistsid nagu veretilgad.

Pärast lonkisin mööda koridori. Oli selline tunne, nagu varjendis enne esimesi pomme.

„Õu, õu, Tšernobõli vördjas!”

Hüäänid hirnusid. Silmanurgast nägin, et nad passisid füssa klassi kõrval. Tõmbusin teistest pisut eemale, potitaime varju, ja sobrasin kotis, et näha, ega ma juhuslikult füssa vihikut sinna pole toppinud. Ükskõik mis vihikut. Klassivennad hirnusid, läksin akna alla ja passisin parkimisplat-sil seisvaid autosid, tühja staadionit, paari kidurat puud. Tänaval laine-tas pori. Ma olin väsinud, nii väsinud, et võinuksin sinnasamma põrandale heita. Panna õlakott padjaks alla, tõmmata jakk peale, et keegi mind ei näeks, keegi mind ei teaks. Et ma saaksin magada, magada, magada, ükski ja segamatult.

Ma haigutasin. Korraks meenus mulle bussis nähtud jõmm.

Üritasime plekktünni topitud prahti, mööblitükke ja muud rämpsü põlema saada. Tünn võttis tasapisi tuld, peet maitstes viina peale nagu siirup.

„Aga miks?” küsis ta.

„Mis miks?”

„Miks sa siin käid?”

Poisi nägu paistis täiesti siiras, ilma igasuguse tagamõtteta. Ometi tõmbusin krampi nagu siis, kui klass mind mõnitama asus.

„Miks ma ei või siin käia?”

„Muidugi võid,” ütles ta. „Ma tahtsin lihtsalt teada, miks.”

„Miks sina siin käid?”

Ta rüüpas pudelist.

„Küllap sama pärast, mis sinagi,” vastas ta. „Pole kusagile mujale minna.”

Tundsin, kuidas veri mulle näkku löi.

„Arvad sa, et mul pole kusagile minna?”

„On siis või?”

„On,” pöörutasin kurjalt. Villem rüüpas uue lonksu.

„Tore.”

Ta ulatas pudeli mulle.

„Aga miks sa siin siis käid?”

„Miks ma ei või siin käia?”

„Võid muidugi,” ütles ta. „Ah, unusta ära.”

Jäime wait. Tuli kõrvetas nagu ja ma pöörasin leekidest ära. Taevas oli pilves, pea kohalt paistis justkui sein.

„Solvusid või?” küsis Villem.

Ma kehtasin õlgu, ei vaadanud enam tema poole.

„Mul on lihtsalt selline tunne, nagu ... nagu oleks siin midagi valesti. Selles hoovis, koridoris, majas ... Midagi ei klapi.”

Poiss vahtis tulle, kulm kipras. Mulle ei meeldinud see jutt. Tahtsin, et ta ütleks midagi muud. Et kõik on hästi. Et millegi pärast pole vaja muretseda.

„Ma ei taipa, millest sa räägid ...”

Villem vahtis ikka veel tuld. Rüüpasin suure lonksu peeti ja tundsin, kuidas see mööda suunurki alla nirises. Ulatasin pudeli talle.

„Lähem vist koju,” ütlesin.

Villem tõstis pilgu.

„Ma saadan sind.”

Poisi nägu punetas tulest ja peedist.

„Okei.”

Mõni üksik auto unnatas möödasõidul, nagu heidaks maanteel kähinaga hinge. Lambid põlesid, aga keegi peale meie ja majade ei poetanud asfaldile oma varje.

„Kust sa üldse Hunti tead?” küsis Villem. Mulle hakkas see ülekuulamine juba pinda käima. Korra hüpitas mälusilma ette üks pilt: toas olid mustad seinad ja vaip, küünlad põlesid. Hunt vahtis mind. Korraga haaras mind hirm.

„Tea ja kõik,” viskasin tüdinult. Auto sõitis mööda, laternad välgatasid. Villem oli vait. Tõmbasin jaki hõlmu tihedamalt koomale, läksin ikka kurjemaks.

„Mis sa pinnid üldse?” hüppasin äkki Villemile peale. „Mis sul häda on?”

Poiss vahtis mind veidralt.

„Midagi,” kohmas ta lõpuks. Kiirendasin sammu, raev muudkui kogunes. Üks tänavalamp põles heleda kilksatusega läbi, kõrvalolevas majas süttis aken. Tagasi ma ei vaadanud.

Uks oli irvakil. Hiilisin prao vahelt paistvast valgusjoast üle ja kuulsin hääli. See madal naisehääli tõmbas mind miskipärast.

„Mul on hirm. Kogu aeg on hirm. Nagu midagi oleks valesti. Nagu luuraks midagi ähvardavat siinsamas. Seina taga. Õhus.”

Seisin hinge kinni pidades ukse kõrval.

„Midagi täiesti ebamäära. Arusaamatut, aga õudset. Ma ei suuda sellest tundest vabaneda. Ma ei saa aru, mis mul viga on.”

Kössitasin irevil ukse taga nagu mingi loom; ärevil, hingeldav. Kujutlesin, kuidas see naine kabineti suurel sohval lamab, silmad poolkinni, veeklaas puutumatu kõrval.

„Tahad, ma ütlen sulle, mis sa teed?” kuulsin isa häält. Tardusin paigale, kõrv peaaegu vastu uksepragu surutud. Süda kloppis. Siis kuulsin selja tagant mütsatust ja kargasin kahe suure hüppega kööki: seal polnud kedagi. Koridorist kostsid ema sammud, haarasin laual lebavast pakist sigareti ja pagesin õue.

Pärast rääkis isa oma uuest patsiendist. Õhk oli sigaretisuitsust paks, valasin veekeedukannust teepurule peale ja passisin, millal teised nii hoogu satuvad,

et saaksin laual vedelevast pakist veel mõned suitsud näpata. Isa pidas loengut, ema kimus sigareti sigareti järel. Kui ta tõusis ja kempsu läks, haarasin kähku paki ja lipsasin õue.

Hommikul ärkasin telefonihelina peale. Vastik aimus hiilis ligi, piilusin tekiserva alt kella ja arvutasin kiiresti, et praegu peaks algama kolmas tund. Telefon muudkui helises. Lõpuks kostis teisest toast voodiriiete kahinat ja samme. Kuulsin ema häält.

„Jah?”

Hääl oli pinges.

„Jah. Jah.”

Kiskusin teki üle pea ja tõmbusin kerra, et kõne lõpuni veel korraks unne vajuda.

Tund aega hiljem kõssitasin koolimaja nurgal. Tõmbasin viimase mahvi, viskasin koni käest ja loivasin trepi poole. Tuul sikutas kraest, koolimaja lösutas mu ees nagu mauk. Garderoobitädi vahtis mind. Vahetusjalatseid mul pold, nii et kohmitsesin hoolega ketside kallal, ise jopede varju hoides.

Psühhi kabinetist möödudes kiirendasin sammu.

„Kuule, idikas,” kuulsin kõrva äärest. Ümber pöörates tõstsin miskipärast käed näo ette, klassivend astus sammu tagasi, teised irvasid ta kõrval.

„Mis sellel veel viga on ...”

Keerasin neile selja ja läksin klassi.

Öösel klõpsasin tule põlema. Pimedas tekkis õudne tunne, nagu keegi passiks nurgas. Teadsin, et see on lollus, aga kartsin siiski. Panin silmad kinni ja lugesin oma hingetõmbeid, et magama jääda.

Unes oli kõik hall, nagu mingisse paksu, lämmatavasse uttu mähkunud. Kobasin käsikaudu pimeduses, see oli vist Hundi urgas. Ümberringi justkui hääled, mingi möll, ometi polnud kedagi näha. Vahtisin kogu aeg jalge ette, üle kõige oli mul hirm, et komistan selle peale, et kukun käkaskaela selle otsa ega saa enam püsti. Jään lõksu, jään laiba lõksu.

Laiba lõks.

Ärkasin kohutava hirmutundega. Rinnus vasardas, nagu oleks midagi lootusetult katki läinud. Midagi väga väärtuslikku ja lohutavat.

Katki, igavesti katki. Parandamatult.

Kooli ees staadionil röökisid lapsed. Olen seda miljon korda kuulnud. Nagu mingi mantra, teatevõistluse needus.

Kuradi idikas, sinu pärast tulime viimaseks.

Kobisin sisse, loivasin läbi liiga kitsaste koridoride, püüdsin teravate õlanukkide eest kõrvale hoida. Vetsus kammisin juukseid ja leidsin harja seest tatikuuli.

Koju jalutasin läbi surnuaia. Heitsin surnuaiamüürile pikali. Seal oli vaikne, surnuajas on alati vaikne. Surnud ei anna ennast kuulda.

Neid nagu polekski enam.

3

Muss oli vihane. Jõin viina. Villem istus teises nurgas, vahtis mind, aga ma ei vaadanud vastu. Hunt kutsus mu koridori.

„Ellekat tahad?” küsis ta.

„Ellekat?”

Hunt irvitas.

„No tahad või?”

Ta sirutas peo mu poole, sealt paistsid mõned värvilised papitükid. Pea käis viinast ringi.

„Okei.”

Pistsin margi keele alla. Keegi keeras muusika valjemaks, ma ei kuulnud midagi peale selle. Bassid ja üürgamine, bassid ja üürgamine. Läksin tagasi tuppa.

Ma ei tea, kaua sellest mööda läks. Veider hakkas. Nii külm, nagu ei saaks enam kunagi sooja. Nagu poleks sooja olemaski. Värisesin. Ei suutnud seda värinat kuidagi taltsutada, värisesin ja lõdisesin ja tundsin, et peaks kempsu minema, aga ei suuda. Muusika oli liiga kõva, see justkui trampis mu peal.

„Agnes?”

Villem istus mu kõrvale. Ta nägi nii imelik välja, silmad liiga suured. Nagu laps.

„Mis sul viga on, Agnes?”

Mu hambad lõgisesid. Surusin lõua krõnksu tõmmatud põlvede vahele. Oleksin tahtnud tal käest kinni võtta, teda puudutada, aga olin hoopis vait. Vahtisin ketsininasid ja lootsin, et ta ei lähe veel ära. Et ta jääb mu kõrvale istuma.

Ta jäi. Muusika lõppes nagu lõigatult, korraaks tundsin kergendust, siis pistis keegi ulguma.

„Ajud olid koridori peal laiali. Täitsa perses ikka! Näita neile, Hunt! Näita neile fotot!”

Hunt irtas. Ta koukis taskust muljutud paberilipiku ja viskas selle viinapudelite keskele. Miski haaras mul justkui rinnust kinni, pigistas, tekitas sellise kõheduse, nagu oleks külm laine üle pea löönud. Nagu kate võeti silme eest, äkki leidsin end sellest koopast. Haises laiba järele. Kiskjad jagelesid pildi pärast, iga hetk võisid nad mind näha. Lüüa oma kiiskava pilgu mu poole, hiilida vargsi, hambad irevil, ninasõõrmetes kerge saagi hõng.

Üksi ja haavatud.

Toas tundus liiga vaikne. Muss oli neil meelest läinud, nüüd rebisid nad üksteiselt pilti ja hirnusid.

„Ilgelt sitt kvaliteet, nagu mingi kiviaegse moblaga tehtud!”

„Nagu Hundi moblaga!”

„Täpselt nagu Hundi moblaga!”

Külm laibakäsi kobas mu põue ja pigistas. Tõstsin silmad ja nägin Hundi pilku: ta vaatas mind. Tema silmad läikisid, need valgusid ümber minu nagu puur. Ahmisin õhku. Käsi aina pigistas rinnust. Ei lasknud hingata.

Alles maanteele jõudes aeglustasin käiku. Kuulsin kellegi samme. Kiikasin kohkunult üle õla, aga seal oli ainult Villem. Ikka veel oli tal lapse nägu ees. Vaatasime üksteist, laibakäsi nagu hoidis mul rinnust, tekkis tunne, et ta ei lasegi enam lahti. Päike tõusis. See tõusis nagu kirves, nagu haamer mu pea kohale: ilus ja halastamatu. Ühegi lohutava lubaduseta. Ma ei suutnud, ei suutnud seda taluda. Kurgus pakitses, aga nutta ei saanud. Pakitses, nagu tahaks mind lõhki kiskuda, nagu kukuksin sealsamas kildudeks.

EDA AHI

FINLANDIA

1

Suomenlinna

istusime saare peal ja all.
puu mühises me kohal: meri siin.
puu mühatas me kohal: meri on.
ja tõesti oli, tõesti siin, too meri.
see oli suur ja tiirane ja hall.

ei voolanud, vaid loksus avaveri,
kui mõtlesin, kuis maitsnud oli tee,
mis tõi meid siia – kaugelt mitte kibe.
jah, murelikuks tõmbus avameel.
kõik oli läinud liiga libedalt.
ja libe tee on see, kus murtakse
igasugu luid ja lubadusi.

nii mõtlesin. ja eemal sõudsid paadid.
nii muretsesin. sina aga murdsid
mulle ühe tüki šokolaadi.

2

Raudteejaam

Helsingis on Vana Tallinn lahti,
ennist oli see küll külakost,
aga nii või naa – üks mõistlik ost.
avatud veel pole küla uks,
Vana Tallinn see-eest ikka.
luks.

3

Kruunuhaka

valges toas on palju punast veini.
valges toas on palju ääretust.
eile sadas esimene lumi.
tagusime kaarte hommikuni.
kolkisime vastu kinnist ust.

me ei oota elult viisakust.
oskame ka ise avada
tuld ja uksi. võime lüüa maha
kõik, mis tarvis.
 praegu me ei taha.
kell on juba palju.
 ei, veel vähe.
hommik haugub akna all, külmkähe,
talve uut ja vana armastust.

4

Sadam

tulen sulle vastu, aju rakkus.
minututest minuteist on peagi
ainult leebed tunatunnid järel.

seisad kai peal, maa ja mere äärel,
pikad ripsmed tuisutuulest takkus.
kõik on järsku väga hea ja mõru.
miks? ei teagi.
äkki peaks? ei pea.
igatsuse teed on imelikud.
tikk ja takk.

sa süütad tuules tiku.
kuid su taskus idanevad tõrud.

5

Linnanmäki

tundmatuse poole pöörab vööri
hommik, üleliia läbipaistev –
kurat teab, kus päevaraju randub.

kõnelda on raske.
 kurgus nõõrib.
suus on ikka eilse jutu maitse.

karussell on talveks seisma pandud.
tuulelehves sädelevad linnid.
ahastus ja tuul käib läbi luust.
aga me ei ole tollest puust.

pitsitab?
 siis tuleb võtta pitsid.
pinda käib?
 mis muud, kui tehkem pindid.
miks vinduda, kui saab ka üle vindi.

KRISTEL
ALGVERE

VÕTI ON
KADUNUD

„See ei saa ju olla kõik ...” mõtles nooruke õpetaja Piia Kogel oma uusi talvesaapaid jalast võttes ja käega kapilt tuge otsides, tagumik hommiku-kohvi nautivate kolleegide poole uppis. Punastes sukkades oli auk, uus, sest selle, mis teise suure varba juures, oli ta veidi aega tagasi roosa niidiga – sest see oli punasele lähim toon, mille ta leidis – ära parandanud. Hallid villased sokid ruttu saabaste sisse, sall jope varrukasse ja jope heledasse riidekappi rippuma, käes oli aeg hakata lastele töölehti printima. „Kui asjatu! Täiesti mõttetu, ja ma ei eksi, kui ütlen – tänamatu,” keris ta mõttelõng edasi ka printides ja isegi siis, kui ta võttis kapist teise korruse võtmekimbu, mis õnneks seal rippumas oli – ei logopeed, ei teine eesti keele õpetaja polnud seda jõudnud võtta. Nagu nemad enne teda, pidi ka tema pärast klassiukse avamist kohe jälle alla lippama ja võtmekimbu tagasi õpetajate tuppa tooma. Heleda diivani peal istus ka õppealajuhataja Anna Kraštovjatskaja, kelle pilku Piia uksest väljudes oma seljal tundis – meeldetuletus paar nädalat tagasi reedel aset leidnud vahejuhtumist, mille tõttu õppealajuhataja teda enam tõsiselt võtta ei saanud.

Piia kaotas pärast üht asendustundi ära võõra klassi võtme. Lisaks keeletundidele asendas ta ka muid tunde ja neid õpetajaid, kellel polnud mingil põhjusel võimalik oma tundi anda. Asendust küsis ajalooõpetaja Marju Toht, kelle tundi ta oli asendanud ka möödunud reedel, niisiis oli klass tuttav ja ehkki mitte eriti sümpaatne, sest lapsed hakkasid kohe ainult eesti-keelse tunni pärast protestima, oli ta nende noorte inimestega siiski päris hästi hakkama saanud. Ka teema oli tuttav, jätkata tuli islamiga, väga pealiskaudselt, nii nagu põhikoolis kohane. Keelebarjääri tõttu polnud mingit arutelu muidugi loota, ehkki Piia oli enne asendamisi õpetaja käest uurinud, kas Pariisis Charlie Hebdo ajalehetoimetuses juhtunud tulistamisest ja islamist sellega seoses tuleks ka rääkida? Marju tegi suured silmad pähe ja ütles, et nad ei tea, nad ei saa aru, nad on alles lapsed! Lisades, et islam on rahumeelne, rõhuta seda!

Seega tuli rääkida oasist, beduiinist ja kaamelist, kolmest punktist, mis eristavad kristlust ja islamit, ja kuigi see kõlab väga primitiivselt, võimles ta kogu tunni nii hoogsalt, et higi väljas. Tahvlile tuli ju kaameli pilt joonistada, näidata kätega, missugust kostüümi kandsid beduiinid kõrbes ... Ja siis pärast seda hoogsat tunniandmist pani ta oma asjad kokku, vaatas, et kõik oleks enam-vähem korras, lapsed kõik oma asjad kaasa võtnud, ja läks klassi tagumisse otsa kraanikappi käsi pesema. Selliseid kappe, kus kraanikauss, peegel, WC-paber – mida laste WC-s priipärast saada ei ole ja mida pidi iga tunni ajal välja küsinud õpilane sealt samast kraanikapist endaga kaasa võtma – ja prügikast ja veel ühteist, leidus igas klassis, aga harilikult klassi eesotsas, tahvli ja ukse vahel. Selles klassis oli see aga klassi tagaotsas ja kui ta kapiukse kinni pani, oligi võti kadunud.

Asjatult käis Piia klassis ringi, püüdes võtit leida – seda lihtsalt ei olnud. Ta vaatas uuesti õpetajalaua juurde, selle alla, kraanikappi, prügikasti, laudade peale, alla, lillepotti ja tahvliäärele, ka ukse ette polnud ta võtit pannud. Siis turgatas talle pähe, et selle võis kogemata kaasa haarata mõni õpilane, kes õpetajalauale oma tunnikontrolli viis, või mis veel loogilisem – selle võis võtta mõni selline õpilane, kellel tunni lõpus tehtud test kehvasti läks, kes ei teadnud, mis tähendab „kaamel” vene keeles. Ega Piiagi seda teadnud, appi tuli võtta internet ja sealt veeriski ta valjusti välja *в-е-р-б-л-ю-д* ja joonistas siis igaks juhuks tahvlile ka väikese kaameli. Võtme võttis see lohaka soenguga poiss, just nii see oli – võti on selle poisi käes, kes kõige rohkem lobises ja kõige vähem oma töölehte täitis, sest tema ei saanud oma tunnikontrolli valmis! Nooruke õpetaja tormas klassist välja poissi otsima.

Õnneks läksid kaks selle klassi tüdrukut just trepist alla, ta tõttas nende juurde ja küsis, kus neil uus tund algab, võti! võti on kadunud! Tüdrukud pöörasid kohe ringi ja juhatasid ta kunstiklassi, kus kõik oma pooleliolevaid töid välja otsisid, värve ja pintsleid lauale sättisid ning kraanist vett võtsid. Piia hüüdis üle ukse: „Kas keegi ei võtnud kogemata võtit kaasa? Kas keegi märkas, kas võti oli õpetajalaual? Võti on kadunud! *Ключ! Ключ нету!*” Lapsed vaatasid segaduses olevat õpetajat üsna stoiliselt ja raputasid pead, ei, võtit nad küll võtnud ei ole.

Neid tuli uskuda, mis muud – kurvalt õpetajate toa poole minnes silmas ta kooli infojuhti, noort meest, helesiniste silmade ja heledate juustega Ivan Vertšukovi. Piia jooksis talle koridori peal järele ja hüüdis: „Ivan! Ivan! Tere! Ma vist kaotasin ühe klassi võtme ära, mida ma nüüd

tegema pean? Kas ma pean uue tellima ja selle eest midagi maksma ka?” Ivan kõndis hoogsa sammuga edasi, aga vaatas Piia poole kaastundliku pilguga ja kuulas loo rahulikult ära, vastates, et uut ostma ei pea, aga teatagu ta sellest majandusjuhatajale, tema otsustab, mida teha. „Aitäh, Ivan!” jõudis Piia veel talle trepil järele hüüda, kui mees oligi juba mademe taha kadunud.

Ees ootas kontrolltöö, ehkki seaduse järgi ei tohiks neid reedestel päevadel teha, aga mis teha, reaalsus teeb seadustesse omad korrektiivid. Klassis valitses lõbus meeleolu, oli olnud kehalise kasvatuse tund. Piia tundis nendega solidaarsust, ka tema selg oli märg. Siis selgus, et kontrolltööd olid kadunud – täiesti selge vandenõu, keegi lihtsalt püüab talle kaikkaid kodaratesse visata, mis muud! Noor ja kogenematu eesti keele õpetaja vene koolis, täiesti loogiline, et kellelegi ei meeldi tema välja kuju-nemata meetodid, see, et ta ei räägi vene keelt, või kui, siis vaid väga algeliselt purssides, ta on liiga lõbus, liiga noor ... Siis meenus Piiale, et ta oli kuulnud pärast islami-tundi käsi pestes teiselt poolt ust selle klassi klasisjuhataja häält, kelle kontrolltöö pidi algama – ta istus seega vaheruumis, kui Piia klassis kaamelitest ja islamist pasundas, aeg-ajalt õpilasi korrale manitsedes, aeg-ajalt neile peale käratades, mis talle sugugi ei meeldinud, aga lapsed ju ei kuulanud! See pole muidugi mingi vabandus, ja tal endalgi oli selle pärast häbi, ta ei oleks arvanud, et temast saab õpetaja, kes laste peale karjub. See oligi see, mis talle õpetajatöö juures nii asjatu ja mõttetu näis: distsipliini tagamine, laste õppima sundimine, klassiruumis vaikuse saavutamine sellega, et tõstad häält, käratad põngerjatele peale. Karjumine tekitas Piias tülgaust. Ehkki ta ei mäletanud seda oma koolipõlvest – fakt, mis olukorda veidi leevendas ja andis lootust, et ka need lapsed seda hiljem ei mäleta. Aga ta tegi seda siiski, ta karjus, ja seda karjumist oli teisel pool ust kuulnud proua Kaev, kellel on kindlasti hoopis parem mälu kui lastel.

Irina Kaev oli algklasside vene keele ja kirjanduse õpetaja, kelle perekonnanimest ei tasunud end lollitada lasta – tegelikult ei rääkinud ta eesti keelt peaaegu üldse. Ja keegi peale Piia ei kasutanud ka tema perekonnanime, ta oli õpilastele ja kolleegidele lihtsalt Irina Andrejevna, isanimi välistas tiitli „õpetaja” kasutamise, sellega koos oleks juba liiale mindud. Mõned kolleegid julgusid teda kutsuda ka Iraks, kuid neid oli vähe. Piiat kutsusid lapsed lihtsalt õpetaja Piiaks. Kolleegid pöördusid eesnime pidi ja enamik sinatas, ainult proua Kaev rääkis temaga teietades, seda küll vene keeles, kus on teietamisel veidi teine mekk kui eesti

keeles. Harilikult rääkisidki Piia ja proua Kaev nii, et üks vene ja teine eesti keeles ning seda võimalikult aeglaselt ja selgelt, nii said need harvad jutud räägitud küll. Irina Andrejevna polnud Piial küll ühtegi konflikti olnud, aga seda ilmselt rohkem keelebarjääri kui selle tõttu, et vastuolusid ei oleks leidunud. Nüüd olidki siis proua Kaevule kuidagi ette jäänud tema oma klassi eesti keele kontrolltööd – võib-olla tundus see proua Kaevule nii raske, et ta otsustas need ära võtta ja minema visata ... või näidata neid direktorile ja öelda, et Piia piinab lapsi liiga raskete kontrolltöödega, lisaks – ta karjub. Siiski mõtles Piia, et ta lippab tagasi klassiruumi, kus tal oli olnud päeva esimene tund, ja vaatab, ega neid õnnetuid töid sinna pole jäänud.

Seal käis juba uus tund, ta koputas, palus segamise pärast vabandust, tippis vaikselt õpetajalaua juurde ja otsis sealt pabereid, vaatas ka aknalauale, vaatas sahtlitesse – ei midagi. Tuli ette võtta ka teekond võtmeta klassi, kuigi Piiale tundus ebatõenäoline, et tööd võiksid seal olla, oli ta ju nii hoolikalt sellest klassist võtit otsinud – tööd ei oleks tal kahe silma vahele jäänud. Aga muidugi olid need seal, kohe õpetajalaua peal. Tekkis lootus ka võti üles leida, aga asjata vaatas ta veel korra ringi – võti oli endiselt kadunud. Tagasi teise kooli otsa, muidugi joostes, nii et miinuspunkte võis tema arvele veelgi lisada, noor, metoodikata ja lubab endale ka tundide ajal koridoris jooksmist ...

Kontrolltöö võis alata, pastakad sahisid vaid paar minutit, siis hakkasid lapsed teda küsimustega pommitama: „Mida tähendab *kirjuta mitmuses?*” ja „Mis on *lause?*” ja „Kas ma võin kirjutada ainult üks lause, mitte viis?”. Kõik said oma vastused, Piia jooksis laudade vahel ja seletas, mida tuleb töös teha, ja et pole tähtis, kui grammatiliselt õiged need vastused on, lihtsalt proovige! Te oskate küll! Ma tean, et te suuliselt seda kõike oskate, proovige kirjutada ka, no proovige palun! Töö oli siiski oodatust raskem, ehkki Piia oli püüdnud anda lastele kõik teemad ja leheküljed, mida tööks korrata, pealegi olid nad ju kõike tunnis õppinud. Jah, tõsi oli ka see, et samal nädalal valmistuti vilistlaste peoks, lapsed käisid tundide ajal saalis laulu- ja tantsuproovis. See oli juhtunud ka ühe kontrolltööks valmistumise tunni ajal, sellest informeeris Piiat klassijuhataja proua Kaev juba eelmisel päeval, aga kui see teisel korral juhtus, ei olnud Piial asjast aimugi ja koos õppealajuhataja Anna Kraštovjatskajaga leiti lapsed saalist laulu-tantsu harjutamast. Kuna aga kunsti- ja muusikaõpetajad puudusid, vabastati lapsed proovist eesti keele kasuks ja proov pidi jätkuma muusikatunni ajal. Üks laps jooksis otsejoones Piia poole ja kallistas teda – ilmselt

tänuks proovist pääsemise eest. Aga kontrolltöö oli ikkagi liiga raske ja selles süüdistas Piia muidugi iseennast.

Tal oli eredalt meeles ühe lapsevanema kiri, mille ta sai õhtul enne eelmist kontrolltööd, kus üks ema valas välja kogu oma mure tänapäeva koolisüsteemi asjus, Piia oli inimesena temaga igati nõus, aga õpetajana pidi ta täitma õppekava ja tundis, et tema käed olid seotud. Ta oli püüdnud seekordse kontrolltöö teha lihtsama ja ka ettevalmistusaega oli tema meelest olnud piisavalt. Pealegi tundis ta tülpinult, et tegelebki ju iga päev kontrolltöödeks ettevalmistamisega, mille muuga siis veel? Tema arusaam õpetamisest oli muutunud, enam ei mõelnud ta sinisilmselt, et tegeleb integreerimisega – aitab vene lastel eesti keelt selgeks saada, et need võiksid siis poes ja mänguväljakul eesti keeles suhelda. Ei, ta oli mõistnud, et ta tegeleb ainult ühe asjaga: laste ettevalmistamisega kontrolltöödeks, ja ka selles oli ta ebaõnnestunud.

Selle mõistmise hetk oli Piia jaoks valgustuslik, suisa apokalüptiline. Ja ta kordas endamisi: „See ei saa ju olla kõik! Kui asjatu ja tühine! Tänamatu, labane, mõttetu ... Missugune ajaraisk!” Aga nii see oli ja tema oli osa sellest. Ta valmistas iseendale pettumuse. Piia oli tahtnud ju maailma muuta, vähemalt seda väikest killukest, mida ta oma eluks kutsus. Tema ellu kuulus ju palju inimesi, keda ta siis enda kaudu paremaks tahtis muuta – ja nüüd olid nende hulgas ka vene lapsed, kellele ta eesti keelt õpetas. Oma emakeelt, mida ta ju nii väga armastas, mis oli talle alati argielust väljapääsu ja sundseisus vabadust pakkunud, mida ta tundis läbi ja läbi, milles ta võis tõepoolest *lennata*, aga milles paljud vene lapsed väga vaevaliselt edasi komberdasid, komistades sellesse nagu võrku, mis on salaja nende teerajale sokutatud.

Ta oleks tahtnud neilegi anda eesti keele tiivad, aga ta ei osanud, ta lihtsalt ei osanud ... Ta tegi neile hoopis liiga raskeid kontrolltöid ja kirjutas hindeid ja halvimatel hetkedel karjus nende peale, sest nad mängisid oma nutitelefonidega või lobisesid omavahel või joonistasid hoopis vihikusse hobuseid, mitte ei kirjutanud tahvlilt lauseid maha. Ta oli võib-olla ainus inimene, kes nende lastega eesti keelt rääkis, ja ka tema ei suutnud seda keelt neile atraktiivseks muuta, sest selline õpetamine oli asjatu, mõttetu ja tänamatu – see muutis eesti keele lihtsalt üheks vastikuks õppeaineiks, mitte vabaduseks, mitte õiguseks.

Võti oli kadunud, tol reedel, ja kui Piia sellest ikkagi majandusjuhatajale rääkida tahtis, ütles kõrvalruumis istunud raamatupidaja, et majandusjuhataja läks juba ära. „Milles mure? Ah, võti! No loodame, et see tuleb

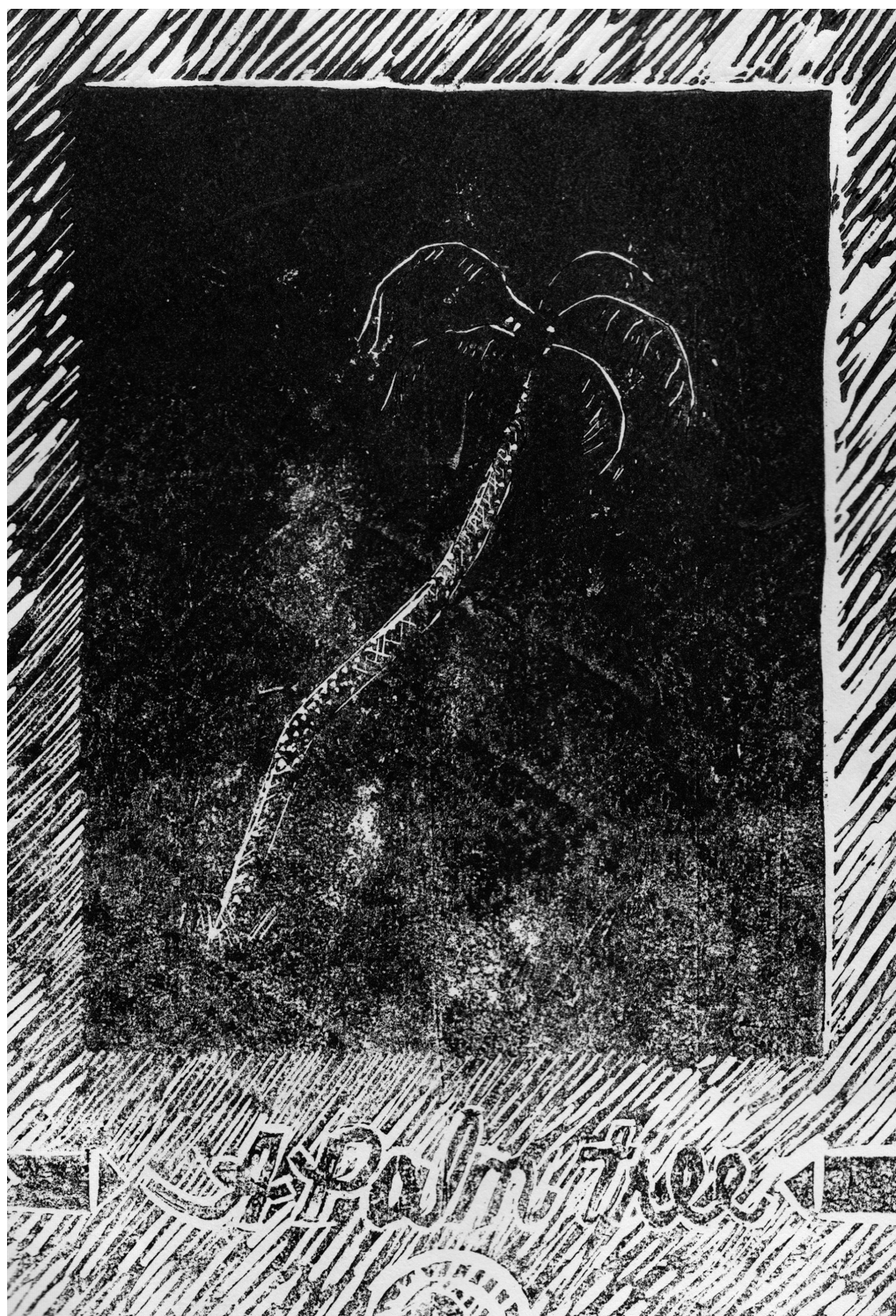
esmaspäevaks välja, ärge muretsege!” Siiski pidi Piia loo ka direktorile ja õppealajuhatajale ära rääkima, sest ta tundis, et vastutab klassi heakorra eest. Nad kuulasid ta ära, ei naernud, ütlesid, et seda on ennegi juhtunud, võtmeid kaob. Aga Piia süda valutask, talle tundus uskumatuna, et tema võib nii lohakas olla, ja ta oli kindel, et salaja arvasid nii ka õppealajuhataja Anna Kraštovjatskaja ja direktor Linda Nisupõld – Piia autoriteet oli rikutud.

Sama päeva õhtul sättis Piia end öötööle. Ta käis linnakese kõige subkultuursema klubi garderoobis tööl; juba mitu kuud oli ta tööpäevadel käinud koolis lastele eesti keelt õpetamas ja nädalavahetustel karvastele ja suleliste mantleid kätte jagamas. See aitas Piial päeva ja ööd tasakaalus hoida, tema hingepoolusi – tõsimeelse klassi ees seisva õpetaja ja kerge-meelsema noore neiu oma. Töö oli kontimööda ja Piial oli sageli ka aega raamatuid lugeda, kui just mõni jutukam klubikülaskaja ei otsustanud tema meelt lahutama asuda. Ka sai ta tasuta kontserte ja niisama tantsumuusikat kuulata, jalg kaasa tatsumas.

Tol reedel üllatus ta proua Kaevu tütre mantlit vastu võttes – tüdruk käis gümnaasiumi viimases klassis, Piia oli teda koolis emaga rääkinud näinud. Ta oli kindlasti juba täisealine ja võis loomulikult öösiti pidudel käia, kuid kas range proua Kaev sellest ka teadis või selle heaks kiitis, seda Piia ei teadnud. Alles oli ta Irina Andrejevnat inetutes asjades kahtlustanud, et ta on tema kontrolltööd pihta pannud, tema peale õppealajuhatajale kaevanud, ja üleüldse – üritanud Piia koolist välja süüa. Ta vaatas proua Kaevu tütre heledat mantlit nagis ja naeris enda üle – ta oli seal koolis paranoiliseks muutunud.

Veidi peale keskööd astus üle garderoobi läve aga üks tumeda peaga pikka kasvu mees, kes kohemaid Piia pilku püüdis, temast esialgu samuke mööda läks, siis tagasi pööras ja end tutvustas: „Aleksander – me ei ole vist varem kohtunud, kuigi ma tunnen kõiki selle klubi töötajaid.” „Piia – ma olen siin alles mõned kuud töötanud, olen täitsa uus nägu.” Nad surusid kätt. Midagi selles mehes oli, mis Piia jalad päris nõrgaks tegi, seda kohe päris füüsiliselt. Mees ei läinud oma tuttava, klubi helitehniku järel tagaruumidesse, vaid jäi Piia juurde istuma. Rõõmsa ja erutava jutuaajamise käigus selgus, et Piia on tema laste õpetaja. „Missugune tore kokkusaatus! Tõesti, jah!? Mu tütar on sinust rääkinud, talle sa väga meeldid!” „Jah, missugune tore umbtee,” mõtles Piia mehe ees seistes. Ta pistis käed sügavale oma pükste taskusse, just nagu ära peites käsi, mis oleksid väga

tahtnud selle mehe juukseid sasida, ja siis leidis Piia parema püksitasku põhjast üles kadunud klassivõtme.

LAURI TEDER

Muutuste lähenev müdin

läinud nädalal kogunesid tuhanded inimesed
et avaldada meelt ahv-kuninga valitsuse vastu
ning tol ei jäänudki üle muud kui kriisates metsa tagasi kaduda
meenutan nüüd aega
kui populism meid veel poputas
kui tema kammitud koon ei tekitanud meis veel kärpeplaane

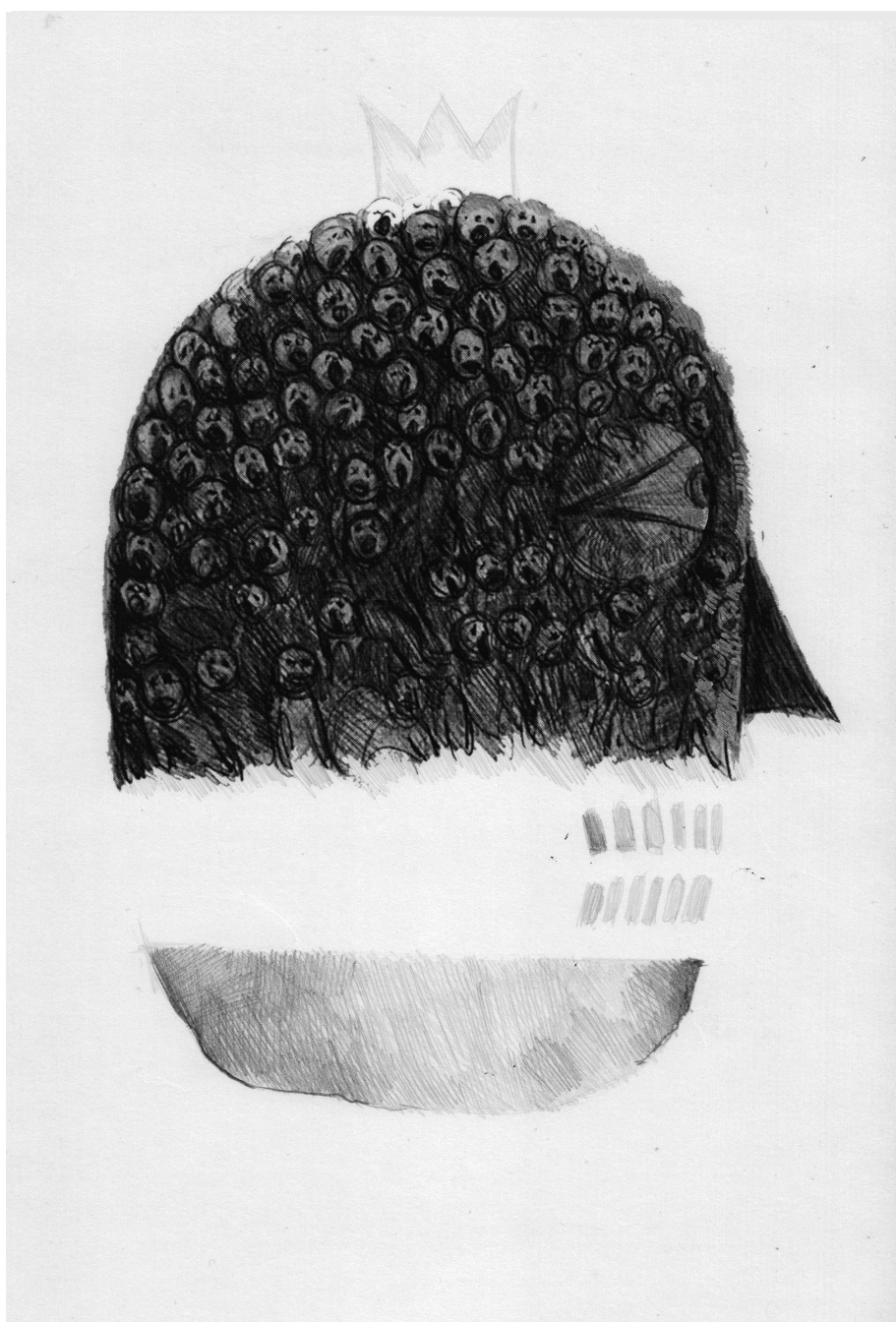
meie sinuga rändasime siis rohkem
ja me jalad olid alati plaastreis
ning kõikjal kus me käisime
olid kohalikud kuulnud sama
muutuste lähenevat müdinat
nagu pillhaaval puhkevat orkestrit
ja me võisime nendega rääkida tunde sellest
kui perses kõik kõikjal on
lүүes vaimustusest ümber kõik klaasid ja suupistekausid
unustades oma kondini päevitund seljad
ja tundes vendlust nagu ei eales varem

küllap nii tuli troonile ka see pärdik
noogutades meiega sedasama rahulolematut rütmi
oma tarkade kulmude sahinah
kuni me arvasime uhkelt
et nii see lugu minema peabki
kuni ta oligi juba sametisse nimetatud
kuni oligi juba liiga hilja

Tuul

aga siis kui tõmbetuul tirib läbi taristu
lähem ma tööle nagu tolm
ja siis kui kuuriuks peksab end pilpaiks
harjun ma selle kaikuva tuulekäraga nii ära
et sellest saabki uus vaikus

harjun nagu harjutakse oma kõvera selja
või tähitu taevaga
nagu Euroopa harjub alati oma rahuga
mis kuulitäkkeid täis
see ongi see kurdistav tunne
et armastusest vahel ei piisa
see ongi nii et ma veeren rattaga üle silla
ja saan õhust vaevu läbi
ja miski ei võta rohkem hingetuks
kui harjumine mõttega et sel uuel marusel ajastul
võibki kumbki meist minna
ja ollagi läind

Wifi võnked järve põhjast

kui tasa ma ka ei ujuks
maimud lähvad ikka laiali
vesikirbud kukuvad ikka kummuli
ning aeg-ajalt riivan ma varvastega
kuuskede tippe
kuuskede jalge juures lebab aga uppunud talu
nüüd teeb meie teejuht muige näole
ja räägib et külarahva jutu järgi
on siin võimalik püüda wifi võnkeid järve põhjast
ja ühtäkki piirab meid pinevus
kõrkjate kõrin muutub lärmiks
ronin järvest välja rätikusse
ning tunnen kuidas mu üksindus ja rumalus
ujutavad üle kõik läbitud teraapiad
meenutan rahustuseks sinu nägu
ja lähen raevu
kui mu otsingu tulemus
ei saabu
ega saabu

MARTIN OJA

*

kõigil maailma turgudel
marrakechis anderlechtis mediinas
türil ja türgi bazaaridel
pärast kartuleid, õunu ja kapsaid
sibulaid sidruneid suvikõrvitsaid
tulevad alati KINGAD

hiinas ja türgis tehtud
kemikaalidest haisevad
meeste ja naiste kingad

üksluised mustad kalossid
neoonselt kirevad tossud
tihedalt külg külje kõrval
nagu soolaheeringad
lettide kaupa
ja mustad mehed lettide kaupa
kingad ise lettidel
mehed lettide taga
mehed ja kingad
seotud nähtamatu nabanööri
raha-
ja nahasideme
vael.

kingad, nagu keegi huvituks
ja ostaks neid kaasa
et kodus süüa
kapsa või kartuli kombel
koorida pealsed, keeta tallad

või lähevad NEED kingad
tõepoolest
nii ruttu katki
et iga päev
tuleb osta uued?

või lähevad NEED kingad
nii ruttu moest
et iga päev
tuleb osta uued?

ehk on mu sõnades ülekohut
kingade suhtes
aga juurviljad näivad
pagana palju ausamad.

*

ilus tüdruk
läks aknale suitsu tegema
vajus äkitsi kokku
langev keha kaardus
nagu suur papitükk
ehitustarvete poes.

sirgete juustega pea

möödus väga lähedalt

terava servaga radikast

küünarnukk lükkas
laualt vaasi
ja vesi nirises
pooleldi vaibale, pooleldi neiule selga

enne kui jõudsin
kummarduda
avas ta uuesti silmad
naeratas. ütles
see on mul mitmes kord
selle nädala jooksul.

*

kaks ajupoolkera
mängivad malet
ratsionaalne
alatasa
võidab

tunnete oma
aga väljendab kaotust

kuidagi siiralt
kuidagi inimlikult

*

aru on laiali
mööda tuba
ja mööda kõledat maad.
kaablite lookleval
läikival lumel
kihutab bittidest saan.

pimedad põdrad on
kõidetud ette
ja kappavad tuhatnelja.
vahel sa ärkvele
võpatad korraks
ja tahad hüpata välja.

aga su jalad on
juhtmete kammitsas
käed on klahvide vahel.
tahtetu tahe ta
laseb peksta
näkku pikslite rahel.

mälu on siplemas
tuhande kalana
tuhandes võõras võrgus.
sina ja sinu
lahtised tellised.
sinu madalus. kõrgus.

aru on laiali
mööda tuba
ja mööda kõledat maad
kaugele eemale tõeline jääb
ja varju vaid
endale saad.

*

kuidas laiendame oma keha piire
et võiks näha üha uusi orientiire?

sõites autoga me saame maantee osaks
rool ja kangid muutuvad me keha osaks

ja me teadvus laotub üle välja lahti
isiksusel rännata on mahti

läbi võrgu, traadi, raadiolaine
läbi heli, võnke, vaakumi ja aine

jättes keha külmetama istesendisse
krüogeenilisse seisu lülituna sisse

vaba närviteede häirivast signaalist
rõõmu tunda võime kaugest maalist

teise mandri loodust nautima võib minna
sekundiga pärast lõbulinna

või siis kõvaketta sektorite saalis
huvitavaid kohtumisi eest võib leida raalis

kas või kümne, saja kaupa, kas või kahekesi
kehatute küberseks on maitsemeele mesi

keha miinus mõtteorgan, tavatajud-meeled
küborgid on tuleviku tootsid-arnod-teeled

keha kaotab tähtsuse ja ajusse peab looma
lahtikäiva sisendi, ja esile peab tooma

selle ohud, eelised, et õhku me ei lendaks
kõige tähtsam ülesanne on meil jääda ENDAKS

leida uued aluspunktid selleks, mis on ISE
surematus lähemal siis kui on kivivise!

LILLI-KRÕÕT REPNAU

Müüritagune puu

Lapsepõlves elasin Tallinna kesklinnas, tihtilugu mängisime vennaga sisehoovis palli. See oli täielikult asfalteeritud ühegi taimeta õu. Meie hoovi kõrval asus teine kõrge müüriга eraldatud sisehoov. Müüri taga oli näha vaid väikese puu latva. Imetlesin seda puud sageli. Muretsesin, kas ta saab ikka piisavalt päikest ja vihma, et kasvada suureks. Soovisin, et see puu oleks minu. Meid ei lubatud aga võõrale õuele minna ja ma ei teinud seda kunagi.

Nüüd, 27 aastat hiljem läksin vaatama sedasama hoovi. Puu oli kasvanud suureks ning purustanud osaliselt müüri. Võib-olla varsti mureneb müür sootuks.

Minu väike pihlakas

Väiksena unistasin aiast linna keskel. See oli mu salasooov ja müüritagune puu ei lasknud sel mõttel vaibuda.

Rääkisin sellest ka emale. Ta tegi mulle ettepaneku, et võiksin valida linnast mõne teise puu ja nimetada selle enda omaks. Lõpuks nõustusin. Valisin hoolikalt. Olümpia hotelli juures kasvas kaseallee. Neljanda kase kõrval oli üks väike pihlakas. Ta tundus korrapäraste kaskede kõrval metsik ja sõnakuulmatu ning ta ei tohtinud seal olla. Teadsin, et varem või hiljem lõigatakse ta maha.

Iga kord, kui puust möödusin, täitis see mind tohutu rõõmuga. Kallistasin ja rääkisin oma pihlakaga ning olin õnnelik, et ta oli ikka veel olemas.

Sageli mõtlen, kui suur ta oleks nüüd, kui ta oleks saanud vabalt sirguda.

Perfektne puu

Esimeses klassis oli meil ülesanne, kus pidime töövihikusse joonistama puu. Ülesanne seisnes selles, et ei tohtinud ületada joont, mis jaotas joonistuspinna kaheks. Olin väga õhevil. Lõpuks midagi minu jaoks. Ma oskan joonistada puud!

Alustasin mõnest oksast, siis tulid lehed, siis veel mõned oksad. Puu hakkas justkui mu silme all kasvama. Kõik pildil vohas ja lookles ja enne, kui ma aru sain, oli tillukesest puust saanud midagi suurt ja võimast. Olin juba üsna joone lähedal, aga pidin veel joonistama puuladva ja olin siiski sunnitud joone ületama.

Ebaõnnestusin täielikult. Õpetaja ütles, et kuigi mu puu on väga ilus, on ta ikkagi üle joone. Ma ei saanud head hinnet ja olin enda peale väga vihane. Nägin, kuidas teised olid joonistanud lihtsustatud puid ja ülesandega edukalt toime tulnud.

Vana toomingas

Viimased seitse aastat olen elanud kesklinna lähedal vanas puitmajas. Köögiaknast avaneb suurepärane vaade õuele. Lapsepõlves ei oleks ma uskunudki, et niisugused aiad on linnades päriselt olemas.

Imetlen seda aeda väga. Aastate möödudes märkasin, et vana võimas toomingas õitseb igal kevadel täpselt samal ajal, 21. mail. Hakkasin neid hetki pildistama.

Eelmise aasta varakevadel murdus suur oks ja tundus, et puu ei ela seda üle. Samal ajal alustasin animatsiooni.

Ootasin kevadet ning soovisin, et kõik tärkaks uuesti elule. Joonistasin esialgu mõned oksad, siis põõsad ja siis veel mõned puud ... Kõik hakkas pildil mu silme all elama.

Eelmise aasta 21. mail toomingas õitses, kuid oli nii kuiv ja pehkinud, et tuli siiski maha võtta.

Sellel kevadel soovin istutada uusi puid. Kui nad õitsevad, kutsun sind nende õisi vaatama.

MIDA SA LOED, ET SUL NII ILUSAD SILMAD ON?

Carolina Pihelgas, Priit Kruus ja Lauri Eesmaa Värske Rõhu toimetuses juulis 2015

Sel sügisel tähistab Värske Rõhk kümnendat sünnipäeva. Tähtpäeva puhul palusime ajakirja endistel ja praegustel toimetajatel-kujundajatel panna kirja mõned eredamad mälestused ja mõtted oma ajast Värskes Rõhus. Palju õnne kõigile!

Priit Kruus

proosatoimetaja 2005, peatoimetaja 2005–2006

Värske Rõhk sündis väga tormiliselt ja algusaegadel tundus, et tahtis surra veel tormilisemalt. Kõige suuremaks kordaminekuks pean vist seda, et Rõhk ikkagi jäi ellu.

Ajakiri sai nime ühe netivestluse käigus Andres Aulega. Mulle turgatas, et võiks olla midagi r-tähega ja hea sõna on Rõhk. See jäi esialgu kõrvale, pakkusin hoopis Värske Õhk. Et noored autorid on nagu eesti kirjanduse värske õhk, eks. Aga probleem oli selles, et see meenutas liiga palju tolmuimeja reklaami ja oli üldse kuidagi liiga lihtne. Edasi küsis Aule abivalmilt: „Värske Rõhk?”

5. septembril 2005 ilmuski esimene number. Nagu kultuurisaate „OP!” toonane juht Karl Martin Sinijärv resümeeris: „Läksin poodi, ostsin Loomingu ja Vikerkaare, aga Värske Rõhk oli juba otsas.” Esimene tiraaž oli ju kõigest 500. Üks vanem daam rääkis meile ühel kirjandusõhtul, kuidas ta oli näinud kedagi Elva bussijaama putkast viimast eksemplari ostmas ja oli siis teda paar kilomeetrit jälitanud, lootuses rariteetnumbrit korrakski oma silmaga näha.

Kui esimesed numbrid olid ilmunud, taheti Rõhule külge kleepida küll põlvkondlikku, küll rühmituslikku tähendust. Oli ka neid, kes kohe asja sisu nägid. Näiteks Mart Velsker ühes raadioarvustuses, kus ta ei hakanud Värskesse Rõhku mingit revolutsiooni sisse lugema. Ja eesmärk oligi algusest peale olla täiesti apoliitiline, manifestitu. Teiseks sõnastas Märt Väljataga, et Värske Rõhk on programmiselt mitteprogrammiline. Täpsemini ei saakski öelda. Värske Rõhk kehastab mõtet, et mõnikord on revolutsioon see, kui revolutsiooni ei ole. Eesmärk oli luua kanal, mis kestaks. Ja minu suur unistus oli ka see, et Värske Rõhu toimetust hakkab uuenema autorkonna kaudu – et mõni debütant on kunagi ise toimetaja või isegi peatoimetaja. See unistus on ju täitunud.

Lilli-Krõõt Repnau
kujundaja 2005–2010

On aasta 2005, kohtun Priiduga Tartu ülikooli kohvikus. Ta räägib mulle põlevil silmil, kuidas on tungiv vajadus luua uus kirjandusajakiri, noortelt noortele – meie, Messengeri põlvkonnale. Skype'i kasutatakse sel ajal veel harva ja Facebook pole veel Euroopasse jõudnud ... Mina olen muidugi nõus.

Päeva edenedes viib Priit mind Tartu ülikooli raamatukogus toimuvale kultuuriajakirjanduse konverentsile. Oraakel Linnap neab Sirbi mustvalge ja staatilise kujunduse põrmu, Andreas W loobib hagu tulle ning lisab, et ajakirjandus on nagu pomin jurta taga. Ideed eskaleeruvad, Kaplinski mõtiskleb, et kui pole midagi öelda, võiksid ajalehed üldse iga päev ilmumata jääda. Istun tagareas ja mõtlen, kuidas uuele, veel sündimata ajakirjale visuaalset identiteeti luua. Kui raske on siis teksti illustreerida?

Ma ei mäleta, mitu päeva olin enne esimese numbri ilmumist järjest üleval olnud. Mina olin Öismäel, Priit Tartus, kummalgi viimane, lõplik fail arvutis lahti. Rääkisime lauatelefoniga ja parandasime varahommikuni veel viimaseid näpukaid. Keset väsimust leidis Priit veel aega pidada sütitavaid kõnesid hetke ajaloolisusest ja sellest, kuidas see mulle kindlasti meelde jääb. Selles oli tal muidugi tuline õigus.

Lilli-Krõõt Repnau kujundamistuhinas

Kairi Kruus

luuletoimetaja 2005–2006

Olin ajakirja üks asutajatest ja esimese kuue numbrilise luuletoimetaja. Hiljem tegin mõned intervjuud. Algusaegadel toimus palju ja kiiresti. Paber oli krobeldatud, sisu kirjutamisel. Ühteist olen juba unustanud, ühteist võinuks ka olemata olla. Aga mälestused on rohkem nagu Loomingu žanr, nii et ...

Eriliselt hea meel oli Maarja Pärtna (kunagine kriips, esmakohustuslik teises numbris) ja Triin Tasuja üle (esimest korda kuuendas numbris). Ja ära sa ütle, järgmisel aastal saab ka „Värske raamat” kümneaastaseks. Sarja avaraamatu, Eliina Kortsu luulekogu „Lööklused murravad metsi”, tasub üles otsida ka ilma ümmarguste numbrite piduliku kohustusega: „Mida sa loed, et sul nii ilusad silmad on?”

Auri Jürna

luuletoimetaja 2006–2008; „Värske raamatu” toimetaja 2006–2007

Tundub, et üsna paljud head lood algavad või lõpevad kohvikus. Olin juba oma esimesed luuletused Rõhus avaldanud, kui Priit ja Kairi Kruus mu kohvikusse kutsusid ning Rõhuga tihedamalt sidusid. Mida me konkreetselt rääkisime või kui palju nad mind „Värske raamatu” vedajaks veenma pidid, ei tea enam mina ega tõenäoliselt nemadki, kuid mälupilt on siiani täis nakatavat elevust ja maailmavallutusrõõmu.

Edasi läks nagu ikka – puusalt tulistades ja käigu pealt õppides, sõrmi kõrvetades ja näppu lõigates. Aga väsimatu entusiasmiga. Noored ja vihased olid autorid, meie olime rõõmsad ja optimistlikud. Uskusime iga uut teksti saades, et see on see õige, see on uus klassik. Mõned olidki. Värske Rõhu ja raamatu paljusid kirevaid väljaandeid sirvides tundub uskumatu, et neid nii palju on. Mõistsin Rõhu luuletoimetajaks saades ja oma pidevalt uputavat kirjakaarti lugedes, et olen õigel ajal õiges kohas – olime leidnud tohutu hulga noori autoreid, kelle tung ja anne enam kõvakettal ei püsinud, kuid kelle tekstid kogenud tegijate väljaannetesse ei mahtunud. Meie pakkusime aga neile paberit, millega oma publikuni levida.

Kümme aastat Värsket Rõhku on märkamatult möödas, palju vett on merre voolanud ja palju uusi autoreid väärilt trükki saadetud. Soovin juubelinumbri puhul toimetajatele ja autoritele värsket pilku, enesekriitikat ja optimismi. Uhke on teie hulgas olla.

Matis Song

proosatoimetaja 2005–2009; tegevtoimetaja 2006

Värskesse Rõhku kutsus mind proosat toimetama tollane peatoimetaja Priit Kruus, kelle mahitusel olin kirjutanud Sirpi arvamuseartikli Rõhust. Sattusin ajakirja alates kolmandast numbrist, tundus, et alguse eufooria ja pai-momendid olid vaikselt mööda saanud või saamas, oli alanud ajakirja tõestamisperiood. Sel ajal oli ajakirja arengus suur mõju Priit Kruusil kui asja algatajal. Lilli-Krõõt Repnau ajakirja kujundamine oli Eesti mastaabis ainulaadne – illustratsioonid lähtuvad tekstidest, kujundaja on kui ajakirja loominguline edastaja. Lauri Eesmaa ja Indrek Heinsoo määratu töö pisut naiivsiirast noorte kirjutajate häälekandjast toimivaks ajakirjaks. Me olime kõik sisuliselt poolamatöörid, sümboolse töötasu kõrvalt kannustas fanatism ja mingil määral trotski, sest ega ei usutud, et me üle paari aasta vastu peame.

Värske Rõhk on andnud mulle tolerantsuse ja heasüdamlikkuse kooli – ole armastusväärne kõigi kirjutajate vastu, ka nende vastu, keda proosamuusa pole just kenasti suudelnud. Aga siiamani ma ei tea, miks meie toimetuse ruum pidi talvel olema vastavuses Arktika iglu tingimustega, nii et arvuti algtemperatuur oli 9 soojakraadi ja Triin Ploom tippis klaviatuuril kinnastes. Mõned küsimused vist jäävadki.

Krista Ojasaar

keeletoimetaja 2005–2006

Värske Rõhu keeletoimetajaks olemise juurde käis noorte autoritega vestlemine ja mõnikord ka veenmine, et tõepoolest tuleb mõni lause ümber teha või koma teise kohta paigutada. Stilistiliste nüansside ümber oli kõige põnevam tammuda, sest mõnikord sai rabe tekst alles selles staadiumis arusaadavaks räägitud ja veel kord üle toimetatud.

Tol ajal tegin autorilepinguid samuti mina, sest kogu asjaajamine käis veel Eesti Kirjanduse Seltsi kaudu. See võimaldas noori autoreid silmast silma kohata ja mõne numbri järel tekkis mul tahtmine luua enese tarbeks noore autori välimääraja, ikka leebe huumoriga. Mõttes koostasın tabeleid ja vaagisin tunnuseid, mille alusel autoreid üldistel alustel kategoriseerida. Milliseid tüüpe küll leids! Kui kedagi nimetada, siis kõige enam jäid meelde kriips ja Edvin Aedma. Edvin jalutas lihtsalt mu kirjutuslaua juurde ja luges ette uuemaid jutukesi, silmad säramas. Oh, milline päike ta oli! Kriipsuga oleksın tahtnud lõputult luulest rääkida, õnneks teeme seda tänapäevalgi.

Triin Ploom

luuletoimetaja 2007–2011; keeletoimetaja 2006–2014

Töötasin luuletoimetajana üsna mitu aastat ning kõige inspireerivam osa sellest tööst olid need tollased noorautorid, kellega tekkis sünergia, kui tajusin sarnast kirjanduse või maailma mõistmist. Või siis tingimata mitte sarnast, aga avardavas mõttes erinevat. Põnev aeg oli.

Vahetu kontakt värske ja valmiva kirjandusega võimaldas eriala omakorda läbi teistsuguse filtri vaadata kui ülikoolis. Õigemini täiendas töö toimetuses seda stuudiumit kenasti. Kõnealustest noorautoritest on mitu siiani mul väga kallite sõpradena alles – toonased kustumatud elamused pole kuhugi hajunud.

Johanna Ross

proosatoimetaja 2009–2012

Aastal 2006 arvustasin Värskesse Rõhku Eia Uusi romaani „Kuu külm kuma”. Nagu romaan, oli debüüt ka arvustus. Selle tellis Priit Kruus minu mäletamist mööda sobivalt noortepärase meediumi kaudu – suhtlusvõrgustikus Orkut. Pärast veel mõnda kaastööd kutsus järgmine peatoimetaja Lauri Eesmaa mind 2009. aastal Rõhku tööle.

Kõige raskem oli algajal toimetajal valida algajate kirjanikega suhtlemiseks sobilikku tooni. Näiteks pöördusin kõigi poole piduliku suurtähelelise „Teiega”, mis tänapäevases *sina*-kultuuris mõjus tegelikult arvatavasti üsna hirmutavalt, võib-olla koguni mõnitavalt, kui kirja sisu oli äraütlev. Tookord kehtis Värskes Rõhus kirjutatud või kirjutamata reegel, et tagasilükkamist tuleb põhjendada. Põhjendusi oli aga sageli keeruline loetleda ilma, et jutt kipuks kas liiga õelalt mahategevaks või, mis veel hullem, patroneerivalt õpetajalikuks. Nii et sel ajal, kui autor küüsi närides vastust ootas ja meelt heitis, tegeles toimetaja vastust koostades sellesamaga. Lähem koostöö autoritega kujunes enamasti siiski meeldivaks ja tulemuslikuks. Nende tekstidega, mis lõpuks ajakirja veergudele jõudsid, olin enamasti siiralt rahul. Jääb loota, et seda olid ka autorid ja lugejad.

Värske Rõhu 36. numbri esitlus Trükimuseumis detsembris 2013

Lauri Eesmaa

kriitikatoimetaja 2006–2011; peatoimetaja 2007–2011

Kui ma Rõhus toimetamise aastatele tagasi vaatan, siis üks esimesi tundeid, millelt end leian, on imestus, et ajakiri siiani olemas on. Vähemalt kord aastas muutus küsimus ajakirja jaoks letaalseks, tavaliselt hetkedel, kui uusi aastatellimusi vormistati. Tellige ajakiri aastaks koju (saame tagada, et vähemalt aasta esimene number ilmub, võib-olla)! Rõhu püsimine näis üldsegi mitte sõltuvat sellest, mida ajakiri tegi. Ehk siis saime tegutseda täiesti vabalt, teha võimalikult hästi seda, mida vajalikuks pidasime. Kindlust võis pakkuda ainult aeg ja kogunevad tulemused. Rõhus töötamine muutis kannatlikuks.

Nende segaduste kõrval oli aga ajakirja sisuline töö tõeline *fun*. Toimetamisel tuli vahetevahel võtta kokku kõik oskused, peaaegu iga toimetamistöö õpetas midagi juurde, aga lõpliku teksti sünni ja tekstide paikaloksumisega kaasneb uskumatult mõnus tunne. Head kaastoiimetajad, kujundajad ja autorid, teiega oli väga äge seda koos teha! Sellest olen aeg-ajalt tundnud puudust ka pärast toimetusest lahkumist, kõik need väljaandmisraskused tunduvad selle kõrval täielik savi.

Carolina Pihelgas

luuletoimetaja alates 2011, peatoimetaja alates 2013

Värske Rõhk on fenomen. Ajakiri tekkis nii rohujuurte lähedalt kui üldse võimalik – puhtast kirjandustudengite entusiasmist, ja kasvab aina edasi nagu mõni võluuba muinasjutus. Enne kui mind ajakirja toimetajaks kutsuti, olin jupp aega olnud kaastööline, avaldanud luulet, arvustusi, ühe tõlke, teinud intervjuu ... Ja mitte ainult mina, vaid kõik praegused toimetajad on välja kasvanud ajakirjast endast. See tähendab, et toimetajad ei ole ainult lugejad, vaid ka ise kirjutajad. Loodan väga, et see iseloov süsteem jätkub.

Ajakirjas töötamine arendab hästi diplomaadioskusi ja empaatia-võimet, aga ka täpsust ja heas mõttes juuksekarva lõhkiajamist. Lisaks saab muidugi päris hea ülevaate, millest noored mõtlevad ja kirjutavad. Peatoimetaja tööülesanded on algusest peale hõlmanud kõike mõeldavat: plakatite trükkimisest autorite kapriiside lahendamiseni, majandusaasta aruandest kultuuriministri ärarääkimiseni. Vast teebski asja kõige huvitavamaks see, et Värske Rõhk pole lõplikult välja kujunenud, see on pidevas

muutumises ja kasvamises, täpselt nagu ka ajakirja autorid. Ootan huviga, milline on Värskes Rõhk siis, kui täitub teine aastakümme!

Tõnis Parksepp

kriitikatoimetaja alates 2013

Minu esimene kokkupuude Värskes Rõhuga toimus umbes kümme aastat tagasi. Proovisin siis sellesse põnevasse kirjandusajakirja endagi abituid värssesse pressida. Loomulikult lükati see pakkumine viisakalt tagasi ja soovitati edaspidi enda ninaalusest natuke kaugemale vaadata. Tollal oli seda muidugi valus kuulda, aga midagi ette heita ma ka ei saanud.

Möödus paar aastat, kuni ma üllatusega avastasin, et minu pilt on ühe erinumbri kaante vahele sattunud. Naljaga pooleks võikski seda minu debüüdiks pidada, sest tegeliku sisuni jõudmine nõudis veel ohtralt lugemistööd. Istudes nüüd teisel pool lauda, loodan, et minulgi sarnaselt varasemate toimetajatega jagub seda pieteeditunnet, mis alles alustavatele kirjutajatele vajaduse korral suuna raamaturiigi poole kätte näitaks.

Maarja Pärtna

luuletoimetaja 2014–2015

Kunagi vanal hallil ajal olid sellised nähtused nagu Kloaak ja Poogen, mis ei seostunud mu jaoks üldse sellega, mida koolis kirjanduse tunnis õpetati. Ühel pool olid kohustuslik kirjandus ja väike külaraamatukogu, teisel pool internet ja sealne kirjutajate-lugejate kogukond. Siis kolisin Tartusse ja sain aru, et tegelikult on seos muidugi olemas ja nende kahe vahepeale jääb veel oi kui palju asju. Kui Kairi Korts (Kruus) kirjutas, et nüüd on selline ajakiri, leidsin luuletused ja tahaks avaldada, oli väga hea meel. Pseudonüümist ei tahtnud alguses küll loobuda – internetimaailma mõju – kuid peagi sai sellestki kaugenetud. See päris esimene kord aga, kui tekstid paberil ilmusid, oli kindlasti eriline.

Tõnis Parksepp, Tõnis Vilu ja Egle Pullerits augustis 2015

Tõnis Vilu

proosatoimetaja alates 2014; tegevtoimetaja alates 2015

Kui mind proosatoimetajaks kutsuti, siis mõtlesin, et miks küll mina – pole ma ju näiteks filoloog ja suurem osa keeleteadmistest on intuiitiivsed, saadud lugemisest ja kirjutamisest. Tuli välja, et keeleteoimetus on toimetajatöö juures veel see kõige väiksem osa. Üks raskeimatest ülesannetest on ikkagi tekstide sõelumine, parimate väljaselgitamine, mis on paratamatult subjektiivne – miks mina arvan, et seda või teist teksti tasub avaldada? Siin tuleb endale kohe alguses tunnistada, et ega see valik ei saagi olla lõplikult objektiivne. Kuigi toimetaja on sageli teksti esmane lugeja ja peaks ideaalis olema ajakirja kõikide potentsiaalsete lugejate koondkuju, ei ole see ikkagi nii. Aga selle poole saab kindlasti püüelda. Teine ja samaväärselt väga oluline aspekt toimetamise juures on koostöö autoritega ning tavaliselt on see hästi tore ja positiivne, hariv. Töö Värskes Rõhus on mulle õpetanud eelkõige kannatlikkust ning avardanud mu arusaamist erinevatest kirjutamisviisidest, erinevatest võimalustest kirjandust teha. Saan nüüd kirjutajana aru, miks toimetajatel mõnikord kirjale vastamisega nii kaua aega võib võtta. Tasa ja targu.

Egle Pullerits

keeletoi metaja alates 2014

Veidi rohkem kui aasta olen kord kvartalis Tartu ühes kõige loomingulises majas, kus tunnid lendavad, aga ükskord ikkagi see trükikoosolek lõpule saab. Kõigist ajakirjatoimetustest on see minu kogemust mööda olnud kõige ... teistsugusem. Iga rida, mis on juba läbinud mitu toimetamist ja kooskõlastusringi, on veel kord suure luubi all ja võetakse läbi, mõnikord juhtub sedagi, et kuigi peaks ta saama viimase lihvi, saab ta alles siis ja seal välja tahatud, korrapealt hõõveldatud ja lihvitud. Mulle meeldib, et me oleme selle juures hästi konstruktiivsed, rõõmsad, küpsed suhtlejad.

See on ka naljakas, kuidas iga kord leiame käsilolevast numbrist mõne nn lemmiksõna, mida pea igas tekstis ette on tulnud, hiljuti oli selleks *mingi*. Teinekord aga võtab maad selline hea harmoonilise tükkidest terviku kujunemise tunne. Selle tunde nimel võib ju teha, liiati veel õdusas (r)õhk- ja heas seltskonnas!

Maris Kaskmann

kujundaja alates 2012

Värsket Rõhku teadsin umbes nende teisest numbrist saadik, kuigi tunnistan, et väga sageli ei lugenud. Aga ometi muutis Värske Rõhk mu elu. Olin läinud kunstikooli, et õppida kujundama raamatuid. Olin siis teisel kursusel, kui märkasin kuulutust kooli stendil, et Värske Rõhk otsib uut kujundajat. Minu jaoks oli müstika, kuidas keegi selliselt unistuste töölt üldse ära tahab tulla! Kandideerisin, tegin proovitöö, kujundasin ühe numbri ja osutusin valituks. Kõik läks kahtlaselt lihtsalt!

Alguses tegin iga numbri omaette tervikuna, näiteks oli üks number inspireeritud trükimuuseumi vanadest puutähtedest (32) ja teine koomiksis (33). Mõne aja pärast sai aga selgeks, et sedasi kaua ei jaksa ja tuleb aegsäästvam süsteem luua. Tahtsin kindlasti kaasata noori illustraatoreid ja fotograafe, sest ega neil polegi väga võimalusi oma loomingut avaldada ja muidugi – mu jaoks on alati põnev näha, kuidas illustraatorid mõnd autorit tõlgendavad.

Kui päris esimest numbrit kujundasin, olin päris üllatunud, et mõned tekstid niivõrd head olid. Ja eriti tore, et see üllatus tabab mind senimaani.

JAANIPÄEV EHK PÕHJASUVI BARTHOL LO MEJOR

„Kohal nah! Kaheksateist eurtsi!” präaksatab taksojuht.

Martin ulatab taksojuhile kahekümnese: „Suur tänu, tagasi pole vaja.” Ta astub vaikselt eeslinnas autost välja ja kõnnib mööda hekiäärt väravani.

„Tule Tõlpa väravast,” hüüab vanadaam valjult Martinile läbi heki. Ere juunipäike kõrvetab Martini heledaid käsivarsi, kui ta hekivärava enda selja taga vaikselt sulgeb. Ta heidab pilgu naabri akende poole, et ega Tõlpa seda kohatut tegu pealt ei näe. Laia kübaraga daam on Martini kõva kuulumisega vanaema. „Astu edasi,” ütleb ta juba natukene tasasemal toonil. Ta juhhib Martini läbi viljaaia kahetiivalise väikese villa poole. Maja ümber on jäänud nüüdseks ainult neli hektarit maad, kuigi varem oli seda mitu korda rohkem. Villa ise näitab väsimuse märke, selle hispaanialikult helekollase seina sisse jooksevad põlvkõrgused praod ja aknapiitadelt koorub vandlikarva värv. Martin ei pane seda tähele, teda köidab enim päikese käes soojenevate männilaudade sulava vaigu lõhn. See meenutab talle tuhandeid lapsepõlves mängitud mängu. Martin ulatab vanaemale kaasaostetud moona: „Vanaema, tõin sulle turult üht-teist jaanipäevaks.”

„Oi latsekene, ole sa tänatud,” ütleb ta kotti vastu võttes. „Tule nüüd puhka verandal jalga, kohe on tee ka tõmmanud.”

Martin valab valgest kannust portselantassidesse auravat vaarika-varre-piparmünditeed. Veranda saab suvist lõhna täis. Vanaema räägib tee kõrvale ennastunustavalt rattaspordiuudistest ja vanadest tuttavatest ja Martin räägib talle oma selle suve plaanidest, kuniks tee saabki joodud.

Siis toovad nad koos kõrvalolevast saunast kaks värsket kasevihta õhtuseks peoks. Kella kolmest läheb Martin tagasi värava juurde, kus teda ootab sõber Kevin autoga.

Järgmine peatus on alkoholipood. Autos ootab juba kast Lõuna-Aafrika veine, nüüd on vaja valida midagi kangemat, mida järgmisel õhtul sõpradega kamina ees juua. Riiulitel kutsub kristalsete pudelite vikerkaar ja Martin ei teagi kohe, mille kasuks otsustada. Klassikalise valikuna tundub kaheistkümnenaastane viski.

„Tere päevast, ma võtaksin selle,” ütleb Martin pudelit üle leti ulatades.

„Ei no, kui te siin ise võtate midagi, siis tuleb turvamees, ikka mina annan teile,” manitseb tusane müüja kulmu kortsutades Martinit ja lööb pudeli kassast läbi.

„Kakskend viis.”

Martin maksab müüjale ja astub poest välja, Kevin on vahepeal liha ja muu ära ostnud ja ootab juba Martinit autos. Jaanipäevaks on plaan sõita kahekesi läänerrannikule koolikaaslase Sveni suvilasse.

Kevin keerab auto maanteelt paremale, märgistamata teele. Varsti algab mändidega ääristatud tolma kruusatee. Teed on järjest kitsamad, aga sellest polegi lugu, sest ühtegi autot Kevinile ja Martinile kogu tee jooksul vastu ei sõida. Peale viimast kurvi asendub männimets uhke tammealleega, õhus on tunda soola lõhna ja puude vahelt paistab juba mere sinine sillerdus. Kõrge allee viib mööda vanast mõisahoonest ja pärast seda ongi nad kohal. Maja ette on pargitud nii mõnedki Martinile tuttavad autod ja keegi, kindlasti Robert, on vahepeal endale punase Fordi kabrioleti liisinud.

Sveni suvila on kahekorruseline seitsmekümnendatel ehitatud puhkekompleks, osa sellest on ta vanemad nüüdseks juba korda teha lasknud. Kevin peatab auto maja ees. Suur löke on juba tagahoovis põlema saadud, hoolimata sellest, et suurem osa leitud lökkematerjalist on märg metsaalune risu. Grilli ümber on seltskond täies hoos ja paar noormeest sätivad helitehnikat üles. Suurtes tubades ootavad vanad, ent korralikud voodid ja tekid on täpselt sätitud kuhjas diivani peal. Kevin ja Martin seavad ennast ühte teise korruse tuppa sisse ja lähevad siis tagasi alla. Martin annab Svenile sauna jaoks vanaema kasevihad ja märkab, et muu hulgas on peol ka tema ammune silmarõõm Leila. Martin on meeldivalt üllatunud ja valab köögis kaks pokaali LAVi punast veini ning läheb nendega Leila juurde. Ta on endine

baleriin, kelle isa on kuulus maalikunstnik. Nad tutvusid Martiniga kunagi ammu suurel kooliekskursioonil muuseumis, kus nad mõlemad jäid seisma von Neffi maali ees ja arutasid selle üle pool tundi. Pärast seda on ühine maitse neid ikka ja jälle kokku toonud.

„Tere õhtust, Leila.”

„Oi, tere, Martin!”

Martin ulatab Leilale pokaali: „Proovi seda LAVi punast, mu viimane pudel Vuurbergi.”

Leila keerutab pokaali käes ja võtab lonksu: „Jaa, see on tõesti hea ja tummine. Millal sa saabusid?”

„Jõudsime Keviniga just pool tundi tagasi.”

„Väga äge, oled sa juba tagumist terrassi näinud?”

Leila ja Martin astuvad elutoast õue, kus tibutab vihma. Lõkke ääres lõbusalt jutustades avastavad nad, et pole üle aasta trehvanud ja imestavad kumbki salamisi, et miks see paus nii pikk on olnud.

„Mis sa arvad, kui läheks jalutaks?” küsib Martin Leilalt peale pikemat jutuajamist.

„Oi, meeeldi!” naeratab Leila kutse peale soojalt. Martin võtab Leilal kindlalt käest kinni ja juhatab ta lõkke äärest eemale leebe meretuule poole.

Leila uurib vaikselt: „Kuhu sa mõtlesid, et minna võiks?”

„Lähme randa. Seal on hea rahulik, saab selili tähti vaadata.”

„Tahad sa tähti vaadata?”

„Praegu peaks taevas Jupiter ja Veenus peaaegu kõrvuti olema.”

„Oi kui huvitav, seda ma ei teadnudki.”

Martin läheb ees ja teeb teed läbi tihniku, kuni nad jõuavad koos hõredama männimetsani ja siis rannaliivani. Martin laotab kaasavõetud teki liivale ja nad heidavad koos sellele. Martin näitab Leilale taevas, kus täpselt planeedid teineteise poole tõmbuvad. Leila vaatab elevusega kumavasse taevasse, aga ütleb siis nukramalt: „Tead kui kahju, mul kodus ei tähistagi jaanipäeva kuidagi. Vanemad istuvad ilmselt kahekesi toas praegu ja vaatavad telekat.” Martin ajab ennast küünarnukile ja pöörab pilgu Leilale, kes räägib edasi: „Mõnel aastal viitsivad küll tagahoovis väikese tule teha, aga seda tavaliselt mõneks tunniks ja *barbecue*’ga nad oma käsi kunagi ei määriks, tavaliselt tellivad linnast sušit või karrit.”

„Sa käid siis igal aastal ise kusagil mujal tähistamas?” küsib Martin.

„Tead, ega ma polegi väga jaanipäeva tähistanud enne seda aastat. Alati on balleti treeninglaager umbes samal ajal olnud. Õnneks Elisabeth kutsus mu nüüd siia kaasa. Ta on mul ikka kuldaväärt sõbranna.”

On kuulda, et majas on suur helisüsteem tööle saadud. Kauge bassine muusika kõlab kuidagi eriti armsalt ja sumedalt. Martin heidab uuesti selili, võtab Leilal ümbert kinni, surub ta enda vastu, paneb silmad kinni ja ...

„Oi bljää nah! Mis siin toimub, ah?!“ Kusagilt metsa vahelt on pime-dasse randa imbunud neli ambaali, kes on Martini ja Leila ümber piiranud. Nendest kõige suurem ilgubki: „Tra, meie rannas ameleteri vā?!“

Kõik neli kolli kannavad halle puuvillaseid dressipükse nagu mingit mundrit.

Martin ajab ennast tekil istuli ja ütleb ambaalile viisakalt: „Head jaani. Tulime lihtsalt kohalikku randa jalutama.“

„Tra, veits valesse randa ei tulnud oma eidega vā? A ta sul suttu ikka võtab nah?“

„Vast mahume kõik siia ära. Me oleme tegelikult seltskonnaga Sven Krafti suvilas siinsamas ...“

„Tra, see noor Krafti-kutsikas on ju mingi päälinna-polt olnud viimased viis aastat, mis tal siia asja.“

Kolm ambaali naeravad peakolli ilkumisega kaasa nagu hüaanid lövi-kuninga filmis.

„Tra, aga seda pidu võiks vaadata küll Kraftide pool, nah!“ jõuab põhi-koll peale naerupahvakut arusaamale.

„Õu tulge, teeme koos lainid spiidi, noh, nii sõpruse poolest ja siis lähme kõik seda pidu seal vaatama nah,“ seletab koll oma plaani Martinile.

Martin ei ole sellest erilises vaimustuses: „Täna pakkumast, aga me ei soovi spiidi ja tegelikult on Krafti juures tegu siseriingi üritusega.“

„Tra putsi, sul ei kõlba spiidi teha meiega vā?! Kuradi kusik raisk!“

Jõmm kummardub Martini kohale ja äsab talle kolm korda näkku. Esimese löögi saab Martin libamisi mööda põske, aga lapsepõlve karate-trenn on mees ja ta suudab ülejäänud löögid ära blokeerida. Koll raueb, kui Martin talle rindu lööb ja samal ajal jalad alt niidab. Teised jõmmid jooksevad seepeale metsa laiali. Peakoll vedeleb ehmunult maas. Martin viskab teki üle õla ja võtab ehmunud Leilal käest. Koos kõnnivad nad tagasi Krafti maja poole, kust kostab klaaside kokkulöömist ja juubeldusi. Tagahoovis tervitab paarikest rõõmsameelne, ent häiritud Sven: „Martin, mis su näoga juhtus?“

„Ah, ei midagi, jaanipäev.“

Svea

XXX

SVETA GRIGORJEVA

ekraanirituaalid ehk eestlase elujõust

saame sõbraks armas kellesõnaloeb
kirjuta ka minu tulevasest raamatust
kiitev arvustus

kirjanike liidus võib ju pärast
tagaselja rääkida et mida kõike paska
peab lugema

aga sõbrale ei saa ju ometigi halvasti öelda!
eriti veel postimehe veerul!

nii et saame sõbraks armas kellesõnaloeb
kirjuta ka minust über-
arvustus

ja kõik armsad kellesõnaloeb
out there /pardon my french/

teid pole vähe
oh teid pole üldse vähe –
eestlased

ah(v)ide planeet

kui kirjandust
mõõdetakse nagu
piima

millel on
säilitustemperatuur
teada-tuntud vorm
ja parim enne kuupäev

siis tekib küsimus
mis sitt see küll on
mis kestab aastaid
kümneid sadu

on tehtud sellisest keemiast
et helendab isegi
pimedas

ja mida kõik teadjad
kirjanduslehmad igavesti
lürpida igatsevad?

särades oma
tulevastes haudades
ka juba kontideks
puretuna

nagu ilutulestik
vana aasta ärasaatmisõhtul
mil normaalsed inimesed mõtlevad
enesetapule

tüdruk

kes sa kahepikapatsne
käid rahvatantsus mängid klaverit
(kui sa rahmaninovi mängid jääb kõigil suu lahti)
keda ema ei lase välja teiste tüdrukutega jooma
nii umbes 18. eluaastani
kes sa ei tee kärbselegi liiga
õpid viitele (juba ainüksi üks neli
tunnistusel ajab sind nutma nii hüsteeriliselt et
kõik arvavad et ema kodus raudselt peksab)
loed doris karevat ja kirjutad 11-aastaselt
sahtlisse romantilisi riimiluuletusi

*(„sa vaatad hellalt minu poole
ma vaatan sulle otsa ka
kuid lähenemas lõpp
on selle loole sest ei
armasta mind sa”)*

kes sa samas ei tee välja ühegi poisi silmapilgutusest
alaselja õhkõrnast puudutusest
nii umbes 20. eluaastani
sind jah sind just sind
sõimatakse lõpuks
litsiks libuks
külahooraks
naisluuletajaks

*

keegi hää blogija
järjekordne isehakand kultuurikriitik
ütleb et näe

hea luule on see
kui peab mõnda sõna
loet luulest guugeldama

selle peale ütleks ma oma
eesti orjamentaliteeti segatud tõrtsu
vene suure hingega et
nojohhaidiihopsassaajavallerraanahhui

mine guugelda seda

*

see on nagu purjuspäi meigiga magama jäämine see on nagu magamine
vaenlasega see on nagu kui lamp süttib põlema lombis see on nagu
kui su mees ütleb et armastab sind ja sa ei saa vastu öeldud sest see
tundub nii kliše see tundub nii nilbe see on nagu su parim luuletus
mis kellelegi teisele ei meeldi see on nagu palve öösel üheks pilguks mis
kõnetab see kui sa lähed kogemata vales peatuses maha et siis sõita
tagasi viru alla sest sa ei leia bussipeatust teisel pool teed ja sul on külm ja
sa oled raevus kuid siis sa näed teda see on nagu see tunne kui sa tahaks
minna ja lasta nad kõik maha nagu usas need noritud ja sa peaaegu et lähedki
see on nagu sa tahaks vajutada päästikule vaid selleks et näha nende
uskmatuid nägusid peegeldamas sulle vastu see on nagu see kui sa näed tänaval
surevat looma ja mõtled et sa võiks praegu oma elu ära anda tema
eest ja sa ei valeta see on nagu kui sa ütled oma isa kohta et ta on vene rahvusest
sest venelane on ka sinu jaoks sõimusõna see on nagu kui sa helistad kiirabisse ja
ütled et sul on vist pimesool ja nad ütlevad et ära muretse see on arvatavasti vaid
munasarjapõletik see on nagu meigiga pohmelli-hommikul üles ärkamine
see on nagu kui nad ütlevad et järgmises luulekogus sa enam ei ropenda
kolmanda kirjutad riimis neljanda puhul teed enesetapu see on nagu kui sa
lähed peole kus noored õpetavad sulle lahkesti liigülbelt et hääldad
heideggeri *angst*'i valesti kuid seda kes on jürgen rooste nad ei tea see on
nagu kui kodutu poiss küsib sult sente ja sa annad ja ta küsib juurde
kuid sa vastad et andsid talle juba kõik ära mille peale ta jääb seisma ja ütleb
kohkunult et tüdruk nüüd sa ütlesid küll halvasti alati peab midagi ka
endale jätma ära kunagi anna kõike ära aga sina ei ütle talle et valetasid

X X X

Svea
T

KEELEPIIRIDE LÄHEDAL

INTERVJUU JAAK TOMBERGIGA

Tõnis Parksepp

Jaak Tomberg (s 1980) on kaitsnud 2009. aastal doktorikraadi tööga „Kirjanduse lepitav otstarve” ja töötab praegu Tartu ülikoolis kirjandusteooria teaduri ja õppejõuna. Tema uurimisvaldkondadeks on utoopiakirjandus, teaduslik fantastika, realism ja kirjandusfilosoofia. Mõte temaga kirjandusest rääkida tekkis mul juba aasta tagasi, kuid alles sellel suvel sai mõned korrad ots lahti tehtud. Eks ole paratamatu, et iga vestlus on ühelt poolt luhtumine, puhta võimalikkuse konkretiseerumine ainult üheks kindlapiiriliseks tekstijadaks, kuid loodan, et selles järjestuses leidub ka veidi lepituslikku nende kõigi vestluste summana.

Loomaks meie vestlusele saba või sarved – küsin alustuseks, kuidas sa kirjanduse juurde sattusid?

Ma kardan, et siin on väga triviaalsed põhjused. Põhikooli lõpus tahtsin ma kangesti õigusteadust õppima minna ja lugesin ettevalmistavalt Rooma õiguse õpikuid, aga kuidagi läks nii, et minu naaberkorteris elas Epp Annus, kellega ma juba 15-16aastaselt suhtlema sattusin. Ja tema olemisviisis ja spetsiifilises suhtes ellu oli midagi, mis mulle tugevat mõju avaldas, ning minu noortele silmadele paistis see ilmselgelt tulenevat sellest, et ta tegeleb kirjandusega.

Sealjuures 11. klassis juhtusin ma võitma üleriigilise rahvaluule olümpiaadi, sest mul oli väga hea õpetaja, kes viimasel ööl enne olümpiaadi tagus mulle pähe regilaulu vormivõtteid. Järgmine päev tuligi ise rahvalaul kirjutada. Ma arvan, et ma sain sealt palju punkte. Igatahes see võit tagas mulle kirjanduses ülikoolikoha.

Aga miks sa tegeled kirjandusega?

Selles mõttes on minu doktoritöö „Kirjanduse lepitav otstarve” maailma-vaatetekst või -tunnistus. Suur osa sellest, mis ma teen ja kaasa arvatud see, mida ma teen ulmekirjandusega, ehkki ma ei maini ulmekirjandust tolles raamatus vist kordagi, tuleneb ikkagi sellelt põhihorisondilt, mis sinna kirja sai. Ulmekirjandus tegeleb kõige sellega lihtsalt palju sotsiaalsemalt, ühiskondlikus mõõtnes.

Tahtsingi ulmekirjanduse juurde jõuda. Tegelesid ju oma magistritööski „Ekstrapolatiivne kirjutamine” (2004) sellega.

Kuidas sa ulmekirjanduse juurde jõudsid?

Jah, täpsemalt ulmekirjanduse ja küberpungi poetikaga. Sinna viis mind arvatavasti minu põgusaks jäänud teatrikarjäär, sest ma olin koos Andrus Laansaluga Teatrilaboris ja kirjutasin seal tekste. See oli esimene siinne katse teha tõepoolest tehnoloogilist teatrit, mis nagu ajalugu on näidanud,

ei olnud absoluutselt küllaldaselt tehnoloogiline. Toona tehtu jättis muutmata kõikvõimalikud klassikalised sõnateatri žanrireeglid. Seda, mis tehnoloogiline teater on praegu, näeme Erik Alalooga töödes – ta lihtsalt ehitab masinaid ja uurib nende vahetut mõju inimestele. See on tehnoloogia puhas toime, kuhu sõna peaaegu ei puutu.

Aga, jah, nendel aastatel (1999–2002) hakkasin ma koos Esta Tatrikuga William Gibsoni „Põlevat kroomi” tõlkima ja otsustasin, et sellest poeetikast, mida toona oli nii raske tõlkida, tuleks teha magistritöö.

Nagu otsapidi sai juba puudutatud, oled sa lähenenud kirjan-
dusele nii praktiku kui ka teoreetikuna. Mäletan, kuidas me
sõime pool aastat enne kogumiku „Mitte-Tartu” (2012) ilmu-
mist Vilde lokaalis lõunat ja sa rääkisid, et pole midagi raske-
mat, kui kirjutada ilukirjandust. Minult on samamoodi küsi-
tud, kas dramatiseeringu, uurimistöö või kriitika kirjutamine
nõuab mingit teistsugust häälestust. Minu jaoks on neis kõigis
midagi väga sarnast.

Kui sa pead lihtsalt silmas seda mootorit, mis genereerib teksti, siis kir-
janduse ja teooria kirjutamisel ei ole mitte mingisugust vahet. Ei loe, et
üks on nii öelda sekundaarsem või parasiitlikum kui teine. Küll aga on
erinevus selles spetsiifilises psühholoogilises või isegi fenomenoloogilises
kogemuses, mida kujutab endast justkui olemuslikult teisele väljale sise-
nemine. Teaduses on meil tugisüsteemid, viited, välja kujunenud ajalugu
ja sellesisene süsteemsus. Teadusteksti kirjutades on sõna otseses mõttes
palju rohkematele asjadele toetuda ja need annavad sulle mingi sisemise
kindluse. Aga minna oma mootoriga puhtalt kirjandusväljale ja hakata
täisautonoomselt looma – see viib su ontoloogiliselt hoopis tinglikumasse
ja hapramasse kohta. Kirjutamine viib su keelepiiride lähedale, kus ühelt
poolt ähvardab ekstaas ja teiselt poolt hirm oma olemasolu pärast. Või hirm
oma seniste kogemusstruktuuride paikapidamise pärast. Et kas neid mitte
minult nüüd ära ei võeta, kui ma lähen oma sõnaga sinna üksikusse paika.
See on täiesti erinev kogemus. Tekstimootor on sama, aga väli on teine. Ja
võib-olla mul lihtsalt ei ole piisavalt julgust, et minna sinna kogu aeg, nagu
lähevad paremad kirjanikud. Näiteks Ene Mihkelson või Erkki Luuk ...

Siit edasi viiksin ma jutulõnga primaar- ja sekundaar-
tekstide juurde. Esiteks on praegu kriitika üle arutamine
väga aktuaalne ja teiseks olen ma tähele pannud, kuidas

*Kirjutamine viib su keele-
piiride lähedale, kus ühelt
poolt ähvardab ekstaas
ja teiselt poolt hirm oma
olemasolu pärast.*

kirjandusteaduse olemuse ja vajalikkuse seletamine ei pruugi üldsegi nii lihtne olla. Mulle meenub mõne aasta tagune doktoriseminar Tartu ülikoolis, kus arutasime muu hulgas kirjandusteaduse piiride ja spetsiifika üle ning õppejõud rääkis oma kogemusest, kuidas tal on oma sugulastele raske seletada, millega ta tegelikult tegeleb.

Mul ei ole mitte mingit muret öelda, et ma tegelen kirjandusteadusega.

Võiks ju öelda, et me tegeleme mingisuguste mõttekonstruktsioonide kuhjamisega, mis ei anna reaalseid väljundeid keskmisele eesti maksumaksjale. Ja kuidas sa talle siis seletad, mis sellest kõigest kasu on.

Mul on sellele tegelikult väga lihtne vastus. Loomulikult ei ole kirjandusest mõtlemine konverteeritav mingisugustesse numbritesse. Ma tahaks veel lisasammu teha ja öelda, et kohe kui on, siis on asjad kirjanduse ja kirjandusteadusega väga halvasti. Kirjandusteadus püüab kirjandust kommunikeerida avalikkusele niivõrd hästi või halvasti, kui see tal õnnestub. Alates arvustustest, mis on kättesaadavad paljudele, ja lõpetades spetsiifilisemate teooriatega, mis harivad erialaspetsialiste. Mida kirjandus ja kirjandusteadus teevad, ongi see, et nad ei hari meid mitte majanduslike ja tootlike olenditena, vaid individuaalsete ja ühiskondlike olenditena.

Põhimõtteliselt jõuab see siis sinnamaani välja, et kui praegu on Eesti ühiskonnas õhus meie ja võõra temaatika, mille taustal kerkivad paratamatult küsimused ka meie kultuuri ja keele olemuse kohta, on meil äkitselt vaja inimesi, kes selles kõiges erapooletult orienteeruks ning oskaks seda teistelegi selgeks teha.

See ei pruugi tähendada, et kirjandusteadlasest peaks saama sotsiaalne kommentaator, ehkki temast võib saada avalik intellektuaal, kui ta tahab või kui tal on selleks soodumus. Ta võib küll käsitleda kirjandust kui mis-ki, mis peegeldab avalikkusele ühel või teisel viisil ühiskondlikke probleeme. Ent kirjandusteaduse amplituud on õigupoolest märksa laiem, see ei peaks keskenduma ainuüksi ühiskonna kõlbelsele tundekasvatusele. Ühiskondlike probleemide analüüsi peab toetama poeetiline keeleharidus. Näiteks minu arvates on väga oluline selgelt artikuleerida, mis eristab Ene Mihkelsoni Sofi Oksanenist, ehkki nende sisuline temaatika on kahtlaselt sarnane. Aga seda ei saa teha ilma poeetilise lähianalüüsita.

Ei ole põhjust arvata, et keel on lihtsalt miski, mida sa kasutad. Keeletaju määrab suuresti selle, kuidas ja lõpuks ka millest sa mõtled. Niisiis tuleb keeltki kultiveerida. See on küll truism, mida on palju kordi räägitud, aga see vastab tõe. Kirjandusteadlasi on kindlasti vaja ka selleks, et keelt ja keeletaju kultiveerida.

Kultiveerimisest rääkides küsin nüüd sinu maailmavaate-teksti ehk „Kirjanduse lepitava otstarbe” kohta. Seal räägid sa sellest, kuidas igasugune lausung paratamatult luhtab sellele „eelnevat” puhast võimalikkust, kuna lausungi potentsiaal on alati rikkalikum kui selle konkreetne realiseering. Sinu vaateid mööda pakub kirjandus luhtunud võimalikkusele uut tegelikkust, silda võimalikkuse ja paratamatu luhtamineku vahel. See kõik on minu jaoks olnud väga inspireeriv, kuna paneb mõtlema kirjanduse üle tavapärasest avaramalt ja mitmetähenduslikumalt. Sa ei otsi tekstidest mingeid kindlaid markereid ega esita ühte vormi, milline kirjandus olema peaks, vaid sa pakud justkui universaalset filosoofiat, kuidas üldse kirjandust mõtestada.

See võrsus teatavast initsiatsiooni-ülest. Tahtmisest seletada endale lahti, miks ma seda teen, mida ma teen. Ja seetõttu jääb see arvatavasti minu ainukeseks niisuguseks tekstiks. Alvar Loog ütles mu raamatu arvustuses, et selles esitatud teesi on raske ümber lükata ja see teeb temast pigem

midagi muud kui teaduse. Teaduse kriteeriumiks on ümberlükatavus. Ma ei ole enam päris kindel, kas praegustes teaduskontrolli tingimustes sellist teksti enam esitada annaks. Võib-olla annaks filosoofiana, aga filosoofias tulnuks lähtuda pikast selleteemalisest traditsioonist ning kasutada sootuks teistsugust kõneviisi.

Mul on raske öelda, kuidas täpselt kirjandus lepitab. Ma tunnistan, et ka mina räägin „Kirjanduse lepitavas otstarbes” liiga üldistes kategooriates nagu tegelikkus ja väljamõeldis, võimalikkus ja paratamatus. Seal käib jutt kirjandusest kui eraldi autonoomsest entiteedist, millele ükski konkreetne raamat ei pruugi päriselt vastata. Kõlab paradoksaalselt, aga see, mis kehtib kirjanduse kohta üldiselt, ei pruugi vahetult avalduda üheski konkreetses raamatus. Ja kui avaldub, siis minu jaoks teistmoodi kui sinu jaoks.

Igatahes on mul tunne, et sedalaadi teksti ei ole tükk aega enam tarvis kirjutada. Nendele seisukohtadele kirjutatan ma tänini alla ja võib-olla alles aastakümnete pärast on neid tarvis veidi korrigeerida.

Vaatasin Tartu ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituudi kodulehelt, et sa tegeled praegu monograafia „Kuidas täita soovi” kirjutamisega. Kust selline pealkiri ja plaan?

Nagu öeldud, kirjanduse lepitav otstarve tegeles üpriski üldiste kategooriatega: tegelikkus, väljamõeldis, paratamatus, võimalikkus. Kirjanduse toimimise ja kirjanduse väljendusjõu ühiskondliku dimensiooni pidin paratamatult sulgudesse asetama – selle kohta võib küll olemasoleva põhjal järeldusi teha, ent vahetult ma seda ei käsitlenud. Siis ma hakkasingi mõtlema, et ideaalabstraktsel tasandil võib küll olla nii, et paratamatus on määratult suurema võimalikkuse kõrval luhtaminek, mida kirjandus

*Ei ole põhjust arvata, et keel on
lihtsalt miski, mida sa kasutad.
Keeletaju määrab suuresti selle,
kuidas ja lõpuks ka millest sa mõtled.
Niisiis tuleb keeltki kultiveerida.*

*Mind valdab tunne, et selles
hiliskapitalistlikus olukorras,
mis on järk-järgult üha
küllastunum tehnikast, on
olevik nii piiritult avar, et väga
raske on siit kujutlusvõimega
veenvalt välja murda.*

siis lepitab. Aga tegelikus reaalses, aktuaalses või pragmaatilises situatsioonis tunnetatakse sageli, et valikuvõimalusi on väga vähe või puuduvad need üldse. Sellises olukorras pakub minevikuliste võimaluste kirjanduslik lepitamine esmajoones vaid nõrka nostalgilist lohutust. Tihtipeale me leiame ennast ka ühiskonnana laiemalt kujutlusvõimeliste alternatiivide ahenemise või puudujäägi tingimustest. Näiteks paremate sotsiaalmajanduslike kordade või demokraatia parema korralduse suhtes pole tükk aega pakutud mingeid veenvaid alternatiive. Siis ma mõtlesingi, et tuleks keerata näoga mineviku poolt tuleviku suunda ja vaadata, mil moel see alternatiivide pakkumistöö kirjanduses toimib. Ja mulle tundub, et sellest vaatenurgast kõige käegakatsutavam ja sageli ka kõige loetavam žanr on just nimelt teaduslik fantastika, mille sotsiaalmajanduslikuks allharuks on peetud nüüdisaegseid utoopiaid. Need peaksid meile üsna konkreetses vormis püüdma välja pakkuda alternatiive meie praegusele sotsiaalmajanduslikule ja ideoloogilisele tegelikkusele, projitseerides meid kuhugi tulevikku või paralleelmaailmadesse.

Teiselt poolt on mind alati huvitanud, kuidas tehnoloogial on meie igapäevase järjest suurem roll ja kuidas see hiliskapitalistlik ühiskonnasüsteem on üha enam tehniline ja bürokraatlik. Siit ma hakkasingi avastama,

kuidas ka meie igapäevast reaalsust kirjeldavad proosatekstdid on üha ulmelisemaks muutunud. Minu algne hüpotees oligi, et mida tehnilisemaks muutub meie kultuuriruum ja ühiskond, seda teaduslik-fantastilisemaks muutub realism (või realistlikumaks teaduslik fantastika), mis seda kajastada püüab.

Ent see viib omakorda probleemini, et kui teaduslikust fantastikast saabki lõpuks midagi realismisarnast, siis mis saab tema võimest projitseerida praeguse suhtes veenvaid alternatiive? Teiste sõnadega, mis saab tema utoopilisest potentsiaalist, mida ta traditsioonilises mõttes alati kandnud on. Ehk küsimus on – kuidas täita soovi? Või kuivõrd veenvalt kirjandus üldse suudab veel toimida meie tulevikuliste soovide visandaja ja eeltöötlejana?

Seega ei suuda utopia enam avardada uusi horisonte ega viia meid ruumiliselt, ajaliselt või mõtteliselt kaugemale meie igapäevasest eksistentsist. Kujutluse piir tuleb ette ja hüpe tundmatusse muutub järjest raskemaks.

Sellest rääkis juba seitsmekümnenendatel Jean Baudrillard, kuidas teatav kaugus reaalse ja imaginaarse vahel on järk-järgult vähenenud. Kui Thomas More kirjutas „Utopia”, siis oli see distants justkui maksimaalne. Kusagil meie maailmas on kauge-kauge saar, kus asjad on väga palju

paremini. Teadusliku fantastika tulekuga 19. sajandil oli see vahe juba palju väiksem. Kui More'i saar erines kvalitatiivselt Briti „mandrist”, siis sageli need ulmeprojektsioonid, mis 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses loodi, on juba kvalitatiivselt sarnased meie maailmaga. Nad on lihtsalt meie maailma ekstravagantsed paisutused. Kas siis mingitesse võimsamatesse tehnoloogilistesse seadeldistesse või kuhugi tulevikku. Nad on lihtsalt selle sama tootmisühiskonna pikendused. Seda võtab kokku ka mõte, et meie kujutlusvõime paistab alati olevat meie tootmisvormide vangistuses.

Muidugi on siin palju ajaloolisi vaheastmeid. Kui maailmamered said kõik kaardistatud, siis polnud enam võimalik öelda, et kusagil on saar, kus on täiuslik ühiskond, kuna planeet oli juba risti-rästi läbi käidud. Siis hakati neid ühiskondi projitseerima alternatiivajaloolistesse ruumidesse ja tulevikuaega. Sellepärast valdabki mind tunne, et selles hiliskapitalistlikus olukorras, mis on järk-järgult üha küllastunud tehnikast, on olevik nii piiritult avar, et väga raske on siit kujutlusvõimega veenvalt välja murda. See sedastus on uue sajandi esimese kümnendi ulmeuuringutes olnud üsna tavapärane: tulevikku on väga raske ette kujutada kui tähendusliku erinevuse välja. Ka William Gibson, keda olen viisteist aastat uurinud, ütles, et ta ei saa enam tulevikke samal moel välja mõelda: nad ei kõla veenvalt, kuna olevik ise muutub juba niivõrd kiiresti ja on sedavõrd ebastabiilne, et meil pole enam kindlat jalgealust, millelt tulevikku projitseerida. Või siis teine võimalus – igapäev on niivõrd üle kiirendatud, et see tulevik jõuab enne kätte. Meil on küll lõputult kiiresti kappav olevik, aga selle tagant ei heiaistu enam tulevik kui miski praegusest kvalitatiivselt erinev.

*Mida kirjandus ja kirjandusteadus
teevad, ongi see, et nad ei hari
meid mitte majanduslike ja tootlike
olenditena, vaid individuaalsete ja
ühiskondlike olenditena.*

Palusin sul lugeda ühte eesti esimest ulmekatsetust, Matthias Johann Eiseni pildikest „Tallinnas aastal 2000” (1903). Seal jutukeses satub Eisen rongiga Tallinna ja avastab, kuidas kõik on nii muutunud. Alates uudiseid edastavatest telefonidest, hobuste vähesusest rohkete iseliikujate kõrval ning lõpetades sellega, kuidas Lasnamäe, Pirita, Kopli ja Ülemiste on täis ehitatud ja kuidas Pärnusse kestab rongisõit vaid tunni. Mis sul Eiseni kujutluspildist silma jäi?

See Eiseni tekst oli minu meelest väga huvitav. Rääkimata asjaolust, et see kujunes tagantjärele vaadates ennustuslikuks kaemuseks, mis küll ulmekirjanduse juures mitte iialgi ei ole põhiline. Ulme asi ei ole teada või ennustada tulevikku, ulme asi on projitseerida tulevikku selleks, et vaadata sealt tagasi meie olevikku ja teha selle põhjal meie oleviku kohta kriitilisi järeldusi. Mis tal siis olid seal – eskalaatorid, iseliikujad, kaugnägijad ehk Skype või televiisor, telefonid, kus tulevad uudised nagu tänapäeval raadiost jne. Tallinnas 300 000 inimest ja Pärnus 50 000–60 000. Jah, Tallinnas on tiba rohkem, Pärnus natuke vähem, aga need on prognoosid, mis laias laastus pidasid paika. Siin on tegu just nimelt olemasolevate tendentside pikendustega.

Huvitav oli veel see, et seal oli ka väike moraalse allakäigu münt. Paar lauset selle kohta, et inimesed on kuidagi kombelõdvemaks läinud. Jällegi on veidi enam kui sada aastat hiljem vaadates tore täheldada, kuidas mingid asjad pärinesid tema enda kaasajast. Iseräranis see, kuidas tema 2000. aasta teejuht paistis olevat ülemäära teadlik, millistes oludes elati aastal 1900. Mingi hetk tundus see kõnepunkti usutavus ikka kaduvat.

Igas sellises pisikeses jutustuses paistab tegelikult kogu ulmekirjanduse ja laiemalt kirjanduse kujutlusvõimeline horisont väga hästi välja. Küsimus on – kui võõralt võib asju kirjeldada, et neist üldse aru saadaks. Samas, kui ma kirjeldan tulevikku liiga tuttavlikuna, siis kas ta on enam usutav, kui tulevik ise peaks olema tähenduslikult midagi võõrast. See usutavuse punkt on alati seal kusagil oma ja võõra vahepeal.

Lõpuks meenus mulle kord, kui ma kunagi ühe ettekande jaoks uuriin, kuidas inimesed on minevikus tulevikku kujutlenud. Siis ma sattusin ühe postkaardiseeria peale, mis oli tehtud aastal 1900 ning kujutas samuti maailma aastal 2000. Väga kummalisel kombel tundsin ma palju sellest, mida kirjeldas Eisen, ära nonde postkaartide pealt. Ma võin ainult spekuldeerida, et Eisen kuskil lehitses seda seeriat ja kohandas selle Tallinnale. Eriti üks postkaart, kus vaadeldi telepresentsi vahendusel teatrietendust.

See on piisavalt spetsiifiline visioon, mille peale ei pruukinud kaks-kolm inimest iseseisvalt tulla.

Lõpetuseks tahan sinult küsida raamatute materiaalse kvaliteedi kohta. Minu riulis, suhteliselt kõrvuti, asetsevad kaks omaaegse Sõnavara kirjastuse brošüüri: Samuel Smilesi „Läbikäimisest raamatutega” (1924) ja Charles Richardsoni „Raamatute valikust ja sellest, kuidas neid lugeda, et nad tooksid meile kasu” (1925). Mõlemad rõhutavad valgustuslikku kujutelma raamatute vajalikkusest karakteri arengul ja vaimu rikastamisel. Minule meenutavad nad aga seda, kuidas tihti ei vali raamatuid mina, vaid vastupidi. Raamat satub mulle kätte ja tekitab just oma materiaalse koega minus huvi.

Raamatu materiaalse omaduste mõju lugemiskogemusele on asi, millest ilmselt on teadusmonograafiaid kirjutatud. Just hiljuti täheldasin, et raamatu kaal võib lugemiselamusse panustada. Äsja lõpetasin Nobeli preemia laureaadi Mo Yani „Punase sorgo”. Jõhker Hiina külarealism, kuskil Kagu-Hiina provintsis. Seda jutustab minajutustaja, kes tegelikult räägib oma vanaisa loo. Ja nagu mulle tundub, suuresti hüpoteetiliselt, kuna ta tõesti leiutab seal mitu stseeni. Keskmiselt on tema vanaisa ja vanaema armastuslugu ja tema isa kasvuaastad. Täitsa huvitav, kui visuaalne see on. Hästi lühidad, lihtsad ja lakoonilised kirjeldused. Tohtu verepulm käib pea igal leheküljel. Mingisugune hetk see katkeb ja sisse tuleb hoopis teisest registrist nõretav armastus, kuni jälle soolikaid lendab ja pead plahvatavad nagu kõrvitsad. Täiesti suurepärase ja üllatav lugemine, mis näitab, kuidas kirjandusel on võimu hüpoteetiliselt sisse elada kultuuri-ruumi, millest minul sinuga ei ole ilmselt absoluutselt mitte mingisugust aimu. See ei tähenda, et sa saad teada, kuidas seal asjad on, aga sa kujutad seda teatud mõttes ette. Aga, jah, mis mul veel meelde tuli, oli see, et mulle meeldib selili lugeda ja sa ei hoiu ühte kahekilost klotsi tunde pea kohal. Ning kui käed on kogu aeg väsinud, keerab see külarealismile tubli vindi peale.

Sellega seostub mulle, kuidas ma hiljuti lugesin Upton Sinclairi „Džunglit”, mis nagu sa ütlesid, andis võimaluse kiigata teise reaalsusse – andmaks kogemust, mida ma muidu ei saaks. See teos valgustab üsnagi jõhkralt 20. sajandi alguse Ameerika lihatööstust, kuhu satub üks leedu perekond parema elu

lootuses tööle. Kuid nagu ikka, ei leia nad sealt paremat elu, vaid räpase ja kasumiahne tööstuse, kus seast (koos töölistega) jääb kasutamata ainult nende karje. Ja nii veider, kui see ka ei ole, need Sinclairi naturalistlikud ja natuke isegi moraliseerivad kirjeldused, mis kõik sinna suurde vorstikatlasse upub, jooksid mul silme eest läbi just siis, kui mu sõber, kes on töötanud Austraalia õunakasvanduses, kirjeldas mulle, mis mädest ja lõgast ühes sealses farmis siidrit tehti.

Mina usun selles osas prantsuse filosoofi Jacques Rancière'd. Asi ei olegi mitte niivõrd selles, et kirjandus kuidagi maailma peaks paremaks tegema. Vaid selles, et ta sind kuidagi ikkagi muudab ja võib seda teha, ilma et sa seda ise teadvustaksid. Mida Rancière ütleb, on see, et kirjandus jagab ümber tajutavat. Ta mõistab seda nii, et kirjandus mõjutab neid viise, mil moel ma olen üleüldse suuteline mõtlema, ütlema ja tegema. Kuidagi kõige põhimisemalt – ükskõik, kas ma seda teadvustan või mitte. Kokkuvõttes on see lihtsalt meelelise ja tajumusliku ümberstruktureerimine või ümberkujundamine. Noh, iga kord kui lähed lihaleti juurde – äkki välgatab. Ja mine tea, mis sinus selles suhtes muutus. See ei olegi n-ö vahetult aktuaalsete tajude ümberkujundamise küsimus, vaid üleüldse teeb kirjandus midagi kogu selle spektrumiga, kuidas mul on võimalik tunda, mõelda, öelda ja teha. Kirjanduskeel ei mõju kunagi üksnes sellele, mida me vahetult teadvustame, vaid kujundab esteetilise kogemuse kaudu ümber meie sisimaid mõtlemis- ja tajumismustreid.

TALVIKE MÄNDLA

*

Millal sa kasvasid täis?
Korts kulmude vahel
ja naerukurrutu suu,
põselohutu bakenbard
Millal sa viimati mängisid?
Võmmi ja varast ja kulli
Ei mäleta
kuidas see käiski
Millal sa viimati armusid?
Elavasse kehasse
lihtsalt niisama,
üheks hetkeks,
pikemalt mõtlemata,
ainult järgmise peatuseni
Millal sa viimati pelgasid?
Pimedat tuba
või suurt kurja koera
naabrite aias
Millal sa kasvasid täis?
Vist sulle jäi väheks
lõputust suvest,
mullinätsust ja
ribadeks joostud
ketsidest.

*

Kui tagasi Tartusse jõuan,
lõhnab Toomemägi
soojade pannkookide järele,
lõhnab ilmatu paljude romantikute
järele, lõhnab vanade raamatute
järele, värskete raamatute
trükikuumade tindi järele,
lõhnab esimese armastuse järele,
lõhnab kohvikute järele, kuhu ma pole
veel jõudnud sisse astuda, aga
mille lõhna uneski tunnen,
lõhnab koitõrjevahendi ja
kaltsümüüja odavpunase huulepumati järele,
odava õlle järele,
kaheksateistkümnendal lõhnab
kalli kirsimaitselise käsitööõlle järele,
Lossi mägi lõhnab meeletu töö ja
meeleheite järele,
tagasilöökide ja tulemuste järele,
aga eelkõige higi järele, sest
Eesti mõistes on tegemist suuruselt neljanda mäega
ja tudengid on vormist väljas,
lõhnab lillemüüjate järele,
lõhnab tuhandete Vahitornide järele, mida
keegi ei loe, ja
krišnaitide järele, keda keegi
ei mõista, lõhnab
elu ja taassünni järele,
sest siia sünnitakse tagasi
ja jälle ollakse noored ja ilusad
ja jälle ei ole piire
elu ja une vahel
ja kõik on jälle
lähedal
ja kõik on
üks

*

Keegi ei lähe kunagi
tagasi,
seda kohta ei ole enam,
temast on aeg juba üle käinud,
temast on tuul läbi löiganud,
tema mullad on kobedad,
põsed jooksmisest säredad,
jalad rakkus ja roidunud,
vana nahk on maha aetud,
maha maetud,
ära aetud,
sellesama kobeda mullaga kaetud.

Kõetud ahjule toetudes
meenub ja sa tahaksid
tagasi,
aga keegi ei lähe,
kunagi,
ajad on üle käinud.

Tohu wa-bohu

Valguste vahel on
tükk musta maad,
sammaldunud habemetega mehed,
siniste põlvikutega lapsed
kõrtesse maasikaid punumas,
suvi,
vihmavärske suvi,
hällilaulune suvi,
ema sõnad, et
võõraste meestega ei tohi kaasa minna,
aga võõraste naistega ei tohi ka kaasa minna,
nad on veel ohtlikumad,
sest neid ei osata karta,
isa sõnad, et
lühikeste seelikutega tüdrukute peale
sülitatakse siunusõnu,
aga nemad naeravad paremini,
kajakate laulupidu keset kadakapõlde,
rebaste laulupidu männimetsas,
männikäbikujulised habemed
vanade meeste näos,
tohu wa-bohu.

*

Olla Ikaros,
lennata kõrgemale ja veel
kõrgemale,
unustada, et
tiivad on roosast
seebivahust, et
rihmad, millega tiivad
on sõlmitud, on
lagritsast, et
unistused alati ei täitu, et
päriselu on
olemas, et piirid
on olemas, et
piiripunktis on mehed, kes
läbi sõdurirohelise klaasi
päikesevarjutust ootavad ja
kunagi ei naera, et
vahel on vahemaa
liiga suur, et
ajavahe on
tappev, et
päikest ei olegi
olemas.

*

Kas elu on võimalik maal?

Rong sõitis juba ära.

Bussid siin enam ei ...

Trammiteid ei ole,

Teid ei ole.

Alguse lõpus on

kummel,

mee ja moosiga tee,

ribadeks loetud

Runnel

Valguse lõpus on

tunnel.

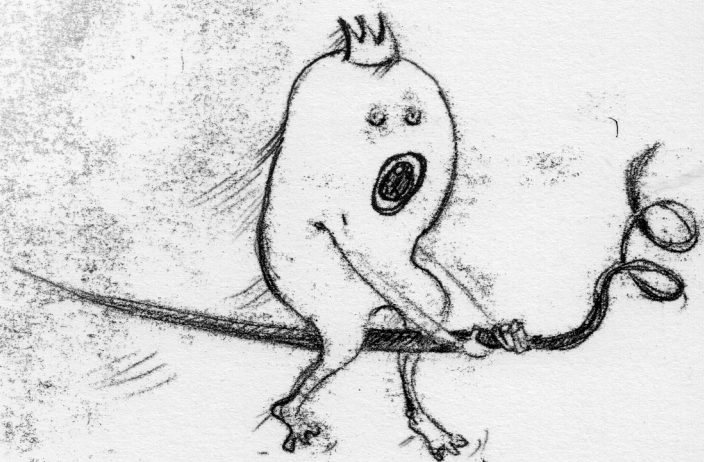

JIM ASHILEVI

Traumapunkt

Ta kogus
traumasid nagu haruldasi liblikaid,
torgates neid ettevaatlikult ükshaaval
nõela otsa
ja sättides neid hoolikalt ükshaaval
klaasi alla ritta.
Eksponaate mitte puudutada,
ütles kiri ukse peal,
aga ometi oli uks nii
ööd kui päevad pärani lahti,
otsekui paludes inimesi sisenema
hästi hoitud halbade mälestuste galeriisse.
Vahel on lahe mõelda,
kui sitasti inimesel elus minna võib,
aga oma tõsidusse ei maksa ka liialt
kinni jääda. Nii võid muutuda
natuke naljakaks.

Mis traumapunkt see on,
kus keegi kunagi
ei naera?

Sümfoonia üksikule kubemekarvale unustatud linal

Sa langesid
ammu aega tagasi
kirehoos
valgele linalle
ja jäid sinna lebama
veel väga pikaks ajaks.
Kauemaks,
kui keegi oleks osanud oodata.
Kauemaks,
kui keegi oleks saanud oodata.
Päevadest said kuud,
kuudest sajandid.
Tsivilisatsioonid tõusid
ja vajusid põrmu,
kuni lõpuks polnud alles enam
kedagi, kes mõista võiks
su olemust.
Sinust sai maailma vanim ja üksildasim
kubemekarv,
mõistatus,
mis elas üle miljon pesukorda
ja viissada tuhat valitsust.
Oled Stonehenge
vana maailma surivoodil,
mis veel mõni ajastu tagasi
põles öös
loitvate kehade higist.
Oled mälu siis,
kui keegi teine enam
ei mäleta
käsi ega jalgu,
mis köitena üksteise ümber põimunult
kokku tõmbusid lihtsast rõõmust
tunda nahka naha vastas.
Enam ei tea keegi midagi
neist öödest, mida

ammu tolmuks saanud armastajad
igaviku pähe sisse ahmisid.
Alles on vaid üksik
iidne karvake
– sina –
ja sinule see sümfoonia
(A-mollis)
ongi pühendet.
Kerratõmbunult lebad nüüd seal
hüljatuna inimkonnast ja
ajaloost
nagu mälestusmärk eimillelegi,
kaaslasteks Kuu ja Päike,
koduks narmad,
mis vileda tuule käes
lehvides kiudhaaval
su külje all lahti hargnevad.
Pehkinud parv peatunud jõel
kannab koormat liigrasket.
Su keerdudesse suikvele jäi
unelm suudlustest pungil huultest,
mille pehmus kadus
nagu lahkub soojus
ammu surnud tähtedelt.
Kus kohas sa randud, ei tea,
liig kaugele triivind juba meist.
Kuid kunagi,
kui elu pole enam elu
ja Maa pole enam planeet,
vaid pelgalt kolmas kivi Päikesest,
jääb möödujate kõrvu helisema
üksik noot
nõnda kurb ja krussis.
Kammertoon,
mis löödi helisema viimsel ööl
mu kallima jalgade
hargilt.

Ma tahan, et mind võetaks tõsiselt
nii eest kui tagant.

HENRY GRIIN

Selle seeria tekkest pole palju rääkida, sest ta puhkes olemisele juhusliku inspiratsiooni süül, tühjalt kohalt, kõige argisemal hetkel ja keskkonnas, muuga seostamatult. Selline on paraku kalk armetu reaalsus. Küll aga saab mõndagi mainida jada jätkumise kohta. Alates viiendast pildist sai iga järgnev enda sisu ja mõtte kellegi teise tehtud fotost.

2008. aastal leidis Y-galeriis aset näitus „Riburajad”. Näitusel olevad pildiseeriad tõukusid ühest Tartu Kõrgema Kunstikooli fotoosakonna kursusest, mille viis läbi Peeter Laurits. Ta tegi ülesandeks luua fotorenga – Jaapani kollektiivse luulevormi teisenduse digitaalsete piltide põimiku näol. Iga tudeng võttis temale eelnenud inimese fotost mõne elemendi, mida tsiteerida ja millega riimuda, kuid samas ka muuta, muundada ja täiendada. Mina seadsin endale siiski eesmärgiks jääda iga muutuse puhul õhku hangunud esemete vormivõtte juurde, et hoida alles too nähtamatu, kuid ilmselgelt kohalolev isik.

TEMA ILMNE KOHALOLU

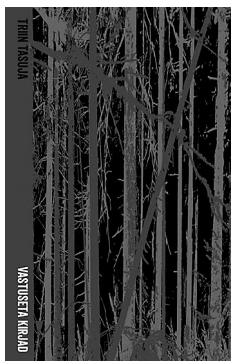
ARVUSTUSED

KAOOTILISE INIMHINGE TUNDELIANE ARHEOLOOGIA

Brita Melts

Triin Tasuja
„Vastuseta kirjad”
Kite, 2014

Kui pärast „Provintsiluulega” debüteerimist 2009. aastal sai Triin Tasujat nimetada nooreks andekaks luuletajaks, keda pärjati debüüdi-preemiaga ja sildistati tollase pealinnalauliku Andra Teede „kurjaks teisikuks” provintsist, siis Tasuja kolmandas luuleraamatus on varasem noorusel ja provintsiängist väljamurdmisel põhinev rajutuhin ning sõnavärskusest süttiv südikus märkimisväärselt vaibunud. Isegi „Vastuseta kirjade” senises retseptisioonis valitseb samasugune vaibumine, koguni nõutus ja karmisõnaline pettumus. Alvar Loog on Tasuja kolmandas kogus täheldanud küll katset *hakata kirjutama täiskasvanulikke ning selgete kunstitunnustega luulet, sirguda pungiplikast poetessiks*, kuid nimetanud selle ometi luuleaasta suurimaks pettumuseks, sest *hilisteismelise Tasuja hää l kõlas värssides võimsalt, veenvalt ja huvitavalt, täiskasvanud Tasuja tekstid ei ole mitte üksnes ebaisikulisemad ja isikupäratumad, vaid ka igas mõttes väljendusjõuetumad*.¹ Sirel Heinloo on aga pahandanud eelkõige ebakorrektses keelekasutuses, halvasti valitud sõnade ja kistud kujundite pärast.² Vastukaaluks võib võrguavarustest muidugi leida ka soodsamaid hinnanguid³, kuid ometi mõjub Triin Tasuja viimane luulekogu küsitavalt ja vastuoluliselt, ajendades just seetõttu seda lähemalt silmitseda.

Tegu on ju õigupoolest ikka veel noore autoriga, kelle sünniaasta 1989 ja küllap ka Peeter Paani põlvkonnale iseloomulik lapsepõlve pikendav eluviis⁴ mõjutab nähtavasti loomingulist ja tunnetuslikku väljendust. Seda on oluline teadvustada, kui ei ole soovi keerutada kogu siinset juttu juba erinevais huikelaadides põlistatu ümber, et „Vastuseta kirjad” on mõttesegane ja kipakas luulekogu. Tasuja varasema loomingu väele ja jõule tuginedes tekib hoopis trots sihikindlaks mõistapüüdmiseks, häälbides teadlikult hukkamõistuga sillutatud kriitikateelt. Kui õige prooviks vaadata

- 1 Alvar Loog. „Eesti luuleaasta 2014. 62 lühiarvustust”. – Looming 3/2015, lk 412.
- 2 Sirel Heinloo. „Provintsiluulest provintsliku luuleni”. – Looming 5/2015, lk 723–724.
- 3 Nt Anton Kubrik. „Triin Tasuja armastuse võitlus kodanlusega”. <http://kultuur.err.ee/v/kirjandus/296d84bc-72aa-4376-9f04-f942fec70e37>. Sealjuures eriti kujukalt kõlab loterii-blogis antud hinnang: „Mingis mõttes on su luule segu Ida-Euroopa muserdatud paneelmajadest ja Skandinaavia melanhooliast. Hästi ehedalt oled välja toonud küpseks saava inimese emotsioonid ja nendega kaasnevad realisatsioonid, mingis mõttes pesed külmas jões pesu ja vaatad vastaskaldal kuidas rebane üle uduse karjamaa jookseb. Ei tea kuhu.” <http://loterii.blogspot.com/2015/01/triin-tasuja-vastuseta-kirjad-2014.html>.
- 4 Vt Johanna Ross. „Poeet suure P-ga, Lumehelbeke suure L-ga”. – Keel ja Kirjandus 5/2015, lk 357.

seda, mis „Vastuseta kirjades” on, mitte seda, mida kõike seal (enam) ei ole? Kõigest hoolimata kannab see raamat ju selgelt Tasuja luuletajahinge ning tema kujunemiselgi, ja selles leidub tähelepanuväärseid teemavõnkeid, sõlmi, märksõnu või tunnetuslaade, mis kõik kokku annavad lüürilisele minale kuma ja kummastuse. Eriti on põhjust vaadata kolme aspekti: keelt/stiili, keskkonna-/maailmatunnetust ning minataju (eneseotsingud, tundlemine).

Ehk otsibki Tasuja just kummastusvõimalusi? Seda võib esmalt näha keeleregistrites, mida ta kasutab ja mida justkui ei saa alati pidada keelelisteks vääratusteks, eksimusteks, ebateadlikuks sõnakasutuseks või untsu läinud kujunditeks, nagu hindas Heinloo. Esiteks on Tasuja mõne aasta eest ise tõstatanud provokatiivse võimaluse seada oma loomingu luulelis üleüldse kahtluse alla ning deklareerinud, et teda ei huvita sobitumine mingisse kuvandisse (selle alla võiks kuuluda ka reeglistatud raamistikku paigutumine) – ta teeb seda, milleks tal parasjagu isu ja vajadus on, ning sellisena on luuletuste kirjutamine puhtalt instinktiivne tegevus.⁵ Instinktiivsus annab tooni isegi tema lausestuses ja sõnavalikus, milles varem domineeris argikeelsus ja võimalikult otse ütlemine, ent nüüd annab kandepinna psüühiliselt sügavuti minevate hämarapäraste, midagi justkui üha kaotavate ja jälle otsivate kaemuste verbaliseerimine. Ka emotsionaalsete registrite maksimaalne varieerimine tingib muu hulgas süntaktiliste ja semantiliste tasandite vaheldamist. Tasuja stiili kummastavat instinktiivsust toetavad rõhuvalt mõjuvad nihked ja ootamatused, kõikvõimalikud ärritavad elliptilisused, nõutust süvendavad inversioonid ja kujundihägud või sihilikud harjumusliku lausestuse lõhkumised. Spontaansust ja vaistlikkust toestab seegi, et keelereeglid on Tasuja tunnistanud vaimustavaiks just seetõttu, et need ahvatlevad neid meelega rikkuma.⁶ See jätab võimaluse näha Tasuja keelelises rohmakuses mitte ebaõnnestumist või asjatundmatust, vaid ühest küljest igipõlist vastandumist ja normidele allumatuse soovi, protesti, teisest küljest koguni eksperimenti – vaadelda, mida toob endaga kaasa ürgsete sõnatungide ja vaistliku keelekasutuse lihvimata rakendamine loomingus.

Tulemus on muidugi raskesti hoomatav ning iga kujundi või värsi juures peab omajagu juurdlema. Tähendusteni jõudmine on kui vaearikas läbitungimine tohutust mõttetihnikust – tuleb nõustuda eespool viidatud kriitikaga; kohati tundub sootuks, nagu oleks mõni sõna/väljend luuletusse sattunud vaid seetõttu, et luuletaja on komistanud järjekordsele võõrsõnale või tundnud lõbu mingite klišeede

5 Triin Tasuja. „Luule olemusest – üritus end lunastada”. – Kius olla julge. Luuletajad luulest. 21 esseed. Koostanud Igor Kotjuh. Tallinn: Kite, 2011, lk 207–208.

6 Samas, lk 208.

Tasuja kolmandas luuleraamatus on varasem noorusel ja provintsiängist väljamurdmisel põhinev rajutuhin ning sõnavärskusest süttiv südikus märkimisväärselt vaibunud.

lahjendamisest. Ent on ka säravamaid ja kahtlemata isiku-päraseid leide. Ses tihnikus põhjalikumalt urgitsedes võib tekkida koguni hasart tabamaks, et „Vastuseta kirjad” on leidnud võimaluse astuda sammukese kaugemale lihtsast keelereeglite eiramisest, kasutades ära mitmesuguseid kirjapildilisi (eksimis)võimalusi, justkui ennetades potent-siaalseid veealgeid ja rakendades häbitult spontaansust põlistavaid trükiapsakaid. Näiteks on terve luuletus ehi-

tatud astmeliselt üles paragrammatilisele juhtumile, kus *süüdimatu sund* juhib *sundi-matu sünnini*, et päädida *süüdimatu sünniga* (lk 4). Küllap on Tasujale naudingut pakkunud trükiveavõimaluse kujundiks pööramine, mis läbi vihmavarjudest saavad päris leidlikult *vihavarjud* (lk 22) – ja Tasuja loomingu kontekstis on see muidugi eriti isiku-pärane, arvestades tema vihast pulbitsevat

ja mässumeelset luulemina, keda nüüd püütakse pisutki ületada (viha on jäänud vaid varjuks). Sarnaselt on *Päeva valgudes õhtu ootuses* järgmises stroofis teisenenud *Päeva valguses õhtu lootuses* (lk 56), ilmutades niiviisi potentsiaalse trükiveakuradi (*s* ja *d* on klaviatuuril naabrid) poeetiliseks võtteks pööramisega keeletundlikku nõukust. Kui päeva hajususest saab üheainsa vaevatu asendusega juba selge valgus ning ootuski võtab sihikindlama ja enesekohasema kuju lootusena, siis selline ähmane teisenemine – saati kui viha on jäänud vaid varjuks – võib osutada lausa „Vastuseta kirjade” luulemina keskkonna- või maailmataju ilmnemise suunanäitajaks. Eriti kui võtta arvesse Tasuja nending, et ta püüab lahti saada oma kuvandist, millega käivad kaasas üksnes negatiivsed asjad⁷. Ja pole viga, kui tema loominguline subjekt ei paista veel teadvat, kuidas seda saavutada nii, et see oleks ka kunstiliselt õnnestunud – vähemasti on seda püütud.

Tasuja lüüriline mina on algusest peale olnud äärmuslikus sõltuvuses teda ümbritsevast keskkonnast. Ehkki „Kurbuse kuningannaks” tituleerib luulemina end veel nüüdki (lk 32), oli ta juba eelmises kogus „Armastust on ja armastust pole” (Jumalikud Ilmutused, 2011) tegelikult välja murdnud sellest provintsist, mis sütitas viha, mässumeelsust, ängi, aga ka põhjatut kurbust ja masendust. Tundubki, et mida hajusam (suurem) on linn või ilm selle luulemina ümber, seda segasem on ta vaade sellele ja rabeledam ta ise. Provintsiluule-Tamsalus valitses piiritletus, kompaktsus, selge hoomatavus, mis võimaldas luuleminale mis tahes kujul vastandumise või individuaalsuse manifesteerimise kaudu suuremat enesekindlust. „Vastuseta kirjade” põhiline foon

7 „Kuri Karjas. Triin Tasuja”.
<http://arhiiv.err.ee/guid/62837>.

**„Vastuseta kirjade” lüüriliseks
keskkonnaks on tohtutu
vastandite pingeväli.**

ei ole nii ühene (küllap ollakse palju Tallinnas, aga käiakse näiteks ka Riias), kuid selge on see, et avarus ja mõõtmatu vabadus, mida provintsis nii väga ihaleti, on saavutatuna korraga hoopis lävepakk ebalemisele, kõikuvamale minatajule, individuaalsuse hoomamatusele. Miski pole enam selge – varem oli selge vähemalt seegi, et tuleb vastanduda oma keskkonnale ja sealt ära pääseda. „Vastuseta kirjade” lüüriliseks keskkonnaks on aga tohtutu vastandite pingeväli: tumeduses midagi helkleb, hommikune kirgas päikesetõus võib tipneda pimestumisega, süngete meeleolude põhjatus ja surmaaimus õhkavad tänavad võivad varjuda armastustunde ülevusse, end võõrana tundmise ängile voli andev linnaruum aga kaotab oma painavuse ühesainsas pilgus või naeratuses. Niisuguses vastandite vahel veiklemites, mille heaks koondkujuks on luuletus „Võõras” (lk 50: lahkumise valmiduses kaalutakse ikka mingeid pidevuse sõlmpunkte, hirm põrkub ärevate ideaalidega, suhtekapriisides on õrnust ja andestust), ei halasta aga Tasuja lugejale, ta ei jää mingile positsioonile kindlaks ega anna pidepunkti ühegi pooluse eelistamisega – soovib ta siis enam süngust ja masendust või helklevat kirkust, ei tea. Peaasi aga, et pinge tekiks ja äärmuste vahel võnkumine toimiks.

Näibki, et just äärmuste vahel heitlemisest Tasuja luulemina toitub. Kui Alvar Loog on öelnud, et Tasuja provints ei ole Tamsalu ega Tartu, vaid tema ise, see asub temas endas⁸, siis avaramal (linna)foonil pole sisemiseks provintiks – selgete tunnusjoontega, piiritletud sopiks – enam põhjust. Ometi ei ole ahtuse hajumine toonud luulesse erilist horisontaalset arengut (v.a mõlgutused jumalast), vaid pilk on suunatud selgelt rohkem sissepoole, sügavamale inimhinge, põrkudes seal aga määratu segadusega. Nii on justkui lagedam vaateväli täitunud ebakindluse ja võltsusega, mis sunnib luuletajat otsima alati midagi muud, mis ei ole tema loomupärane mõtteväli või sisemine/hingeline provints ja mis võiks kõlada kokku soodsama keskkonnaga. Paratamatult on niisuguses muutuses luulemina justkui iseendalt käest libisenud – ahtusest väljamurdmise vägi on asendunud põhjatu ja konarliku eneseotsinguteega. Läinud on see, kes kunagi võis enda kohta väita: *Tuleviku alustala olen / mitte kannatajate sugu*⁹, ja kohal on nüüd ebateadlik ja ebalev, väekuse ja südikuseta subjekt.

Tasuja firmamärgiks on ennekõike lõputu tundlemine, ikka segane ja pidetu. Meeleheide ja olemasolemise paine võib küll teiseneda väga vajatud rahuks, kuid see on kõigest näiline luksus (lk 8) ja kaob

8 Alvar Loog. „Ära jää jumalaga, puberteet!”. – Vikerkaar 1–2/2012, lk 190.

9 Triin Tasuja. „Armastust on ja armastust pole”. Pärnu: Jumalikud Ilmutused, 2011, lk 11.

sealsamas. Luulemina pärisosad *Asjatu kurbus ja tühine rõõm* (lk 37) on sisuliselt ühte sulanud, hirmud on korraga paratamatus ja *saatus / või võimalus saada vabaks* (lk 21) jne. Sama koleeriline on ka armastav luulemina, kes ühest küljest vajab õrna armastust ja õdusat lähedust, millele ei olnud ruumi lagununud paneelmajadega provintsis (vt lk 12); teisest küljest aga on armastus alati raputus: see lööb tasakaalust välja ja vabastab niiviisi argisest olvest, võimendades sealjuures olemasolemise raskust, sest juba eos arvestatakse

Pisiasjade ülendamine ontoloogiliseks, eksistentsiaalseks või sotsiaalseks hõrendab Tasuja kujundi sisendusjõudu seepärast, et selle algupära või läte on ikkagi puhtsubjektiivne kurvameelsus ja introvertne rööge sisemusest.

potentsiaaliga, et armastus on *alati ilus / ja alati / ilmtingimata kurb* (lk 13). Enese maailma kuulumise tunnetamiseks on vaja läbi elada äärmusi – nii armumistunde joovastust, armastuse soojust kui ka selle armutat hävingut ja (üksindus)kurbuse kõledust. Tasuja on ühel juhul kinnitanudki: *Tundmine on olnud mu põhiline infoallikas, see oli olemas enne keelt. See on sügavamalt arenenud kui rääkimine, sest see on loomalik*¹⁰. Ning juba tema debüütokogu kohta võidi märkida, et *Tasuja tundeskaala on lai, ulatudes ägedatest pursetest ja anarhistlikust eitamisest*

romantilise unistamise ning rahunenud mõtiskluseni.¹¹ Kuid luulesõnas kipuvad need kontrastid kaotama oma tõmbeja mõjujõudu ning lüürilise mina enesetunnetus kuhjub tohutuks dünaamikaks (eriti süvendavad seda luulekogus domineerivad kujundid *tuul ja jõgi*). Ta ei hüüa ühekorraga „Saage üle!”, nagu kunagi Andra Teede, vaid otsib oma teed ebalevalt liikudes, erinevaid eksimusi läbi tunnetades, neid mõtestades ja ehitades neile kindlustunnet, mis ei pruugi küll üldsegi nähtavaks saada. Nii jääb luulemina justkui iseendale jalgu, kui püüab suurelt tabada ja kunstiliselt väljendada maailma kaost ja inimloomuse kontrastide kogemist, looduse ürgväge ja emotsionaalseid võbelusi. Ja sellega väsitab ta ära isegi kõige heatahtlikuma lugeja. Kahtlustan, et nii ei ole sellest palju tolku ka teraapiaks või abivahendiks eluga hakkama saamisel, nagu Tasuja kord luuletamise eesmärki hindas¹², või mine tea.

Hoomamatus ja rabeledas kogus pakub iga luuletus eraldi võetuna veidral kombel rohkem kui luulekogu terviku kontekstis. „Vastuseta kirja-des” on Tasuja püüdnud tabada avaramat, üldisemat inimloomuse arheoloogiat, ent üks või teine kujund või pildistus taandub ikkagi sellele samale varemalt kehtestunud provintsipiiga lüürilisele häälele – ja just see on luulekogu nõrkuseks, mitte niivõrd see, et tuhmunud on „Provintsiluule”

10 Triin Tasuja. „Olla vaene, olla beat, olla surematu”. – Nihilist.fm 18.09.2014. <http://nihilist.fm/olla-vaene-olla-beat-olla-surematu/>.

11 Elo Lindsalu. „Armastuse ja vihaga”. – Sirp 18.11.2010.

12 Triin Tasuja. „Luule olemusest – üritus end lunastada”, lk 208.

vundamendiks olnud võitlusvalmis punk. Pisasjade ülen-damine ontoloogiliseks, eksistentsiaalseks või sotsiaal-seks hõrendab Tasuja kujundi sisendusjõudu seepärast, et selle algupära või läte on ikkagi puhtsubjektiivne kurva-meelsus ja introvertne rööge sisemusest. Ei saa muidugi kahelda, et hämarapärase inimhinge tundmuste ja tungide ning koleeriliste seisundite representatsioon „Vastuseta kirjades” on sisemuses läbitunnetatud ja lõppeks rahulik. Tasuja rahunemispüüd torkab hoolimata kontrastides heitlemisest tõesti silma. Vastandumisest ja vihast võrsunud luulemina on võimeline naeratama ja tunnistama võimalust näha kogu maailma uuesti: *nagu see oli puhas / nagu see olema peab puhas / siis kui olime lapsed / ja külm ei teinud haiget* (lk 22). Pärast „Vastuseta kirju” on Tasuja saanud end tõestada siiski hea luuletajana, pääsedes „Luulelahingu” finaali. Blogis on ta veel lubanud, et mõtleb *ratsionaalselt rohkem kui kunagi varem*¹³ – väike annus niisugust ratsionaalsust teeb edaspidi küllap head ka kujunditunnetustele ja lüürilisele impulsiivsusele.

13 <http://triin-tasuja.blogspot.com/2015/04/uksinduse-ohud-ja-privileegid.html>

MUSTVALGE IVA, KIRGAS KOORUKE

Johanna Ross

Linda-Mari Väli

„Võõrdunud”

Jumalikud Ilmutused, 2014

Linda-Mari Väli raamat „Võõrdunud” koosneb kahest selgesti eristuvast osast. Esimene pool on lähituleviku moega maailmas aset leidev linnadüstoopia, mis rõhutab, kuidas rõõmurohud inimese tuimaks teevad ning kõikvõimalikud tehnilised lahendused teda keskkonnast võõrandavad; teine justkui ürgaega paigutatud lugu loodusega harmoonias elavast kogukonnast. Mõlemad on teada-tuntud žanrid, kust oleks võtta palju võimalikke eeskujusid; antud juhul tunduvad lood olevat juuripidi kinni eesti ja tõlgitud vene fantastikas. Linnadüstoopias on hullumaja arstidele antud vene nimed – Stanislavski ja Boroosin –, ürgaja lugu töö meelde Aleksandr Linevski „Kiviraamatu lehed” (eesti k 1981), teisele arvustajale¹ ka multifilmi „Välek Vibulane”. Autor on paigutanud need maailmad samasse aegruumi: düstoopilist tulevikulinna ei lahuta üha kahanevast minevikumetsast mitte aastatuhanded, vaid elektriline aed. Kummagi poole elanikud ei tea ega tahagi teistest õieti midagi teada, kuid nagu ikka, mingi ühenduslüli on olemas.

Selleks ühenduslüliks on kummaski osas noor inimene, kes ei sobitu oma ümbrusse, vaid tahab sellele vastu hakata; loogiliseks lahenduseks on pagemine teisele poole elektriaeda. Maria on ümbritseva tehnokeskkonnaga niivõrd pahusis, et vanemad on ta paigutanud vaimuhaiglasse. Ürgkülas elav Aat jällegi tunneb vastupandamatut tõmmet kauguses kumava nõidusliku (linna)valguse poole. Mõlemad tegelased asuvadki otsima teed aia taha – kes kuidas. See ei toimu siiski täpselt samal ajal, raamatu esimene ja teine pool on omavahel pisut keerukamas seoses, mille lahtiharutamine on osa lugemisnaudingust.

See kõik on Väli senise loomingu taustal üsna iseloomulik. Kõigepealt on siin tegu ikka nendesamade autoril juba mõnda aega hinge peal olevate teemaasetustega: linna ja looduse vastandus, inimsust õõnestav tehnoloogiline progress, läbinisti valedele alustele ehitatud ühiskond, iha puhta ja tõelise elu järele, noor siiras inimene, kes ümbritsevat võltsust taluda ei suuda. Õigupoolest on Väli kõigis kolmes raamatus vähemalt üks kesketest tegelastest tütarlaps, kelle on isa-ema saatnud psühhiaatrie jutule. Või kui see motiiv

1 Made Luiga. „Piibliraamat lastele”. – Vikerraar 3/2015, lk 101–104.

on nii tavapärane, et palju ei ütlegi, jookseb Väli teostest punase niidina läbi näiteks taimekultus. Varem on esinenud taimede kui inimese õpetajate või taimede ülestõusu motiiv; nüüdse teose vastuvõtus on kõneldud aimatavast puude ühisteadvusest.²

Teiseks on aga autor peaaegu metoodiliselt katsetanud nendesamade teemade läbikirjutamist eri vormis ja žanrides, leiutades ühtlasi värsked kombinatsioonid. Debüütraamat „Eikeegi eikunagi eikusagil” (2011) oli üsna puhtakujuline ideeromaan täis pikki, isegi kurnavaid arutlusi, ent kirja pandud osavalt suulist kõnet matkivates hakitud ja harali lausetes. Teine raamat „Kosmose kutse” (2012) kujutas endast eriilmeliste tükide kogumit, kus muinasjuttudest, unenägudest ja reaalsusest pidi tervikpildi kokku panema lugeja ise. Lühematest Värskes Rõhus ilmunud juttudest on „Rännak iseendaga iseenda radadel” (VR 20/2009) psühhedealne, mitmehäälne, sealjuures kohati koomiline sisekõne; „Antitehnokrant” (VR 26/2011) küll fantastiline, ent ülesehituselt selge-range, klassikaliselt puänteeritud lugu. Hiljuti Värske Rõhu proosaauhinna saanud jutt „Vanaema tuba” (VR 39/2014) mängib veel perekonnaloo ja õudusjutu žanridega, ent seisab ühtlasi temaatiliselt muust loominguist kaugemal.

Väli teemad, täpsemini neile lähenemise viis on pälvitud kõvasti tähelepanu: eriti debüütromaanis asus autor täiesti üheselt mässavate noorte selja taha, õigustades pea kõiki nende samme, sealjuures näitamata vastaspoole suhtes üles kübekestki mõistmist. Või nagu seda sõnastasid arvustajad Ellmann ja Kurvitz: *raamat võitleb liiga palju klassi, käsib liiga otsesõnaliselt koolist välja kukkuda, kutsub liiga tihti üles kriminaalsele eluviisile ja õhutab liiga päris mässu*³. Kuigi nimetatud arvustajad tervitasid seda jõuliselt, leidis enamik siiski, et see on viga, mille võib noorele autorile andestada⁴, või püüdis vastu vaielda nagu võrdne võrdsele⁵. Väli ise annab mõista, et tema vaated on senimaani laias laastus samaks jäänud. „Võõrdunute” ilmumise puhul Maarja Pärtnale antud intervjuus kordab ta uuesti üle: *Selmet kordki ära kuulata ängis teismeline, kelle vaadetes pole õigupoolest midagi kurja, leiutatakse tuhandeid põhjendusi, miks teda mitte kuulata: ta on liiga naiivne, ei jaga veel midagi, ta pole oma vanemate suhtes empaatiline – samal ajal kui vanemate empaatiapuudust ei peeta*

Ühelt poolt seisab autor jätkuvalt mässaja selja taga, teisalt annab kõigi muude vahenditega mõista, et loodusega ühes rütmis elajatele kuulub tema sümpaatia.

2 Made Luiga. „Piibliraamat lastele”.

3 Joanna Ellmann, Robert Kurvitz. „Viimaks üks *bad ass* noorsooromaan”. – Vikerkaar 6/2011, lk 102.

4 Kätlin Kaldmaa. „Sisseheit olemise võimalikkusse”. – Looming 8/2011, lk 1173–1175.

5 Birk Rohelend. „Maailm maailma taga”. – Sirp, 07.04.2011; Andra Teede. „Tundelised radikaalid”. – Värske Rõhk 29/2012, lk 99–104.

miskiks – ja nõnda edasi. Ma arvan, et suhtumine, nagu peak-sid lapsed ilma igasuguse otsustus- ja kaasarääkimisõiguse-ta vanemate ideid tunnistama, sest need peavad end „vanema-teks ja targemateks”, viib kahtlemata paralleelele tekkimise ja võõrdumiseni.⁶

„Võõrdunute” puhul hakkab korra tunduma, et kaheosa-line struktuur teeb teksti ideoloogilises plaanis pisut mitme-mõttelisemaks. Oma ümbrusega ei suuda kohaneda ei ühel ega teisel pool aeda elav noor ja see annaks nagu märku, et võib-olla on asi ikkagi just nimelt noores või nooruses ene-ses, mitte teda ümbritsevas väärdunud ühiskonnas. Ühelt poolt seisab autor jätkuvalt mässaja selja taga, teisalt annab kõigi muude vahenditega mõista, et loodusega ühes rütmis elajatele kuulub tema sümpaatia. Tehnolinn oma kiiskavate ja plinkivate reklaamidega, mis Väli visioonis ilmuvad isegi õhu maanteede kohal, on antud kõleda ja vastiku paigana, seevastu *varjuliste* varjus toimetav ürgküla, kes metsloomi ja -linde oma sugulasteks peab, jätab sooja ja sõbraliku mulje.

Kui autor tahab maalida hoiatavat pilti ühiskonnast, kuhu me teel oleme, siis tahaks vaatajana sellel pildil näha ka detaile ja varjundeid, muidu paistab tulemus liiga jämeda joonega ja mustvalge.

Sestap ei olegi otsekohe üheselt selge, kas õigus on pigem Aadil või teda ümbritseval süsteemil, ja niiviisi põrkuvad ootamatult kaks Väli loomingu kontekstis dogmaatilist eeldust. Kärsu ja mürtsu täis lõpplahendus küll viitab, et Aadi ihad on olnud ekslikud ja hukatusstoovad, samas kui Maria puhul nii-sugust osutust ei tehta. Kokkuvõttes jääbki arusaamatuks, kas järeldus, et teismeline mässaja on sageli eksiteel, on lugemine vastu või päri autori tahet.

Arusaamatuks jääb muudki, kuna alla saja viiekümnest leheküljest ei piisa, et kaks niivõrd erinevat väljamõeldud keskkonda piisava täpsusega ära kirjeldada. Need on küll ulmekirjandusele traditsiooniliselt markeeritud uudissõnadega – tehnouhiskonnas kasutatakse *vidinaid*, vaadatakse *tegeliksi* ja süüakse *plasmalone*, ürgkogukonnas rüsitakse läbi *takerjavõsa*, küla ümbruses kasvavad *varjulised* ja *hirmud* – ning kummagi osa tekst annab tõesti edasi erilaadilist, iseloomulikku keskkonda ja meeleolu. Kuid sisuliselt jääb palju otsi lahtiseks. Eriti häirib see esimese osa puhul, kuna seal kirjeldatud düstoopiline ühiskond ja selle kaudu antav hoiatus raamistab kogu teost ja saab nii temaa-tiliselt olulisemaks. Mis on see *koloonia*, kust on pärit Maria hullumajakaaslane, sümpaatne Johha, ning mille elanikud

on linnarahvaga selgesti vastandavas meie-nemad-suhtes? Mis asutus on Sünteetilise Bioloogia Instituut, kus töötab Maria vend, ja missugused kontaktid selle kummalisel

6 Maarja Pärtna. „Kirjandus kui dialoo-gi lävepakk”. [Intervjuu Linda-Mari Väliga.] – Sirp 10.04.2015. <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/kirjandus-kui-dialoogi-lavepakk/>.

personalil metsarahvaga täpsemalt on? Liiga palju antakse vihjeid, mis lahendust ei saa.

Osalt on asi kindlasti žanrilistes ootustes. Need on ulme- lugeja küsimused, kuid võib-olla ei ole päris õige läheneda teosele kui puhtale ulmelooale. Nagu öeldud, armastab Väli sissetöötatud žanre kombineerida ja võib-olla tuleks „Võõrdunuid” lugeda hoopis kui mõistujuttu. Arvustaja Made Luiga on muide oma retsensiooni pealkirjaks pannud „Piibliraamat lastele”⁷ ning sellised paralleelid on tõesti ilmsed, kui tegelaste hulgas leidub last ootav Maria, kes on ette võtnud kurnava teekonna. (Mingite piibliparalleelidega mängib ka salapärane raamat, mille Maria saab vennalt ja mida loetakse ning austatakse ürgküläs, kuigi taas pole täpselt selge, mis võtmes.) Ulmet kasutataksegi sageli laias laastus mõistujutu eesmärgil, see tähendab: õpetamiseks ja hoiatamiseks. Kuid erinevalt ulmest ei ole klassikalises mõistujutus tarvis tehnilisi üksikasju selgitada, lugeja peab kategooriad ise sisuga täitma. Neid täidetakse suuresti

Üllataval kombel on eriarvamustest hoolimata Väli teksti ikkagi hea lugeda. Ju siis ei pea tingimata usaldama autori veendumusi selleks, et usaldada tema lauset ja jutustamisoskust.

emotsioonidega: kui *koloonia* tähistab iga-sugust segregatsiooniprintsiipi ja mõjub hirmutavalt ning ebameeldivalt, ei ole tarviski teada, mida see endast täpselt kujutab. Mina leian siiski, et selle raamatu puhul see valik kõige paremini ei tööta. Mõistujutuna mulje avaldamiseks ei ole lugu ise piisavalt mõjus ning žanridevahelises jääb halvas mõttes lugeja õrritamiseks. Kui autor tahab maalida hoiatavat pilti ühiskonnast, kuhu me teel oleme, siis tahaks vaatajana sellel pildil näha ka detaile ja varjundeid, muidu

paistab tulemus liiga jämeda joonega ja mustvalge.

Väli puhul ehk tulebki vahest leppida sellega, et pilt on mustvalge. Tundub nimelt, et kuigi aastate poolest võiks teda veel nimetada „noorkirjanikuks”, läheb autori puhul, kellel on ilmunud juba kolmas raamat, kuidagi läilaks ikka ja jälle kõnelda nooruslikust naiivsusest, korrates üha üle, et potentsiaali kirjutajal siiski on. Vähemalt esialgu on Väli oma kursi valinud, kuigi see muidugi ei tähenda, et ta seda edaspidi muuta ei võiks. Kui lugejat ei rahulda, et ühiskond lihtsalt ongi vangla, politseinikud ongi halvad ja režiim tahabki inimesi lennukilt tappa, siis tuleks kaaluda võimalust, et ta on tõepoolest autoriga eriarvamusel, mitte ei ole viimane end kogemata juba kolmandat korda järjest liiga jõuliselt väljendanud. Enne mainitud ideoloogilise ambivalentsi kaudu on „Võõrdunud” liikunud keskmise inimese mugavustsoonile pisut lähemale – Väli ise ütleb intervjuus, et proovis seekord

7 Made Luiga. „Piibliraamat lastele”. – Vikerraar 3/2015, lk 101–104.

*kõneleda pisut kaugemalt, justnagu nurga tagant*⁸ –, kuid see ei ole eriti jõuline ega otsustav samm.

Üllataval kombel on eriarvamustest hoolimata Väli teksti ikkagi hea lugeda. Ju siis ei pea tingimata usaldama autori veendumusi selleks, et usaldada tema lauset ja jutustamisoskust. Made Luiga toob oma arvustuses küll mõne näite pisut liiga ilulevast keelekasutusest, ent üldiselt balansseerib see „Võõrdunutes” minu meelest osavalt argise ja poeetilise vahel, saavutades isikupärase, kuid hästi loetava tulemuse. Kui Väli keelt on kiidetud juba debüüdist alates, siis nüüd on lugejasõbralikumaks muutunud ka teksti ülesehitus. „Eikeegi eikunagi eikusagil” sundis lugejat aeg-ajalt end jõuga läbi pressima pikkadest, tegevust pidurdavatest filosoofilistest mõttearendustest ning „Kosmose kutse” puhul võis tekkida kahtlus, kas kõigis neis eripalgelistes fragmentides näpuga järje ajamine ja pusle kokkupanemine ikkagi saab väärilise auhinna, ent nüüd on ka dialooge, kirjeldusi ja tegevustikku edasiviivaid sündmusi doseeritud ilukirjandusele täiesti sobivas, lugejale mõnusas koguses. Niisiis kasvab usaldus Väli kirjutusviisi vastu iga raamatuga. Ebaproportsionaalsel kombel piisab selle sedastamiseks ühest lõigust pika ja noriva arvustuse lõpus – kuid kirjutada oskav kirjanik ei ole õigupoolest sugugi väike asi.

8 Maarja Pärtna. „Kirjandus kui dialoogi lävepakk”.

MIDA RAVIB „PALAVIK”?

Indrek Ojam

Kristjan Haljak

„Palavik”

Värske Rõhk, 2014

Viimasele, 2014. aasta eesti kirjanduse Vikergallupile vastanute seast tõi koguni kuus inimest parima debüüdina välja Kristjan Haljaku „Palaviku”. Juba see on märkimisväärne tunnustus, mis võiks alustavale autorile julgust ja tegutsemisindu anda. Kainestava lisateadmisenä tuleb siiski arvesse võtta eesti väiksele kirjandusruumile omaseid tegureid. Esiteks pälvib debüteerija mõnikord tunnustust juba pelgalt oma tonaalsuse ja intertekstuaalsete taustade suhtelise erinemise tõttu noorema põlve luule peavoolust ehk pelgalt stiili välisilme järgi. Teiseks on raske välistada kirjanduskriitikas teatud onupojapoliitikat. Isikliku ehk mittetekstuaalse sümpaatia ja hämaravõitu sümboolse kapitali rolli ei saa kunagi kriitikast lõpuni eraldada, kuid selle poole tuleks ideaalis püüelda.

„Palaviku” puhul torkab esimese omadusena silma Valter Jakovski stiilne kujundus. Vertikaalselt kirjutatud ja virvendav luulekogu pealkiri meenutab õhku tõusvat suitsu või vett, millesse on visatud kivi. Kujundus hakkab sekkuma ka tekstide semantikasse ja siin on minu silmis esimene vastuolu. Nimelt lõpetab Haljaku luuletuse alati paksus kirjas ja trükitähtedes fraas, mis selle ülejäänud tekstist rohkem esile tõstab. Kuna see fraas paikneb just lõpus, siis tekitab nii-sugune graafiline kuju ootuse, et see puänteerib luuletuse, mida aga sugugi alati ei juhtu. See ei pruugi olla iseenesest kujunduslik möödapanek, kuid mõjub siiski kummastavalt, kuna trükitähtedes lõpufraasid pole ka sisukorras luuletuste pealkirjaks pandud ning tekib küsimus, milleks on nii selget graafilist rõhutust sellisel juhul kasutatud. Selgus ei saabu ka siis, kui lugemisel jämedas trükis kohti valjemini skandeerida.

Mulle tundub, et Haljaku luule võbeleb kahe ülesehitava pooluse vahel, mida on raske ühe teksti või isegi luuletsükli piires omavahel lepitada või kokku kõlama panna. Selleks on ühelt poolt soov jutustada (mõnd sündmust, situatsiooni) ja teisalt mängida kõla ja vabade assotsatsioonidega. See ei häiri tekstides, kus lakoonilisest jutustusest sünnib võrdlemisi terviklik sürreaalne pilt nagu „*ühel laupäeva pärastlõunal” (lk 8) või „*kellaosutid liiguvad” (lk 23–24). Üldiselt aga kaasneb luuletuses jutustamisega alati oht muutuda

venivaks ja väsitavaks. Eriti kui kasutusse tulevad juba sidesõnad „ja”, „siis” ja „vaid”, ei suuda nendega seltsivad kujundid enam mõttetihedust koos hoida. Haljak on harva kasutanud algriimi ja mõnikord õnnestub see kenasti: *tänavad on tühjad / öö vajutab päevale ja inimesele / pika pika pai ja pitseri* (lk 15). Teinekord on aga värsi tähendus kõlale ohvriks toodud: *õigel ajal prosecco lahtub / veeni kaovad vein ja väsimus* (lk 25). Ilus, aga mida tähendab väsimus „kaob veeni”, mis

Haljaku luule võbeleb kahe ülesehitava pooluse vahel, mida on raske ühe teksti või isegi luuletusükli piires omavahel lepitada või kokku kõlama panna. Selleks on ühelt poolt soov jutustada (mõnd sündmust, situatsiooni) ja teisalt mängida kõla ja vabade assotsatsioonidega.

on muidu igati arusaadav veini puhul? Kui väsimus on kirjutajal veenides, siis ei ole see ju kuhugi kadunud? Tsiteeritud luuletus on sellest semantilisest pisisegadusest hoolimata üks raamatu parimaid ja ilmselt kõige paremini rütmistatud.

Arvan, et autor oleks pidanud põhjalikumad tööd tegema iga luuletuse jaoks ühtse registri leidmisega ja julgelt kärpima üleliigseid sõnu või pigem esitama mõnede sõnade kasutuse kohta kriitilisi küsimusi. Näiteks luuletuses „*pirital vajus päike alla mere peale” kordub viiendas ja viimases reas värsirida *noh sealpool vett* (lk 45). Aga mis „noh”? Millises registris, millise häälega ma peaksin seda nohi lugema, kuidas teeks seda autor ise? Ehk on kirjutajale „sealpool vett” öelda kuidagi liiga tavaline tundunud ja „noh” lisab sellisel juhul iroonilise distantsi. Paraku ei suurenda see minu arvates tähenduslikkust. Luuletuses „*lamasin sügise tänava” (lk 26) on autor alustanud paeluva mõtisklusega keha ja vaimu, hinge ja jumala üle. Kui jumal on selle närtsinud kuusega võrreldava maailma tipus olemas viisnurgas, kas siis meie oleme selle alla pudenenud okkad, küsib autor. Paraku lõpetab sellise ilusa ruumilis-geomeetrilise arenduse justkui vägisi sissetungiv resignatsiooninoot: *jah elu on kulunud mäng / ja sügise nukrus / kasutu rämp*s (lk 26). Kahju, oleksin väga sellele tekstile oodanud huvitavat, võib-olla teatud vinti peale keeravat lõppu, mis oleks selle kirjeldatud maailma nurgad kuidagi uuel, miks mitte iroonilisel viisil kokku sõlminud.

Haljaku raamat asetub oma pealkirja ja üldise toonaalsusega muidugi ka laia ja vastuolulisse dekadentsi konteksti. Siin mängib kaasa ehk fakt, et autor mitte üksnes ei loe prantsuse keelt, vaid ka tõlgib sellest luulet, proosat, arutlusi. Heiti Talviku 1934. aastal ilmunud jõulise „Palavikuga” ei ole selle uuel nimekaimul vähemalt värsi vallas esmapilgul mitte midagi ühist. Aga loomulikult pole sarnased ka nüüdisajal kehtivad poeetilised konventsioonid. Sõna *palavik* on jõulise ja tiine tähendusväljaga ja autor on sellega suhestunud ilmselt üsna teadlikult, kuna niisugune

pealkiri ühendab luulekogu tekste veenvalt. Esiteks määrib see raamatu mitmesse suunda laiali kiskuvaid stiili-jooni, teiseks tekstide taga aimuvat kirglikku puhastumissoovi – palavik kui võitlus ja eneseületuspüüd. Paraku on seda paljusust, mida ühendada on püütud, ehk isegi liiga palju. Retseptisioonis on muidugi mainitud sürrealismi-seo-seid¹, kuid sürrealistlikuks koguks on „Palavikku” raske nime-tada, kuivõrd kogu sürrealismi-traditsioon elab edasi pigem

**Luulele ongi tihti vaja midagi,
millele vastanduda, mille vastu
keele sees töötada, et aina terituda.
Minu põhiline mure Haljaku
raamatuga ongi, et ma ei suuda
leida seda (kas või abstraktset)
vastast, millega „Palavik” pörkuks.**

siiretena, mida see algselt maailmavaate mõõtu kunstideoloogia kultuuri laiali paiskas. Vastasel juhul süveneb tendents kõiki keskmisest märglevama keelega tekste sürrealismiks nimetada, jättes varju sellele voolule algupäraseima – kahe ühendama-tuna näiva poolusega kujundi kasutamise (rangelt võttes eesti ainsaks edukalt tegut-sevaks sürrealistikks võiks praegu pidada ehk Marko Kompust).

Charles Baudelaire kirjutas „Kurja õite” alguses, pöördumises „Lugejale”, et meie pahede loomaia kõige inetum, vastikum ja õelam esindaja on tüdimus, mis *unistab tapalavadest, tõm-mates india piipu*². Baudelaire reflekteeris ka kriitiliselt väga paljude ajalooliselt põletavate teemade üle, millega tal tuli rinda pista. Luulele ongi tihti vaja midagi, millele vastan-duda, mille vastu keele sees töötada, et aina terituda. Minu põhiline mure Haljaku raamatuga ongi, et ma ei suuda leida seda (kas või abstraktset) vastast, millega „Palavik” pörkuks. See tähendab, et kirjutamine on küll palavikuline, aga samal ajal ka justkui liiga palju palavikuliselt-kirjutada-tahtmine. Aga dekadents ei ole ainult kerge märglevus sõnadega, see on hingekriipiv probleem. Kui Haljak oma järgmises raama-tus tekste ühtsete lõõgirusikatena sihtima hakkab, võivad tulemused olla väga huvitavad, sest „Palavikus” on eos mitu viisi, kuidas luuletada. Võib-olla ei peaks neid ainult ühe-korraga teostama.

1 Lauri Sommer „Le Hipster maudite Pelgulinna paradiisiaian”. – Vikerraar 1-2, 2015, lk 187; Paul Raud „Sõnamänguline sürrealism”. – Sirp 17.04.2015.

2 Charles Baudelaire. „Lugejale”. – Kurja õied. Tlk Tõnu Önnepalu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2000, lk 13.

KUI LIHTNE ON REAALNE ELU?

Silvia Urgas

Kelly Turk

„Reaalne elu”

Värske Rõhk, 2014

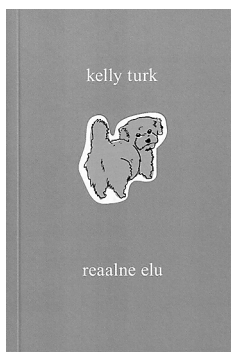
Tundub naljakas, kui veel praegugi tõsimeelselt arutatakse, ega ometi *reality-show*’des vaatajatele tegelikkuse asemel hoopis stsenaaristi mõttevilju pähe ei määrata. Šokeeriv! Reaalsus on sõnana viimastel aastakümnetel oma tegelikku tähendust kõvasti kaotanud ja üsnagi ebareaalseks muutunud.

Kelly Turgi debüütliku pealkiri on „Reaalne elu”, aga sama hästi võiks kaanele olla trükitud „Lihtne elu”. Olgu tegu siis USA originaaliga, kus majanduslanguse-eelsetel aastatel jooksid lühikestes rebitud teksades ringi plaatina-blondid Paris Hilton ja Nicole Richie, või Eesti versiooniga, kus Sille ja Triin tegid sedasama. Paris Hilton muide teenib neil päevil oma leiba DJna, pannes väidetavalt ühe setiga taskusse miljon dollarit, sama teeb ka Triin Tulev, kuigi honorari suuruses jääb ta ilmselt oma ameeriklasest kaksikule alla. *kogu laud oli odavat brändikosmeetikat täis / käed hakkasid värisema* (lk 21), kirjutab Turk. *Mõtlet, / mis sa teeks, / kui sa tahad minna juuksurisse, / aga sa ei saa minna.*¹ [siinkirjutaja vormistus], ohivad Sille ja Triin.

„Lihtne elu” ja kõik sellelaadsed tõsielusaated on kõnts, millest intellektuaalid ei räägi. Ometi nimetati samasisuline Turgi raamat Betti Alveri kirjanduspreemiale. Nojah. Muidugi ei mõtle Turk salme nagu *kuule tee minust pilti! / kuuled wä! / näe hoia! / tuli ilus wä?* (lk 7) tõsiselt – siin ei räägi tema, vaid suhtlusvõrgustikest hullunud megabimbo. Ei ole vaja läbida 180 EAP mahus kirjandusteaduse kursuseid, et aru saada Turgi satiirist. Aga mida mõtlevad päriselt Paris Hilton või Kim Kardashian? Vahest on „Lihtne elu” „Reaalse elu” teostanud juba kümme aastat tagasi?

Oma tegeliku mina varjamine ning rollimängude taha peitumine tuleb Turgil sama hästi välja kui keskmisel tõsielustaaril. Raske on aru saada, mida tunneb lihast ja luust inimene, küll saab selge pildi, mida mõtlevad ühe kirjaniku meelest teised – temast alamad eluvormid. Jääb mulje, nagu eksamil läbi kukkunud matemaatikamagistrant läheks lohutuseks 4. klassi tunnikontrolli kirjutama.

Kindlasti läheb tal seal paremini kui teistel ja saavutus võib ju hetkeks hea tunde anda, aga ... milleks? Maaslamaja löömisega

1 Janar Kiivramees. „Sille ja Triinu lihtne elu sai läbi”. – SL Õhtuleht 27.10.2005.

tegeleb Turk korralikult, ei ole ju võimalik leida lihtsamaid stereotüüpe kui krunniga hipster (*mina naudin iseennast, nautin tuhlamist ja moekust*, lk 4), sisutühi superbeib (*eile fb-s nägin kuidas sikil, birxil ja mammul / oli ilgelt nummi sushiõhtu piffidega / nad olid nii hollylikult riides ja meik oli ka superluks*, lk 75) või uusrikkurist Kalevipoeg (*istun õndsalt oma uhiuue plasmaka ees / paremas käes hoian õrnalt / uhiuut pulti / vasa-kus käes klaasikest brändit / mis nii meeldivalt loksus / kui / vabistan oma töömehe kätt*, lk 9). Miskipärast näen Facebookis uue staatusega tähelepanu nuruvat kirjandusnime sama tihti kui miljonit identset *selfie*-t Austraaliasse või pealinna kolinud elunautlejalt. Aga eks neid viimaseid ole lihtsam karikatuurideks vormida.

Ma olin juuksuris täna jälle, täna pool päeva, laulis HU? aastal 2008. Oli inimesi, kes said HU? peale pahaseks ning arvasid, et „Absoluutselt” laulja ongi loll piff, kes iga oma laulusõna tõsiselt mõtleb. Aga kogu albumi „Film” laulusõnades (peale mainitud loo näiteks „UV Faktor 5” ja „Depressiivsed Eesti väikelinnad”) on tui-muse alla peidetud kurbus. Nende palade tegelased on inimesed, kelle pealiskaudsuse all tuksuvad samasugused tunded nagu igal teisel, kas või sellel tüdrukul, kes Turgi sule läbi hüüatab: *sel suvel ma tahan olla / pruun ja lihtsalt ilus!* (lk 42).

Oma tegeliku mina varjamine ning rollimängude taha peitumine tuleb Turgil sama hästi välja kui keskmisel tõsielustaaril.

Turgil õnnestub vahepeal ka inimlikkuse näitamine. Ma ei mõtle moraali lugemist,

kuna selliste järelduste tegemine on õnneks lugeja hoo-leks jäetud, kuid mingit elementaarset empaatiavõimet ning kirjaniku uskumust, et isegi brändiriiete, meigikihi ja musklimägede all võib peituda sama keerukas sisemaa-ilm ja seletamatu tunneteägastik nagu tema enda peas. Luuletus „kodusoojad tüdrukud” piilub neidude poole, *kes te laulate kooris / töötate põffil / tantsite rahvatantsu / olete muinsuskaitsjad* (lk 46), aukartust tundva distantsiga. Tegu oleks nagu vastandluuletusega Helena Läksi luuletusele „Automootorid sulavad plastmassiks”², mis kiikas siira huviga võltsripsmetega elusuuruseid nukke. Ka „kuhu lähevad väikesed paksud tüdrukud?” tõuseb puhtast tekstimassiivist kõrgemale: *vastikuid kõhnu tüdrukuid / kellele ema viitsib iga päev / punupatse teha / nii tugevaid / et silmad on orbiidist väljas / ja kellele vanaema viitsib / kleite õmmelda / nende vastikute roosade udusulgedega / ja sametisest riidest / mis paksudel tüdrukutel / tooks pekivoldid välja* (lk 51). Turgil on õnnestunud lihtne olmesituatsioon ümber pakkida luuletuseks, mida on maailmale vaja.

Kahjuks on mõlemad mainitud tekstid kogus pigem erandlikud, neis on

2 Helena Läks. „Korrosioonikihk”. Luige: Verb, 2014, lk 2.

karakternäitleja positsioon hägusem ning kuigi pihtimuslikust autobiograafiast on asi kaugel, on nendega kergem samastuda. Seevastu tibidele antakse päris murede tundmiseks ainult mõned üksikud hetked: näiteks toitumishäired (*vanasti teesklesin kõigi meeste ees / et mul pole ainevahetust*, lk 29), süütuse kaotamine (*naudid oma oskamatust ja mõtled et filmis tundus see väga lihtne / lihtsalt istu ja liiguta / nüüd see loll kriuksuv voodi ja tema joga nägu*, lk 58) või liiga

„Reaalne elu” võib lugeja teha vihaseks – nii luuletuste antikangelaste kui ka kirjaniku enda peale –, kuid ta ei jäta vähemalt külmaks.

noorelt suureks kasvamine (*kaugel turvast ja tatjanast / kes küsib doksi / ja / ei märka et oleme / juba / naised*, lk 71). Kuigi needki on ammu teada käibetõed, on neis siiski palju vähem klišeid kui ülejäänud raamatus.

Turk ise on selle aasta alguses Eesti Ekspressi Areeni tulevikutähtede numbris³ öelnud, et proovib igasse luuletusse tüki ennast sisse panna. Artikli autorgi rõhutab, et just empaatia teeb „Reaalse elu” reaalseks eluks. Kahjuks loen mina tegelastele kaasaelamise välja vaid mõne lehekülje mõnelt üksikult realt. Ega luule pea olema ema Teresa, kes vaestele ja väetitele abikäe ulatab, kuid Turgi satiir pole eriti vaimukaski. Alvar Loog on minu rahulolematuse kenasti kokku võtnud: *Kuid lugejana süüdistaksin ma Turki kui kirjanikku selles, et tema üleolevalt kriitiline suhtumine ümbritsevasse sotsiaalsesse tegelikkusse pole suuremas plaanis eriti isikupärane ega huvitav, selles napib nii kirge, värskust kui ka kunstilist väljendusjõudu*.⁴

Paul Raud on Sirbis kiitnud Turgi osavat keelekasutust⁵, millega peab nõustuma. „Reaalne elu” võib lugeja teha vihaseks – nii luuletuste antikangelaste kui ka kirjaniku enda peale –, kuid ta ei jäta vähemalt külmaks. Inimvõimete piir tuleb ette, üritades kokku lugeda, kui palju luuletusi jääb Poogen.ee, Nihilist.fm-i või raamatupoodide sügavikesse, ilma et keegi kunagi neid kõigis suuremates kultuuriväljannetes arvustada võtaks. Seega on Turgi isikupärane stiil jätnud maha vähemalt oma märgi. Ta ei ole sugugi dile tandi ega amatööri tasemel ning teda lugedes ei hakka piinlik. Kellegi teisega (ka Triin Tasuja või Sveta Grigorjevaga) tema tekste naljalt segi ei aja ja ilmselt leiavad need lähiajal kõvasti matkijaid. Facebooki ja moodsa elu pealiskaudsust

on sõnadesse üritanud püüda nii mõnedki autorid, kuid nõnda üks ühele kui Turk pole seda siiani maha kirjutatud. „Reaalne elu” on täpselt see raamat, mida kujutan, et kirjandustunnis igavlev teismeline kohustusliku kirjanduse asemel lugeda sooviks – eks ole seegi tänuväärne. Olgugi et pole erilist vahet, kas lugeda portaali Naine24 või

3 Hanna Linda Korp. „Luuletaja Kelly Turk ütleb, kuidas asjad päriselt on”. – Eesti Ekspress 30.01.2015.

4 Alvar Loog. „Vabavärsilised följetonid”. – Looming 2/2015, lk 289.

5 Paul Raud. „Ühekülgne aga tõetruu rolliluule”. – Sirp 10.10.2014.

luuletust sõnadega *Viimaste uuringute kohaselt tagab õnneliku abielu seksi edasilükkamine kuni pulmadeni*. (lk 61).

Puuduseks on ka luuletuste liigne pikkus. Näiteks „viis-aastaku plaan” võiks oma nelja lehekülje peal mitu korda lõppeda, kuid vindub lugeja imestuseks edasi ülelliigse puänditud lõpplahenduseni: *sest asi on põhimõttes!* (lk 22). Sellised palad on rohkem näpuharjutused, mille paberile trükkimises pole erilist mõtet – seda enam, et tegelikult on tegu andeka autoriga, kelle paremad tekstid liigse ballasti varju jäävad. Eriti tooks esile luuletuse „mõlgutused pärast trenni”, kus Turk on endale parodeerimiseks valinud huvitavama tegelase (kas tõesti sina, Kunnus!?) kui keskmise tibi. Kahju on, et read nagu *mul on vaja uskuda et selliseses kirjandusgeeniuste vaeses maailmas / näevad taassündi dostojevski ja thomas mann / samas ei suuda ma ka mitte mõelda varian-dile / et mina ise olengi neist ühe taaskehastus* (lk 53) peavad seisma kõrvuti luuletuse „puukaisutaja” vaimuvaese satiiriga: *iga joint mis on rullitud / vanemate raha eest // kukutab kord / režiimi!* (lk 44).

Vähemalt on kõik need read ümbritsetud Maris Kaskmanni kujunduse ja Heinrich Sepa illustratsioonidega, mis läheb oma nunnus värvigammas kleepsude ja andy-warholilike kordustega Turgi sõnadega laitmatult kokku. Pea iga Turgi tegelane on sama isikupäratu kui Campbelli supipurk. Tegu pole reaalsusega, vaid millegagi, mida tõsielu pähe maha müüa üritatakse. Turk teab seda väga hästi, kuid pelgast imitatsioonist „Reaalne elu” kaugemale ei lähe. Eelmise suve tibiahümn autor Epp Kõiv laulab loos „Linn on minu”: *täna olen cool, täna olen tuus*, ning tema triviaalsest sõnumist õhkub elurõõmu. Turgi tekstid on praegu aga liiga elutud, et midagi sellist pakkuda, ja liiga turvalised, et „Lihtsa elu”, Elu24 artikli või Elo Viidingu kõrgetasemeliste karikatuuride⁶ kombel reaalsust nihestada. Vähemalt on Eesti saanud Turgi näol juurde uue kirjaniku, kes varasematesse gängidesse ja kastidesse sobituda ei taha. Loodan ainult, et tema järgmised rollimängud on huvitavamad ja mitmeplaanilisemad. Potentsiaali nende lehtede vahelt siiski paistab.

6 Vt Elo Viiding. „Meie paremas maailmas”. Tallinn: Tuum, 2009.

SEITSETEIST VÄRSKET HETKE

Leo Luks

Tänapäeval võib igaüks olla kirjanik. Kui natuke raha on, saab takistusteta omakirjastusliku raamatu välja anda. Pean seda põhimõtteliselt positiivseks – igaüks saab ennast proovile panna ka siis, kui kirjastused ega Kultuurkapitali talenti ära ei tunne. Eriti suures mahus vahavad taidluskirjanduses kaks žanri: luule ja memuaristika. Kuid teisest küljest peitub selles olukorras tõsine oht, mis pole eriomane vaid kirjandusele, vaid üldse moodsale infoühtsusele: tekib mürafoon, millesse pärlid upuvad. Sestap on filtrid hädavajalikud isegi siis, kui mõõnda, et kirjastamise juurde kuulub klannide tekkimise oht. Eriti vajavad filtreerimist ja võimendamist luuledebüüdid, sest, nagu öeldud, avaldatakse luule vormis hoomamatult palju küündimatut jampsi¹. Järgnevalt üritangi vaadelda, kuidas on ajakirja Värskes Rõhk välja antud raamatusari „Värskes raamat” tulnud toime taset garanteeriva filtrina. Selline küsimusasetus pole küll täiesti ammendav, kuid on siiski statistilises mõttes tuumne: seni ilmunud 17 värskest raamatust 14 on luulekogud ja neist omakorda 12 debüüdid².

Olgu angloameerika artiklite stiili matkides mu tees kohe alguses esitatud: „Värskes raamat” on seni filtri-funktsiooniga tublisti toime tulnud; on tugevamaid ja nõrgemaid kogusid, kuid päris piinlikku jampsi pole sekka satunud. Tuleb kohe öelda, et see hinnang on sügavalt intuiitiivne ja subjektiivne, ma ei esine siin erudiidina, kes pidevalt kõiki luuledebüüte loeks. Ometi tunneb tegelikult iga kirjandust armastav inimene täiesti küündimatu teksti ära. Kuigi see asjaolu on tekstide taseme kõrval sekundaarne, tuleb kiita ka „Värskes raamatu” head kujundust; raamatute trükitehniline formaat on mitmekesine, paljud kogud on asjatundlikult illustreeritud.

Võtan „Värskes raamatu” mõõtmiseks esmalt appi sobivaima riista – Vikergallupi debüüdiauhinna nominatsioonid. 1–2 häält on saanud peaaegu kõik sarja raamatud, teatud näitaja juba seegi. Tõsisemad loorberid on saabunud kahel viimasel aastal:

- 1 Mõistagi on selle väite kinnitamine kaudtõendite varal, nagu näiteks retseptsiooni ja nominatsioonide puudumine, liiga nõrk. Esmase läbilõike saavutamiseks soovitan lugeda 2014–2015. aasta vahetusel (:kivisildniku Facebooki-leheküljel sisalduvat masštapset juhulugemise raportit.
- 2 Minu rehkendus ei kattu päriselt kirjastuse koduleheküljel leiduvate reklaamtekstidega: <http://va.ee/raamat>. Ilmselgelt ei ole debüüt Paavo Piigi kogu „Lakoonia” (Värskes Rõhk, nr 4, 2008). Kuid ka Tuuli Tauli kogu „Täiuslik ja turvaline” (Värskes Rõhk, nr 7, 2010) nimetamine debüüdiks tundub olevat viga: Esteri andmetel on autorilt ilmunud varem kogu „Siennaadia” (2004).

2014 võitis gallupi Kristjan Haljak ja aasta varem Sveta Grigorjeva. Aastal 2012 jäi Eda Ahi ühe häälega (6 vs 7) tunnustusest ilma, kuna autasu läks Mait Vaigu veerandsajandi jagu tekste koondavale omamoodi libadebüüdile. Sama saatus tabas 2009. aastal Triin Tasujat, keda edestas ühe häälega Mart Kangur. Huvitava märkusena võib lisada, et Lauri Teder ei saanud 2013. aasta Vikergallupis ühtegi häält, kuid nomineeriti Kultuurkapitali luulepreemia.

„Värske raamat” on seni filtrifunktsiooniga tublisti toime tulnud; on tugevamaid ja nõrgemaid kogusid, kuid päris piinlikku jampsi pole sekka sattunud.

Milline on VR-sarja tase võrreldes teiste regulaarselt debütante avaldavate kirjastustega? See küsimus nõuaks laiemat uurinut, piirdun ühe võrdlusega, kirjastusega Ji, kes on samuti väga tugevalt luulele fookuseeritud. Võrdlusandmed on hämmastavalt sarnased, Ji-s on alates 2006. aastast debüteerinud 11 luuletajat. Vikergallupi puhast debüüdi-preemia võitu neil pole, aastal 2006 jagas 1.–3. kohta Kaupo Meiel, kuid seda

vaid 3 häälega. Kohti esikolmikus on pälvinud veel Kaur Riismaa, Siim Pauklin ja Hanna Kangro. Põhiline erinevus on selles, et Ji kirjastus avaldab väga palju luulet, nõnda et debüüdid ei pruugi turmtules eristuda; „Värske raamat” on debüütide esiletõstmisel siiski nähtavam.

Mainimist väärib tõik, et 15st „Värske raamatu” debütandist 7 on avaldanud hiljem veel ilukirjanduslikke teoseid. Kindlasti ei ole see arv lõplik, mullu debüteerinute puhul tuleb uue raamatu jaoks lihtsalt aega anda.

Võiks spekuloida, kas ja mil määral kajastab sari Värske Rõhu tugevaimaid autoreid, kes on teenimatult kogust ilma jäänud, kas võib aimata telgitaguseid intriige. See ülesanne nõuaks aga esiteks Värske Rõhu 42 numbri süvalugemist ning ka kirjastuse köögipoole tundmist – siinkirjutaja on mõlemas küsimuses vähik.

14 erineva autori luulekogu sisuline võrdlemine on kaalamurdev ülesanne: tekstimaht ületab mälumahu; tugeva võrdlusaluse tekitamine eeldaks teatud läbivaid kategooriaid, mida algusest peale otsida ja välja kirjutada. Midagi sellist ma ei teinud, lugesin n-ö naiivse süütusega. Kuid ometi on üldistusi vaja: mahuline võimalus käsitleda iga raamatut u 1000 tähemärgi jagu eraldi ei täidaks ülesannet, poleks ülevaatlik. Liigitavad kategooriad on siinse ülesande jaoks vältimatud ning küllap otsisin neid lugedes vähemalt alateadlikult. Vaatlen „Värske raamatu” sarja luulekogusid kahe lugemiskogemusest võrsunud alajaotuse abil, mis on kaugel originaalsusest, pigem on tegu arhailise eristusega. Mõistagi on tegemist nn kirvega peene luulelinnu löömisega, autorid ei jagune puhastesse tüüpidesse. Nimetan neid alajaotusi *tundeluuleks* ja *mõtteluuleks*.

Tundeluulest

Sellesse kategooriasse kuuluvad minu hinnangul järgmised autorid: Eda Ahi, Sveta Grigorjeva, Martin Vabat, Triin Tasuja, Kristina Viin, Tuuli Taul ja Kelly Turk. Kahe kategooria vahel hõljuvad Eliina Korts ja Lauri Teder.

„Värske raamatu” tundeluule on mina(de)keskne, toimides mina-keskkonna pingeväljas. Põhiliselt on tegu lüüri- lise subjekti esimeses isikus kirja pandud kirjelduste ja/või hinnangutega. Hasso Krullile tuginedes³ võib sellise luule dominandiks pidada *vaimustust*, mitte *võtet*; luuletuse *hää*l on *keelest* tähtsam. Sageli on luulekogude lüüriiline subjekt fokuseeritud nõnda, et suisa kutsub tõmbama paralleele autori isikuga – tekstis korduvad üha autori elule osutavad seigad (vt eriti Grigorjeva, Tasuja, Viin)⁴. *Väärtuste* teljel on tundeluule dominandiks tõrjuv hoiak: lahtiütlemine teisest (mõistagi klassikaline õnnetu armastuse juhtum), ühiskon- nast, maailmast. Mõnel juhul on see väärtushoiak bravourne (Grigorjeva, Tasuja), teistel puhkudel melanhoolne (Taul,

Viin, Korts), kolmandatel autoritel võrtsita- tud iroonialooriga (Vabat, Turk). Grigorjeva, Tasuja, Turgi ja Tauli luules domineerivad pigem pikemad tekstid, mis on narratiivse põhikoega; Ahi, Korts, Teder ja Vabat kir- jutavad lühemaid, kontsentreeritumaid tekste.

Enne täpsemaid eritlusi ei saa maha vai- kida mõne aja eest toimunud diskussiooni moodsa eesti naisluule üle, mis algas ühest „Jüri Üdi klubi” saatest ning mille Mihkel

Kunnus viis soolisuse aspektist üldisema küsimuseasetuseni noorluule kunstilise taseme kohta. Diskussiooni objektidena figureerisid nimeliselt mitmed siinses eristuses nimetatud autorid. Lühidalt öeldes süüdistab Kunnus noorluulet sel- les, et sellel puuduvad n-ö luuletunnused:

[---] nüüdne vabavärss on keelekasutus, mis on lihtsam, vähem struktureeritud, vähem kodeeritud kui tavakeel ja proosatekst; teisisõnu, kui luuletaja oli varem selline sõnavaldaja, kelle konstrueerimisoskus ületas tavalise, grammatiliselt korrektse lause, siis moodne luuletaja võib vabalt olla nii vilets sõna valdaja, et ei küündi enam sellise konstrukt- sioonini nagu lause.⁵

„Värske raamatu” tundeluule on mina(de)keskne, toimides mina-keskkonna pingeväljas. Põhiliselt on tegu lüüri- lise subjekti esimeses isikus kirja pandud kirjelduste ja/või hinnangutega.

3 Hasso Krull. „Mis on luule?”. – Vikerraar, 7-8/2011, lk 88–100.

4 Seda muljet võimendatakse ka kujun- duse abil: Vabati, Viina, Tauli ja Tasuja kogude esikaanel on kujutatud autorit

5 Mihkel Kunnus. „Enter riimis rindade vahel”. – Sirp, 14.11.2013.

Kunnust häirib asjaolu, et n-ö moodsate naisluuletajate tekstid ei kanna autonoom- sete üksustena, vaid osutuvad tähendusli- kuks luuletaja-kuju lisandina:

[...] nende tekstid toimivadki pihtimustena, oma elu eellause-
liste dokumentidena, mille puhul kunstiline struktuur ja esteeti-
line iseväärtus ongi täiesti teisejärguline. Nende luule on luule
seepärast, et see on Luuletajate kirjutatud, mitte seepärast, et
neil oleks mingid formaalsed luuletunnused. Need ei mõju
nende lugejatele haaravalt mitte esteetilise meisterlikkuse
pärast, vaid seepärast, kes kirjutab ja mida kirjutab.⁶

Tendents on kahtlemata olemas, see pole pelgalt kurja krii-
tiku kius. Ometi tuleb tähele panna, et lüürilise subjekti ühte-
sulamine autori isikuga, luule võimendamine kirjandusväliste
sündmustega pole eile tekkinud fenomen. Julgen oletada, et
selline segimine kehtib vähemalt romantismist peale; mõel-
gem kasvõi Aleksandr Puškinile või Charles Baudelaire'ile.
Olla ju ka naiselikkuse kehutus Marie Underi luules kriitikuid
häärinud jne. Lüürilise mina kasvamine solipsistlikuks ego-
maniakaalsuseks pole samuti tänase naisluule leiutis; Martin
Vabati luulekogu pealkiri „Mina olengi kirjandusklassik” kor-
dab õrna kajana (:kivisildnikku: lõppudelõpuks on luule / see
mis mina ütlen⁷. Mulle tundub, et visuaalmeedia ajastul on
autorikuju ja teksti võimatu teineteisest lahutada, isegi kui
looming ise seda seost ei forsseeri. Püüdkem näiteks lugeda
Contra luulet, ilma et silme ette ei kerkiks tema lustlik üle-
voolav etlus; isegi Hasso Krulli luule lugemist saadab autori
vaikne monotoonne hää. Seda, kas luule elab oma hetke üle
ja jääb kõlama ka autori kujutisest eraldi, näitab ainuüksi aeg.

Väikse avantüüri korras reastan praegu vaatluse all ole-
vad teosed isikliku maitse alusel n-ö tasemegruppidesse.
Kuna ükski kogu mind pimestuseni ei vapustanud, on pin-
gerida moodustatud kriitilise pilguga, lähtudes sellest, mil
määral luules lisaks autori häälele ja sündmustikule tungib
esile keel, eriline keelega ümber käimise viis.

Pingerea tipus troonib minu jaoks Eda Ahi „Maskiball”.
Kuigi see kogu on vaieldamatult armastust otsiva lüüri-
lise mina keskne ning seejuures äratuntavalt naiselik (vt
„plika”, lk 19; „põhjamaine”, lk 26; „*olen tüdruk sukasilme”
lk 56), ei ole seal ühtegi banaalset kohta. Vorm paistab
igal pool silma kas või seetõttu, et tegemist on riimluu-
lega. Esialgu ei meenugi mulle meilmail ühtegi teist noor-
luuletajat, kes kasutaks edukalt riimi teistel eesmärkidel
kui vemmälvärsside sepiistamiseks. Kõik ülejäänud „Värske
raamatu” autorid kasutavad riimi harva ning nendest juhtu-

mitest üksikud tunduvad lugedes õnnestu-
nud (Vabat, lk 25; Vilu, lk 62); enamasti jääb
mulje piinlikust kangutamisest (Korts, lk 12;
Viin, lk 26; Taul, lk 14).

Ahi temaatilise ampluaa kohta tuleb
öelda seda, et see on mitmekesine ja kirev:

6 Mihkel Kunnus. „Enter riimis rindade
vahel”.

7 Kivisildnik. „Loomade peal katseta-
tud inimene”. Tartu: Brain Publishing,
1997, tagakaas.

lüüriline mina ei piirdu oma argises nurgakeses tusatsemi-sega, vaid visandab õnnestunud tundeseoseid eriliste paikadega (Barcelona, Põrgu, Valhalla) ja maailma kultuuripärandi heerostega (Liszt, Taavet, Vergilius). Nendes seostes on irooniamaiku, aga ka väljapeetud tõsist. Ning viimaks – mis on Ahi hea kvaliteedi põhitunnuseks – on kogu tulvil värsketest ja tugevatest keelekujunditest. Mõned näited: *me peale sadas penoplastist lund. ei-d* (lk 8); *kõik, mis kunagi olnud me vahel / on läbi ja lõhki lõhki. / ja läbi.* (lk 28); *me pole enam surmal suus, / vaid ammu juba söögitorus.* (lk 40).

Nagu teame, on Ahi jätkanud veel kahe koguga samas vaimus⁸; just teda peaks nimetama „Värske raamatu” esiluuletajaks, nõnda nagu Ji-debütantidest on komeedina kerkinud Kaur Riismaa.

Keeletundlikkuses n-ö järgmise liiga moodustavad Vabat, Korts ja Teder. Kõige sügavama mulje jättis mulle Vabat – julgen öelda, et tegemist on teenimatult tähelepanu alt välja jäetud talendiga eesti luules. Kui jõuda edasi kogu alguses seisvast paarist manifestist „mina olengi kirjandusklassik”, hakkab tulema mahlakas vormis, kaasahaaravas rütmis kirjutatud groteski: *Raisk, Tümak Kürbtiss reastus ülikooli* (lk 11); *Demireps kõditab kurku, / kuni lakke paikub seede, / lukknahkne lidub / kesksoolisena kätel* (lk 17); *Põtkib küll liha-jas kellus must rutt, / nõuk isandal kloppi tao / oode* (lk 26).

Vabati agressiivne sõnum on geniaalses vastavuses tema luule rütmiga; see peaks sobima räppimiseks, aga lugedes kerkisid esile ka mitmed paralleelid klassikaga: François Villon, Vladimir Majakovski, August Alle ja noor Henrik Visnapuu. Kuigi pealispindselt lihtsakoeline, on siin peidus ka sisulisi vihjeid klassikale: *Läbi nōgeste / sõnniku / poole / kõnnib mees, / kelle süda kuulub soole* (lk 42).

Kuigi see luule on lüürilisest minast tulvil, muretsetakse ka muu pärast, ennekõike keele pärast, mida epateeriv looming üritab puhtaks pesta: *Nüüd kui / tapeedikultuur kidra riismeil / ja kojast paljud ei räägi, / nüüd kui / suud solgivad me tänavaid / on keel kingitus, / mida paljud ei vääri* (lk 21).

Kortsi ja Tedre luule tunderegistriks on malbe nukrus. Nagu öeldud, balansseerib nende tekst tunde- ja mõtte-luule piiril. On keeletundlikkust ja häid kujundeid, aga ka libastumisi. Vaatleme alustuseks Kortsi: *mu kallima silmad: / päeval mõtlevad nad raha peale, / öösel keha peale. / Akendel on pisaratejäljed.* (lk 7); *Oli tüdruk, / kes rääkis kitarrikeeli / ja poiss, kelle hing nuttis* (lk 31); *Mida ma teen, kui silmad vajuvad surmaga kinni / ja miks sul on nad suuremad? / Miks on sul uuem hing? / Ja minu süda sobrab mineviku valus* (lk 56).

Kõik tsiteeritud katkendid algavad õnnestunud kujundiga, millele järgneb

8 Veidi pikemalt olen Ahi luulet hiljuti analüüsinud Vikerkaares, küll kolmanda kogu puhul, kuid sealsed üldistused kehtivad läbivalt. Vt Leo Luks. „Taevane ja maine armastus”. – Vikerkaar 4-5/2015, lk 166–170.

paraku kliše. Samas on sümpaatne see ebamäärasus, millega suhtevalu ja maailmavalu väljendatakse. Ka Tedre puhul häirisid mõned kulunud kujundid (*küünarnukkideni mu südame sees*, lk 10; *klomp mu kohvitassi sees / on igatsus*, lk 11), aga rohkem on õnnestunud keelendeid (*meil on sees arvamussiidrid*, lk 34; *suhkru teed on etteaimamatud*, lk. 44; *tsiteerides eikedagi*, lk 52). Kõige väljapeetumaks tervikuks on luuletus „Räägivad” (lk 46).

Järgmise gruppi paigutaksin Grigorjeva ja Tasuja. Nende luule on ülimalt kontsentreerunud mässava-süüdistava minakuju ümber, mis on vägagi seotud autorikujuga; väljendusviisiks on tavakeele poole kaldu vabavärss, kuigi hoolikal lugemisel on luulekeele nihestused siiski olemas, nagu Grigorjeva puhul on Kunnuse süüdistuse järel näidanud Krull⁹. Väga sarnane on ka nende ruumitunnetus, nn paneelrajooni äng (vt Grigorjeva, lk 27; Tasuja, lk 6–7). See kõik ei ole kokkuvõttes halb ega piinlik, ainult veidi üksluine ja kurnav; lugeja kurnamine võib mõistagi olla kirjanuse ülesandeks.

Kõige vähem muljet suutsid avaldada Viin, Taul ja Turk. Viina ja Tauli luule on kaunistest sarnane: õrnust ja haavatavust manifesteeriv, siiras, vaba ebakindlast bravuurist, mis iseloomustab Grigorjevast, Tasujat ja Ahit. Kuid lisaks tundelisele ja temaatilisele ühekülgsele ei ole kummagi luules meeldejäävat kujundit. Siiski, Viinalt üks jäi silma: *HAKKASIN PRAADIMA KANA / lõikasin lahti filee / hiljem kat-susin end peeglis / lõikumiskohalt / see on filee / täpselt sama / toores liha / liha, toores, surelik* (lk 21).

Seevastu on mõlema luules kamaluga kulunud kraami, nt Viinal: *üksi ohkab muistne kalme* (lk 9); *kükitan / [---] aegade vahele / kinni kiilunud* (lk 11); *RONG GALOPIB / tiirane täkk* (lk 27); *ja sõidab ja sõidab / jalgrattal läbi lompide* (lk 38) jne. Ka Taulil on palju kliše: *tean olid valusam kui valge kriidi heli* (lk 15); *väikeste agulite jumal / ise näeb / et tagahoovis õitsevad / sinililled* (lk 23); *varjugem vaikusesse* (lk 37).

Turgi kogu kohta on kõige raskem kriitilist hinnangut anda. Teistest seni vaadeldutest erineb see avaliku lüürilise hääle puudumise poolest, selle asemel elatakse sisse mitmesuguste tegelaste tundeilma. Need tegelased on meie aja kangelased: mimmid ja jõmmid, ehitajad, modellid ja prostituudid, šoppajad ja dieedipidajad jne – ühesõnaga banaalsus ja nüridus kuubis. Tegelased kõnelevad neile omases slängis, neile omastel teemadel, pole kunstilist nihestatust, hindavat kõrvalpilku. Ülimalt tüütu lugemisvara. Samas, kui

mõtlemata hakata – kas keegi on üldse nõnda varem luuletanud? See on loba, mida purskub meediast ja tänavapildist, sestap tundub nii tuttav. Või siis: mispoolest see kogu on

⁹ Hasso Krull. „Teil pole õigust olevikku ära põlata”. – Vikerraar, 12/2013, lk 88–94.

halvem Kaur Riismaa debüüdist? Viimases elati sisse kee-
rulisema koega hingedesse, on's see luuletaja süü, et meie
aja kangelane nii proosaline on?

Mõtteluulest

Siia lahtrisse liigitasin Kristjan Haljaku, Paavo Piigi, Tõnis
Vilu, Maarja Pärtna, Indrek Lõbusa ning otsapidi jällegi
Kortsi ja Tedre. Mõtteluule on sisule panustav termin ning
tõepoolest iseloomustab mainitud autorite kogusid avaram
teemadering ning vaatepunktide paljus; tundesööstude
asemel sagedane olukordade distantstilt vaatlemine; ka liht-
sad-argised olukorrad viiakse luules kosmiliste üldistusteni
(vt eriti Piik, Vilu). Ühegi siia liigitatud autori väljendusviis
ei kaldu tavakeele poole, võte on *vaimustusest* tähtsam. Jään
intriigile truuks ning üritan ka „Värske raamatu” mõtteluule
taseme alusel „liigadesse” jagada.

Ei ole põhjust originaalitseda, Haljaku „Palavik” on
omaette tase, Vikergallupi võit polnud juhus. Kuna tege-

**Mõtteluule on sisule panustav
termin ning tõepoolest
iseloomustab mainitud autorite
kogusid avaram teemadering
ning vaatepunktide paljus;
tundesööstude asemel sagedane
olukordade distantstilt vaatlemine;
ka lihtsad-argised olukorrad viiakse
luules kosmiliste üldistusteni.**

mist on sürrealistliku luulega, ei ole siit
kohane otsida sügavmõttelist sõnumit,
aga keele valdamine on meisterlik. Kogu
on läbikomponeeritud tervik, kuigi samas
fragmentaarne; igal leheküljel avaneb
nihestatud mikronarratiiv, mis lõppeb trü-
kitähtede abil esile toodud kulminatsiooniga.
Assotsatsioonide ja korduvate motii-
vide tulevärk on väga nauditav, meenutab
Kivisildniku debüüti „Märg Viktor” (Eesti
Kostabi Selts, 1989). Mõned ilmekaimad
stiilinäited: *ema pakkus ema tühjust isa /*
keisri jumalikkust / mina lihtsameelselt /
tõestust järel- ja / enneelust (lk 29); *tunded*

haisevad sita järele / näpud ja kulnud sügelevad / sitahais on
tunnetele hea (lk 51).

Haljaku luule on ühtaegu väga kaasahaarava rütmiga ja
samas keeletundlik, pakkudes rohkesti ootamatuid keerd-
käike (nt *vaatasin ühejalgse kajakaga tõtt / kaubandustöös-
tuskoha ees / tõde oli sõmer ja sammaljas*, lk 17) ning vihjeid
klassikale (*vaikselt lehkab tasa tasa / jehooova tunnistaja mää-
dunud kinnas*, lk 33).

Piik, Vilu ja Pärtna moodustavad omaette seltskonna:
kõik paistavad õnnestumistega silma, aga tase pole ühtla-
selt kõrge. Pärtna luule ühendab argielu kosmilise äraiga-
tusega; kosmoserännu motiiv on kogus läbiv (vt lk 5, 12, 43).
Samas on ka argised-empaatilised vaatluspildid nauditavad,
parimaks neist luuletus „initsiatsioon” (lk 28–31). Mõned
argielu kirjeldused hakkavad poeetilist pinget kaotama, kuid
teinekord säilitatakse seda keelelise rütmiga abil: *unine unine*

aeg / selveri sõbralik soojus / klaaside jahe lähedus / võrkaia hooletu külm / tehase heledad aknad ja / korstnate kollane suits / lumeingline laps / külmetas ennast ära (lk 14).

Vilu mõtteruum kasvab välja loodusest. Keskmiselt tugev tase, kuigi on ka klišeelikke ridu: *maailm rändab sinu eest* (lk 12); *meri / on kohalejõudmine* (lk 16); *mu kõrvade vahel on kõrb* (lk 40). Aga samavõrd leidub kogus tõsisele alatoonile vaatamata õnnestunud keelemänge: *mis sa ikka oma jälgi / taga nutad* / [---] *miks sa ikka oma jälki / taga nutad* (lk 23); *äkki filosoofid ja uljad luuletajad / pole ise piisavalt kartnud / ja seda hirmu siis ületanud / et lennata ära / ja mõtted on jäänud linna-tuvidena / koertena / toidukausi äärde // mine võta kinni / pontu* (lk 28); *sellest palavikust ei päästa / vilu ega vilumus* (lk 40).

Piigi napp luulekogu on kõige mitmeplaanisem, siin põimuvad orgaaniliseks tervikuks huumor ja nukrus, kergus ja surm, sotsiaalkriitika, argielu ja kosmiline mõõde: *kallis, ostsin kinnisvara Kuule / et meie lapselapsed saaksid / istuda kuumere kaldal daatšas / ja kujutada ette laineid* (lk 12); *mu naine on klienditeenindaja ja nii / ma kunagi ei tea / millal ta päriselt minuga räägib / ja millal on autopiloot* (lk 19); *mind ainsana eales huvitand – / kuidas pääseda jutusoonel* (lk 45).

Piigi luule ongi kogu aeg jutusoonel, narratiivne, aga balanss on paigas, keeletunne hea, iroonia ei kandu üle veiderdamiseks.

Ainsana jättis mõtteluulest kehva mulje Lõbusa kogu „Kirjad Hebronist”. Raamatus on suur hulk eruditsiooni (viited Piiblile, Karl Marxile, Stefan Zweigile, J. D. Salingerile, Mihhail Bulgakovile, Jüri Üdile); poseeriv eskapism ning terve rodu kulunud kujundeid, nt kirjaniku hullus (lk 9); lahtiütlemine muretutest-edukatest (lk 25); tavaliste asjade ülistus (lk 52–53). Mõned tekstinäited: *Kel lemmikluuletajaks Jüri Üdi, / sel parem vaikida.* (lk 22); *Vaikus on see, mida me kõik päriselt tahame, / ja kui ei taha, / siis ei oska veel õigesti tahta, / siis ei taha veel päris päriselt.* (lk 23); *Istun taas siin laua taga, / oodates jumalatelt mingit märki* (lk 60).

Lõbusa luule on haritud inimese targalt komponeeritud tekst, aga oluline säde on puudu.

Paar sõna proosast

Lõpetuseks mõne sõnaga proosast ja draamast, mida on „Värskes raamatus” ilmunud kolm ühikut. Tase on paraku luulest palju madalam. Linda-Mari Väli lühiromaan noorskvotteritest on piinlikult lihtsakoeline ja naiivne. Kamp kodust põgenenud noori hõivab mahajäetud maja, elatakse-ollakse, kirutakse igal leheküljel mahlakalt kapitalismi ja tarbimist ning aetakse lõpuks tagasi kodudesse. Kui öelda, et see on noorsooromaan, mille eesmärgiks on tutvustada kogenematutele tarbimisühiskonna varjukülgi, siis see liigitus annaks

tekstile mingisugusegi õigustuse olemasoluks. Barthol Lo Meior taob sama ühiskonnakriitilise noorsoo trummi, kuid üritab seejuures läbi viia ka keelelisi eksperimente, juurutada popdadade subkultuurile omast slängi. Nagu Anthony Burgessi „Kellavärgiga apelsinis”. Üritus väärrib kiitust, aga tulemust lugeda on tüütus kuubis. Värvikirev kujundusküljendus varjab asjaolu, et midagi ei juhtu, süžee ei kannu.

Jim Ashilevi näidend on kirjanduslikus mõttes teatud tasemel, kuigi dialoogid kisuivad banaalseks ja ka näidendi üldine ülesehitus lõhnab liialt Kesey „Lendas üle käopesa” järele. Aga laval võis toimida, pole olnud juhust näha.

Kokkuvõtteks

Nagu juba algul öeldud sai, on „Värske raamatu” üldine tase hea. Ahit ja Haljakut peaks lugema iga kirjandushuviline, kuid luulehuvilised võiksid kogu sarja läbi sirvida. Üheksa aasta kohta 17 raamatut on pigem vähe kui palju ja on sümpaatne, et pole mindud kvantiteedi paisutamise teed. Toimetusele soovitan jättagi „Värske raamat” rangelt debüteerijate nišiks, seeläbi oleks sari meie kirjastusmaastikul ainulaadne. Jääb vaid loota, et selliseid autoreid, kelle loomine tugevat debüütikogu välja kannab, kasvab üha juurde – see ongi ju küllap Värske Rõhu põhiline missioon.

Kasutatud „Värsked raamatud”

Eliina Korts „Lööklaused murravad metsi”, 58 lk, 2006.
Martin Vabat „Mina olengi kirjandusklassik”, 48 lk, 2006.
Jim Ashilevi „Nagu poisid vihma käes”, 96 lk, 2007.
Paavo Piik „Lakoonia”, 45 lk, 2008.
Barthol Lo Meior „Popdada”, 143 lk, 2008.
Triin Tasuja „Provintsiluule”, 60 lk, 2009.
Tuuli Taul „Täiuslik ja turvaline”, 76 lk, 2010.
Maarja Pärtna „Rohujuurte juures”, 43 lk, 2010.
Linda-Mari Väli „Eikeegi eikunagi eikusagil”, 141 lk, 2011.
Eda Ahi „Maskiball”, 60 lk, 2012.
Lauri Teder „Mullikile”, 67 lk, 2013.
Tõnis Vilu „Oh seda päikest”, 92 lk, 2013.
Indrek Lõbus „Kirjad Hebronist”, 61 lk, 2013.
Sveta Grigorjeva „Kes kardab Sveta Grigorjevat?”, 86 lk, 2013.
Kristina Viin „Nõtkel elevandisammul”, 77 lk, 2014.
Kelly Turk „Reaalne elu”, 76 lk, 2014.
Kristjan Haljak „Palavik”, 80 lk, 2014.

AUTORID

Eda Ahi (25):

„Hüvasti, kool. Tere, uued tuuled.”

Kristel Algvere (26):

„Töötukassa konsultandi juures: „Näen, et olete saanud Kirjanike Liidult mingit palka ja mu kolleeg on teie ankeeti kirjutanud, et olete ka esineja. Kuidas seda lahti kirjutada?” „Ah soo, no ma mainisin jah, et oli see üks kirjandusõhtu ja rääkisime seal, mina ja veel kaks noort autorit. Maarja Kangro oli moderaator, kuigi Loomingu ringvaates kirjutati, et ta oli juhendaja. No ma ei tea, kas ta oli juhendaja? Küsis küsimusi pigem. Või mida teie arvate?”

Jim Ashilevi (31)

on kirjanik, näitleja ja lavastaja. Armastab kantrit ja suuri roboteid.

Sveta Grigorjeva (27):

„Ent tean ka, et homme mul naeratab juhus, saan kulla, teil loovutan vase. Siis põlvitab maailm mu ees, tahtes suhu mult võtta –

ja mina ei lase”
(Kaarel Kressa)

Henry Griin (28):

„Ma eestlane, Euroopa kodanik ja elu kaudu, mis põlvkond pikk saan teada, mis hõlmab igavik”

Indrek Lõbus (26)

tõlgendab Wittgensteini ja harib aeda ja kirjutab üht luuletust, mis kunagi valmis ei saa. Need on asjad, mida ta teeb.

Leo Luks (38)

uurib peamiselt nihilismi, fenomenoloogilist filosoofiat ja kirjandusfilosoofiat. Viimati ilmus temalt kirjandusfilosoofiline monograafia „Nihilism ja kirjandus. Ei kogemine filosoofia ja kirjanduse ühtesulamisel” (2015, TLÜ kirjastus).

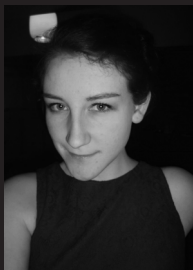
Barthol Lo Mejor (27)

on Tartu DJ ja kirjanik, kelle loomingu ilmus kümme aastat tagasi ka Värske Rõhu esimeses numbris. Ta tegeleb semiootilise küsimusega: kui palju mõjutab meie keele stiil meie maailmataju?

Brita Melts (30)

on kirjutaja, toimetaja, retkleja (Arkaadia teel).

Talvike Mändla (22):

„Sündisin Vastseliina metsade vahel. Viimase aasta elasin Gruusias mägede vahel. Kirjutan luulet ja lühipalu ning vabal ajal naudin veidrat muusikat ja imelikke inimesi.”

Indrek Ojam (27):

„Pea end kriitikuks, kel on suur vajadus laiemalt üldistatud ja teoreetiliselt reflekteeritud kultuuripildi järele. Peamised uurimis- ja kirjutamisteemad on olnud Madis Kõiv ja uuem eesti avangardkirjandus. Kõige inspireerivamad, kuid ühtlasi raskesti tabatavad on momendid, kui kunstniku ja teoreetiku roll teataval määral ühte langeb ning korra tekib võimalus öelda midagi objektiivset kogu ajastu kohta.”

Lilli-Krõõt Repnau (33)

on kunstnik, illustraator ja animaator. Vabal ajal kasvatab gladioole ja kitkub umbrohtu Vaeste kirjanike Kapsaaias.

ma puren sõnu
ja loobin õunasüdemeid
ei ole miski kaduv
kõik hoopis idaneb

Johanna Ross (30):

„Kuivik, literaat, kuduja. Ebaselge poliitilise orientatsiooniga. Noor ema.”

Lauri Teder (25):

„Oleks justkui paras aeg barrikaadidele pugeda, aga kunagi ei tea, millisele, ja sama kärmelt on need ka juba kadund või sipelgapesi täis.”

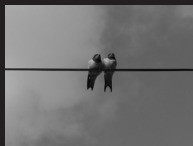
Silvia Urgas (22)

on värskest diplomeeritud jurist, kes kirjutab muusikaarvustusi Postimehele ja ERRi kultuuriportaale. „On kurb, et Epp Kõiv enam DnB-d ei tee.”

Kelly Turk (22):

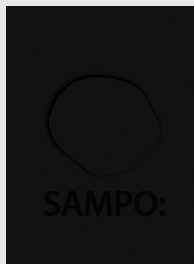
„Kui ma oleks laulja ...”

Linda-Mari Väli (27):

„ja aina kummitab
see küsimus
kumb tõelisem
kas unenäod
või süsimust”

RAAMATU- TUTVUSTUSED

Andy Willoughby & Bob Beagrie „Sampo: teel kaugemale põhja”

Tõlkinud Kersti Unt

Luul, 2015

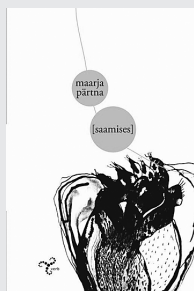
Sellele teosele lähenemiseks pole vaja võit, juba tiitelleht sedastab, et tegemist on luuletustega, *mille on sisendanud „Kalevala”: runod 1–10*. Süstemaatiline lugejanatuur loeb kõigepealt läbi sissejuhatuse ja tutvub lõpus olevate märkustega, et sel moel relvastatuna teksti endale allutada. Willoughby ja Beagrie sõnavad hoopis: *Oled sa ennast näinud? Vaata õige põhjalikult. / Su kare väliskuju vajab natuke moodsamat lihvi* (lk 74). Tasubki vaadata sügavamale, mööda nii ilmsest runokihist ja leida jõuliselt lainetavate rütmide all hõljumas õrnemad ja mõnikord ka kibedamad meeleolud, mille abil mõtestatakse meheksolemist ja pidevat teelolekut. Pole tähtis, kas vaatenurk on moodne või iidne, mehed on ikka vaevelnud valikute ja oma (võimaliku) vägevuse pärast, naisedki nii alustekstis kui ka „Samos” itkevad olemata jäävate võimaluste pärast. Kajama jääb üksildus, laulikute võistulaulmise hetkeline triumf muutub triivimiseks ja nukrutsemiseks, olemises ei ole püsimist, isegi vägevad surevad ja pettuvad – just nagu „Kalevalaski”.

Helena Läks „Helena läks”

Verb, 2010

Ilmumisajal luuleväljale värskest toonud teos, mis nüüdki lugedes kõnetab ausa ja karastavana. Helena Läks käib elust luuletusse ja tagasi (vt Maarja Pärtna intervjuud Helena Läksiga, Sirp 19.06.2014), tema elupeegeidused on täpsed, kuid neid ei anna kuidagi määratleda ei lihtsustustena ega olupildikestena. Realiteedid võivad olla ebamugavad, aga ega mugavus tagagi kvaliteeti ja mugav ei hakka lugedes kordagi. *Sõnadepinna pääl hingavad mõtted*, mille tähelepanelik ja terav sõnastus, kriipivad teemad ja mõneti halastav hoiak on vormistatud luuleks, mida peab ise kogema. Ümberjutustusest ei piisa.

Maarja Pärtna „Saamises”

Verb, 2015

Maarja Pärtna tasaselt kulgev luule hingab end su kopsudesse ja vereringesse ja kasvab seal edasi. See ei ole sotsiaalsete teemadega mängiv või linnatänavaid pildistav luulekeel, lüüriline mina ammutab ainekust päevade kulgemisest. Pärtna psühhograafikat iseloomustab kestmise võlu, vaikne kirklik voolamine. Tema luule leeb ja kahtlemata intellektuaalne kirj on esimestest avaldatud luuletustest alates hoogu võtnud ning lugedes pakub see palju äratundmist – vaiksed rõõmud, nähtamatud murdepunktid, intensiivselt tajutud maailm segatud jäägitu kohalolekuga. See on raamat vaikuses ja aeglaselt lugemiseks, et sõnad saaksid mõju avaldada, sest kiirustades läheks pool sõnumit kaduma.

Krista Ojasaar

VÄRSKE RÕHU TOIMETUS

Peatoimetaja: Carolina Pihelgas

Tegevtoimetaja: Tõnis Vilu

Toimetajad: Tõnis Parksepp, Maarja Pärtna

Keeletoimetaja: Egle Pullerits

Kujundaja: Maris Kaskmann

KAASTÖÖD

Luule: maarja.partna@va.ee

Proosa ja tõlked: tonis.vilu@va.ee

Arvustused, esseed: tonis.parksepp@va.ee

Pildid ja fotod: vr@va.ee

Illustratsioon esikaanel: Ann Pajuväli

Illustratsioonid: Lilli-Krõõt Repnau

Fotod: Henry Griin

VÄLJAANDJA

SA Kultuurileht

Voorimehe 9

10146 Tallinn

Tel: 53 859 528

vr@va.ee

www.va.ee

Tellimine: www.tellimine.ee

Trükk: AS Pakett

Värske Rõhk nr 43 (3/2015)

ISSN 1736-2954 (trükis)

ISSN 2228-1363 (epub)

SISUKORD

3	Indrek Lõbus
8	Kelly Turk
14	Linda-Mari Väli
25	Eda Ahi
30	Kristel Algvere
39	Lauri Teder
43	Martin Oja
50	Lilli-Krõõt Repnau
58	Värske Rõhk 10!
70	Barthol Lo Mejor
75	Sveta Grigorjeva
82	Intervjuu Jaak Tombergiga
94	Talvike Mändla
101	Jim Ashilevi
106	Henry Griin
117	Brita Melts Triin Tasujast
123	Johanna Ross Linda-Mari Välist
128	Indrek Ojam Kristjan Haljakust
131	Silvia Urgas Kelly Turgist
135	Leo Luks „Värsketest raamatutest”
144	Autorid
146	Raamatututvustused

Hind 2.60 eurot

9 771736 129342 8 03